

Наталья Осокина

**НЫВ КÆНЫНМÆ АРÆХСТДЗИНАДЫ
РÆЗТЫЛ КУЫСТ**

РÆВДАУÆНДÆТТЫ АСТÆУККАГ КЪОРД
(4–5-АЗДЫДТÆ)

МЕТОДИКОН АХХУЫСЫ ЧИНЫГ
(АХУЫРТЫ КОНСПЕКТА)

*Уагъд æрцыдис Уæрæсейы Федерацийы
Ахуырад æмæ наукайы министрады барлаæвæрдæй*

Дзæуджыхъæу
2011

74.268.1

О

Методическое пособие подготовлено в рамках проекта «Теория и практика полилингвального образования на Кавказе» кафедры ЮНЕСКО Северо-Осетинского государственного педагогического института.

Руководитель проекта – доктор филологических наук, профессор Т. Т. Камболов

О 8

Осокина Н. Г.

Развитие художественных способностей (средняя группа ДОУ): методическое пособие (конспекты занятий). – Владикавказ: Издательство СОГПИ, 2011. – 156 с.

74.268.1

© СОГПИ, 2011

© Осокина Н. Г., 2011

Ацы методикон æрмæг арæзт æрцыд ЦИППИ-йы ЮНЕСКО-йы кафедрæйы кусджыты хъаруйæ. Методикон æрмæг дзуапп дæтты «Ирон националон ахуырады концепцийы» принципты домæнтæн. Конспектæ арæзт сты Л. А. Парамоновайы бæрнон редакцигонд «Рæвдауæндæтты сывæллæтты хъомылады, ахуырады æмæ райрæзынады иумæйаг ахуырады дæнцæгон программæйы» бындурыл. Уыцы программæ æвдисы рæвдауæндæтты ахуырадон процессы бындурон мидис æмæ бар дæтты йæ реализацигæнгæйæ варианттæ æвзарынаг.

Ацы программæ кæй æрцыд æвзæрст, уый у баст, дыгуæ æвзагæй цы рæвдауæндæтты пайда кæнынц, уыдоны архайды хатдзæгтæ дзы æвдыст кæй сты, уымæ гæсгæ. Программæ арæзт цыд куыд регионалон æмæ хицæн авторыты методикон куыстыты бындур æмæ уымæ гæсгæ хуыйны «Дæнцæгон». Лæвард конспектыты националон-регионалон компонент рæвдауæндæтты ахуырадон тыгъдады ахсы сывæллоны ахуыры æмæ райрæзынады æххæст бæрнон бынат.

Рæвдауæндæтты иумæйаг ахуырадон тыгъдад саразыны тыххæй арæзт æрцыд иумæйаг перспективон-тематикон пълан. Тематикон иудзинад бæрæг дары ахуырты æппæт хуызты дæр æмæ æндæр режимон процессты дæр. Æппæт ахуырты организацион формæ дæр у дæлкъордон – сывæллоны сæрибар архайды бындурыл арæзт.

Сабиты ахуыр кæныны сæйраг метод у дидактикон хъазт.

Алы темæйыл куыст дæр райдайы, къуырийы райдиан арæзт чи цауы, уыцы алфамбылай дунеимæ зонгæ кæныныл ахуыртæй. Уыйфæстæ, иннæ ахуырадон æмæ хъомыладон куысты хуызты фæлгæты, арфдæр æмæ уæрæхдæргонд цауынц темæмæ хауæг æмбарынагдтæ.

Авторыты коллективы ис ныфс йæ коллегæтимæ коллективон æмгуыстадæй æмæ кураг у, цæмæй ацы методикон æрмæджы тыххæй сæ фæндæттæ æмæ фиппаинагтæ æрвитой ахæм адресыл:

362003, Дзæуджыхъæу, К. Марксы уынг, 36

ЦИППИ, ЮНЕСКО-йы кафедрæ.

Телефон: (8672) 53-89-73

Скъолайы агъоммæйы кары сабиты ныв кæныны курдиаты райрæзт æмæ уый фæдыл нысанæвæрды хицæнцинаедтæ

Æмткæй райсгæйæ, ацы чиныджы амындтытæ бæззынц рæвдауæндæтты æппæт къордты (кæстæр, астæуккаг, хистæр æмæ скъоламæ цæттæгæнæн) хъомылгæнджыты куысты спайда кæнынæн дæр. Æххæстæй лæвæрд цæуы методикон æрмæг: программæйы характеристика, æмбарынгæнæн фыстæджытæ, методикон амындтытæ, ахуырты темæтæ, перспективон-тематико пълантæ, ахуырты биноныг конспекттæ, диагностика кæныны амындтытæ æмæ алы кары сабиты зонындзинæдтæ сбæрæг кæныны мадзæлттæ.

Ахуырты конспектты райдиан хайы бæстон дзырдæуы, алы темæйыл бакусыны тыххæй дæр: архайды цавæр хуызтæй пайда кæнын æмбæлы, цæмæй аивадон-ахуырадон хæстæ æмæ нысантæ къухы бафтой; цавæр техника æмæ аивадон æрмæгæй спайда кæнын хъæуы, ныв кæнгæйæ. Чиныджы ацы хайы ис аивадон архайды хатдзæгтæ, стæй, авторы хъуыдымæ гæсгæ, темæйы райхæлдæн тынгдæр цавæр цæстуынгæ æрмæг бабæздзæн, уый фæдыл уынаффæтæ.

Лæвæрд конспектты хицæндзинад уый мидæг ис, æмæ, сфæлдыстадон дисциплинæ амонгæйæ, развæлгъау зын базонæн у, ахуыр куыд ацæудзæни, уый. Хъомылгæнджыты фæрстыты дæр æмæ хъомылгæнинагты дзуæппыты дæр ам зæрдæ дарæн нæй уыцы иунæг, «раст» вариантыл. Алцыдæр аразгæ у къорды алы уæнгæй дæр æмæ, æмткæй райсгæйæ, – сабиты къорды зонындзинæдты иумæйаг æмвæзадæй. Уыцы æууæлтæ ахсджиаг сты сабитимæ ныхасы, уымæ гæсгæ фæрстытæ æмæ дзуæппытæ чиныджы лæвæрд цæуынц зæрдаивæй æмæ хъомылгæнæгæй домынц

сфæлдыстадон ахаст.

Темæйы райхæлд аразгæ у цæстуынгæ æмæ ифтонг-гæнæн æрмæджытæй дæр: уыдоны фæрцы ивæн ис акценттæ.

Темæйы фæдыл раныхас логикон æгъдауæй хъуамæ уа рагацау хъуыдыгонд, фæлæ ахуыры рæстæг хъомылгæнæг йæхæдæг банкъардзæн, сывæллæттæ темæ райхалынмæ цæттæ сты, ныв кæнынмæ бавналыны тыххæй фаг информаци æмæ æнкъарæнтæ райстой, æви нæ, уыдæттæ.

Ахуырты конспекттæ арæзт сты астæуккаг æмвæзады сабитæн, уымæ гæсгæ хъомылгæнæджы бон у, цæмæй сæ, йæ къорды нумæйаг æмвæзадмæ гæсгæ, фæвазыгджындæр, кæнæ та фæхуымæтæгдæр кæна.

Къорды сабитæ æмхуызон нукуы вæййынц – иутæ сты уæзбын, архайынц сабыргай, иннæтæ та – цæрдæг, уайтагъд бамбарынц, хъомылгæнæг сæ цы домы, уый. Фыццагтæн темæ бамбарын кæнынæн фылдæр рæстæг хъæуы, фæлæ уыйхыгъд дыккæгтæ та æнцæд бадын бирæ нæ фæразынц, истæмæ сын лæмбынæг æркæсын æнцон нæу. Æртыккаг хуызы сабитæ сты æхгæдзæрдæ, семæ кусын æппæтæй зындæр у, уымæн æмæ алфамбылай дунемæ се ргом не здахынц. Цыбыр дзырдæй, хъомылгæнæджы куыст домы **алы сабимæ дæр индивидуалон æгъдауæй бацауын**, йæ удыхъæдмæ йын «дæгъæл» ссарын. Уымæ гæсгæ къорды хъуамæ 10 – 12 сабийæ фылдæр ма уа.

Ныв кæныны курдиат райрæзæн ахуырты конспекттæ конд сты скъолайы агъоммæйы кары сабитæн æмæ æххæссынц рæвдауæндонны хъомылгæнинæгты цыппар карыл. Уый дзурæг у ууыл, æмæ фаг ахъаз нæ фæуыдзысты, хайгай сæ куы пайда чындæуа. уæд: сабитæ æваст нæ, фæлæ цадаггай хъуамæ фæлтæрой ныв кæныны аивады, фæд-фæдыл уагæй хъуамæ æфта сæ зониндзинæдтыл, иу карæй иннæ кармæ арæхстджындæр кæна сæ къухты архайд.

Конспектты цы ахуыртыл дзырд цауы, уыдон арæзт сты афтæ, цæмæй рæстæгæй-рæстæгмæ рацыд темæтæм раздæхæн уа – æрмæст фæлхат кæныны охыл нæ, фæлæ зонындзинæдтæ рапарахат кæнын æмæ алы бæлвырд темæйы аивадон-ахуырадон хæстæ фæарфдæр кæныны тыххæй. Уымæ гæсгæ ахуыртæ хъуамæ цауой кæрæдзийы фæстæ, фæд-фæдыл, Конспекттæй фрагментарон хуызы пайдагæнæн нæй.

Ахуырты темæтæ арæзт сты афтæ, цæмæй раргом кæной, сабимæ йæ кармæ гæсгæ цы зонындзинæдтæ ис, уыдонæн сæ аивадон аспект дæр. Бацархайын хъæуы темæйы фæдыл информаци сабийы фæлгæнæн æмæ фантазийыыл чи сахада, ахæм æндæр, хъазæн, сфæлдыстадон уагыл рацаразын.

Ахуырты нысантаæ æмæ размæвæрд хæстыл куы дзурæм, уæд зæрдыл дарын хъæуы, кæстæр кары сабитæн аивадон курдиаты райрæзты ахуырты фæрцы кæй фидар кæны сæ психологон æмæ эмоционалон ахаст ныв кæныны архайдмæ. Уымæ гæсгæ тынг ахсджиаг у сабиты уыцы архайд раст сæвæрын. Саби предметы фæлгонц хуызæнæн скæндзæн, хахх акæндзæн, кæнæ цыдæр ныв хуызджын ахорæнтæй саив кæндзæн, уый сæйраг нæу. Сæйраг у рæзгæ адæймаджы сфæлдыстадон нывкæнынадыл бафтауын æмæ йæ фæлгæнæны уыцы диссаджы дунейæ, йæ кар цас амоны, уыйбæрц фæхайджын кæнын.

Уый у, кæй кой кæнæм, уыцы методологон бацауæны æппæты сæйрагдæр хицæндзинад. Сабитимæ йæ куыст ацы конспекттæм гæсгæ аразын чи сфæнд кæна, уыцы хъомылгæнджытæ йæ хъуамæ сæ зæрдæмæ айсой æмæ йæ сæ архайды рæбинаг цæджындзыл банымайой.

Йæ бон цы у æмæ цы нæу, уый тыххæй сабийы бæсты, йæ интеллектуалон авналæнтæ йын ницæмæ даргæйæ,

хистæртæ фылдæр хатт сæхæдæг бауынаффæ кæнынц. Афтæмæй та сабиты магъз нæ ахсы, зын æмæ йын æнцон цы у, уый: бавналы, цы йын бабар кæнынц, ууыл кусынмæ.

Сæйрагдæр, информаци хъуамæ лæвæрд цæуа æнцонæмбарæн, цымыдисаг æмæ хъазыны хуызы. Ацы ран та сабиты сфæлдыстадон нывкæнынадыл фæцалх кæныны æууæл, зæгъæн дæр ын нæй, ахæм ахъаз фæуыдзæн.

Ахуырты конспектты ахсджиаг бынат ахсынц аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæрæзтæй пайда кæнын.
2. Хуызиртасынад.
3. Композици.

Ахсджиаг у, цæмæй, сæ алыварс дуне ныв кæнгæйæ, сабитæ пайда кæной, сæ кармæ гæсгæ сын æнцонæмбарæн чи у, аивады уыцы фæрæзтæй (хæххытæ æмæ ахорæнты алы хуызтæй), бæлвырд уагыл равæрын зоной хуызæвдысты хæйттæ æмæ а. д.

Хуыз у сабиты уарзондæр аивадон фæрæз. Ныв кæнгæйæ саби цавæр хуызтæм тынгдæр здахы йе ргом, уымæ гæсгæ йын æнцонæй бамбарæн ис йæ миддуне – æнкъард зæрдæйы хицау у, æви хъæлдзæг, йæ уды исты тас и, æви цæуылдæр цин кæны.

Сабиты сфæлдыстадон авналæнты райрæзтыл куы кусæм, уæд сын уый æнаæмæнг ахады сæ удыхъæды рæсугъддзинадыл, се нкъарæнты хъæздыгдзинадыл. Ныв кæныны ахуырты сабиты æрмæст алыварс дунейы фæлгонцтæ кæныныл нæ фæцалх вæййынц. Уымæ ма рæзгæ адæймæгтæ зонгæ кæнынц аивады алы хуызты уацмыстимæ, нывгæнджыты сфæлдыстадимæ, дуне æмæ сæ райгуырæн Ирыстоны рагон æмæ нырыккон аивады диссæгтимæ.

Националон компонент конспектты лавард цауы кьордэй-кьордмæ куыдфылдæргæнгæ.

Алцæмæн дæр йæхи рæстæг æмæ кар кæй ис, уымæ гæсгæ уал кæстæр кьорды хьомылгæнинагтæ нырма символикон хуызы ныв кæнынмæ æмхиц вæййынц. Хур, дидинаг, бæлас, цъиу, – уыцы æмбарынагтæ æппæтдунеон сты. Сабитæ цин кæнынц райгуырæн æрдзы рæсугъддзинадыл, йæ зайæгойтæ æмæ цæрæгойтыл, уарзынц сæ хæстæг хиуæттæ æмæ сæ сыхæгты.

Сæхи æмбарынхъом куы фæвæййынц, уæд ахсджи-аг у сабитæн ирон аивад, сæ **адæмы æгъдæуттæ æмæ культурæмæ се ргом аздахын – уый у Райгуырæн бæстæмæ уарзондзинад гуырын кæныны бындур.**

Ахуыртæн сæрмагонд фæтк ис. Райдианы архайд æмæ ныхæсты фæстæ рахизын хъæуы ахуыры темæмæ. Равдисын æмбæлы цæстуынгæ æмæ иллюстративон æрмæг. Æрдзон предметæм сабитæ уадз æмæ кьухæй дæр æвналой – афтæмæй сæ цæстытыл æнцондæрæй уайдзысты. Темæ бамбарын кæнын æмæ йæ ныффидар кæнынæн стыр ахъаз у хъазты мадзал.

Сабитæ æмæ хьомылгæнагджы ахастдзинагтæ хъуамæ уой зæрдæхæлар æмæ æргом, арф æмæ эмоционалон. Хьомылгæнагджы фæлгонц – фæрнджын æмæ æууæнкджын, ахуыргонд æмæ хиуылхæцгæ. Сабитæн сæ хорз хæлар у, цыфæндыйæ дæр сæ цæсты нукуы бафтауы, афтæмæй сын сæ азым та æргом дзуры. Бирæ зоны æмæ сын йæ зонындынагтæ нæ хæлæг кæны. Сабитимæ куы фæхъазы, уæд сæ **алыварс дуне аргъау фесты.** Хъазыны мадзал кæстæр кьорды сабиты хьомылады ахсджиаг мадзал у.

Фæстаг рæстæгджы фæзынди сæрмагондæй сывæллæттæн фæзынди тынг бирæ алыхуызон аивадон æрмæджытæ: **мелтæ** (сой, мыдадз, пастель), **гуашь** æмæ **акрил**

ахорæнтæ – æрттивæгтæ, тыбартыбургæнагтæ, **маркертæ** æмæ **гель ручкæтæ**, хæрзхъæд **хуызджын кърандæстæ** æмæ æнд. ах.

Кæй зæгъын æй хъæуы, уæлдай æргом здахын хъæуы райгуырæн æрдзы нывтæм, Кавказы адæмты царды уаг æвдисæг хуызистытæм.

Уæлдай хатт банысан кæнын æмбæлы, схематикон нывтæ райуаринаг æрмæгæн кæй нæ бæззынц, уый, Уыдон аивады фæндагамонæнтæ æмæ сфæлдыстады фæзминаг хуызæгтæ не сты, сабийы фæлгæнæн æмæ фантазийы рæзтыл н ахадынц.

Сабиты зонгæ кæнын хъæуы профессионалон аивады уацмыстимæ дæр. Уый тыххæй хъуамæ хъомылгæнагмæ уа нывгæнджыты хуызджын æмæ графикон куыстыты репродукцитæ. Йæхи зæрдæмæ тынгдæр чи цæуы, æрмæст уыдон нæ, фæлæ, æмткæй райсгæйæ, аивады алы здæхтытæ чи æвдисы, ахæмтæ. Кæй зæгъын æй хъæуы, уæлдай хъусдард хъуамæ уа Ирыстоны нывгæнджыты сфæлдыстадмæ.

Цымыдисаг сты рагон æмæ нырыккон архитектурæйы шедевртæ. Сабитæн равдисын æмбæлы Дзæуджыхъæуы хуызистытæ афæдзы алы афонты, ирон архитектурæйы хуызæгтæ.

Кæй зæгъын æй хъæуы, сабиты зонгæ кæнын æмбæлы сæхи сфæлдыстадимæ дæр. Ацы ран бахынцинаг у иу æууæл: сабитæ зæрдиагдæрæй æркæсдзысты сæхи карæн сабиты уацмыстæм.

Ахсджиаг у ахуыртæм **цæстуынгæ æрмæг** бамбырд кæнын дæр: сывæллоны хъазæнтæ, алыхуызон мигæнæнтæ, дурынтæ, ирæтты ивгъуыдыл дзурæг æмæ æнд ах. предметтæ.

Уæлдай аахсджиаг сты сабиты фæлгæнæн æмæ æнкъарынад рæзынгæнаг **æрдзон хуызæгтæ**: денджызон дуртæ æмæ сæтæлхъуызджытæ; къæдзæхты схъиуæццагтæ;

хусгонд кәсәгтә, гәләәбутә, цырыцъырагтә, хьәндилтә; рәсугьдмаргысистә; фәззыгон сыфтәртә; дидинагкалаг уалдзыгон кьалиутә; дидидинджытә әмә әнд. ах.

Цәстуынгә әрмәгән иттәг хорз бабәздзысты дыргьтә, халсартә дәр, гагадыргьтә, зокьотә, әнгузтә, әхсәртә әмә әнд. ах. дәр. Цәстуынгә тәлмәнты (әрдзон хуыз, алыхуызон формә әмә ас) әдде ма уыдон сабиты бирә әндәр әнкьарәнтә дәр базмәлын кәндзысты: ад, хәрздәф, әддаг бакасты уырзәйхатән хәдгьуыз әууәлтә әмә а. д.

Әвзәр нә уайд, тезгьойы рәстәг сабитә сәхәдәг дәр куы амал кәниккой цәстуынгә әрмәг, уәд.

Цәстуынгә әрмәг сты цардәгас кьуымы цәрджытә дәр: кәсәгтә, цыиутә, уырытә, хәфсытә әмә әндәр цәрәгойтә.

3-7-аздзыд сабитәй, адәймаджи сурәт, куыд-дәриддәр әмбәлы, афтә сныв кәной, уый бадомән нәй. Пейзаж ныв кәнгәйә дәр уыдон нә сарәхсдзысты, арв әмә зәхх кәм баиу вәййынц, уыцы хәхх банысан кәнынмә.

Алкәмән дәр зындгонд у, саби информаци йә зәрдыл хуыздәр кәй бадары графикон нысан, хәхнывы руаджы, уый. Уымә гәсгә сабиты нывтән әндәр барәнтәм гәсгә аргьонд вәййы. Кәд нывы эстетикон әууәл фәстаг хьуыддаг нәу, уәддәр сәйрагдәр у, йә нывыл архайгәйә, саби сфәлдыстадон уавәры кәй аныгьуылы, уый. Уымән әмә афтәмәй йә курдиат рәзгә кәны, райхьал вәййы.

Саби хьуамә әнә искай әххуысәй ныв кәна. Дзыхы ныхасәй дарддәр **сабиты нывтәм хьомылгәнәдджы кьух хьуамә әппындәр ма хәццә кәна!**

Хәтдзәг кәнгәйә, зәгьән ис: хьомылгәнәдджы хәс у сабийән аивады хуымәтәг зонындзинәдтә раттын, цәмәй йын уыдоны руаджы йә алыварс дунеймә зонгә

кæнын æнцондæр уа. Хъомылгæнæг хъуамæ тырна сабийы аивадон курдиат райтынг кæнынмæ, цæмæй уыцы æууæл сахада йæ удыхъæды хъæздыгдзинадыл.

Астæуккаг къорды ахуырадон пълан

№	Ахуыры сæр	Вариант на осетинском языке (зан/нед)	Вариант на русском языке (зан/нед)
1	Хуымæтæг математикон æмбарынæдтæ райтынг кæнын	1	1
2	Ирон ныхасы рæзт	1	
3	Уырыссаг ныхасы рæзт		1
4	Алфамбылай дунеимæ ба- зонгæ кæнын	1	1
5	Физикон культурæ	2	2
6	Музыкалон аивад	2	2
7	Ныв кæныны аивад	1	1
8	Ирон æвзаг амонын		3
9	Уырыссаг æвзаг амонын	2	
	Æдæппæтæй	10	11

Астауккаг кьорды ахуырты темаэтæ *

15–22 сентябрь	Маэ бинонтæ
23–30 сентябрь	Маэ равдауæндон
1–21 октябрь	Фæззæг
22–29 октябрь	Маэ райгуыраен бæстæ
30 октябрь-14 ноябрь	Æз æмæ маэ буар
15–22 ноябрь	Хи дарыны культурæ
23 ноябрь-1 декабрь	Театр
1 декабрь-15 январь	Зымæг
15–22 январь	Мигæнаентæ æмæ хойрагтæ
23 январь-1 февраль	Уæладарæс
2–9 февраль	Мебель
10–17 февраль	Музей
18–25 февраль	Фыдыбæстæ хъахъхъæнджытæ
26 февраль-8 мартъи	Мамæйы бон
9–16 мартъи	Дæснийæдты дуне
17–23 мартъи	Транспорт
24 мартъи-15 апрель	Уалдзæг
16–23 апрель	Æрдз
24 апрель-9 май	Хорз æмæ фыд
10–17 май	Дæхи хъахъхъæн
17 май -1 июнь	Сæрд

*Ахуыры бонтæ лавæрд цауынд зардаивæй.

Астаеукага къорды (4-5 аздыдгъе) перспективон-тематикон пълан

		Программасы мидис						
		Анвалдон-ахуырадон хасте						
Мей	Къырыгъе	Цумаянагъ темъе	Ахуыргы темъе	Анвалдон архаиды	Нысангъе	Фелгонцалдон фъаръэгъе	Хуызиргъасынад	Композици
Сентябрь/Ш	Къыры	1. «Мъе бионтгъе»	1	Зардывардгъей ныв канын. Хуызджын фломастертгъей кусын	«Не нгом бионтгъе»	Хиуагътты цагъагъмтгъе ныв каныныл бакусын	Баргъей равзарын амагъ спайда канын равдаугъе, фелмагън, ръссуг хуызгъей	Къорды портрет. Бацархайын бионтгъей алкгъей фелгонц дгъер сканын
Сентябрь/1У къыры		2. «Мъе равдауагъендон»	1	Фантази амагъ фелгъенагъны бындырыл ныв канын. Гуашь ахорангъгъей кусын	«Дисагъжкы фынтгъе»	Равдауагъендоны цардиме зонгъе канын. Иа агъуыгъ-стыгы йын куынна дзегъел канын, ууыл бакусын.	Аргъауы дис-сагъж фелгонц сфалдисын, ахорангъе амагъ армеджыгы аенахуыр амуиадгъей пайда каныгъе.	Егъедзинады чи не мбелы, агъам уавер равдисын. Сабийи фелдонме гъагъе арагът композици.

Октябрь/ I кызыри	3. «Фезззет»		3	феткызы «Фезззетон Белас».	Натуремае гесге ныв каены. Гу- ашь ахорентгай архайын.	Афадзы алы афонты сайраг минуджыга иу беласы фелтончыл сфалхат каены.	Дердон хеххыты пшастике равидсын. Беласы раздары хуызавдысты схемае фебеллырлар аемае феввазыгджындар каены.	Фаззыгон дьргты фелгуызы ресугьдзинад банкыарын. Палитрейыл архайын, хуыз- ты фелгууызгае авзарын.	Беласы сайраг хуызфыст баньсан каены. Фон пейзажы хейтгай байзаг каены.
Октябрь/II кызыри				«Сыгъзарини феззет»	Талмаенты бындурыл ныв каены. Гуашь ахорантай хуыз- джын геххаттыл кусын.	Сабиты хуыздар базонте каены феззеджы сайраг минуджытимае. Рагвеззет аемае арагваззаг.	Белас ныв каены арехстдзинед ныфидар каены. Фонен спайда каены хуызджын каена ахуырст геххаттей.	Хуызанкыарынадыл активон куыст. Эмо- ционалон айзеддмае гесге хуызгае скьордте каены.	
Октябрь/ I III кызыри				«Сыгъзарини феззет»	Талмаенты бындурыл ныв каены. Гуашь ахорантай хуыз- джын геххаттыл кусын	Сабиты хуыздар базонте каены феззеджы сайраг минуджытимае. Рагвеззет аемае арагваззаг.	Белас ныв каены арехстдзинед ныфидар каены. Фонен спайда каены хуызджын каена ахуырст геххаттей.	Хуызанкыарынадыл активон куыст. Эмо- ционалон айзеддмае гесге хуызгае скьордте каены.	

Октябрь/IV кызырн	4. «Мæ райгуырын бæстæ»	1	«Фыстæг æмæ фыццаг»	Зердываердæй ныв кæнын. Хуызджын фломастергæй кусын.	Ирыстоны пейзажы хицендзинадтыл ардзурын.	Адæймаг æмæ хæдзарон фосы бæстон хуызфыстытыгæ.	Сабиты раваерст хуызтæ – хæларзæрдæ, хурафæст, фелмен. Кон-трасты мадзалай спайда кæнын.	Сыфыл раваерн фыййау æмæ цалдæр фысы сурæттæ. Фон – хæххон пейзаж.
Ноябрь/1 кызырн	5. «Ез æмæ мæ буар»	2	«Ез мæхи найын»	Зердываердæй ныв кæнын. Сойджын пастельгæй (мелтæй)кусын.	Сабитæн дæрддæр амонын адæймаджы буары конд. Буары хæйттæм сын сæ хъус ардзурын.	Адæймаджы сурæт ныв кæнынны архæстдзинадтæ ныффидаг кæнын. Буары хæйттæ сæ бынагтты æвдыст куыд цауой, ууыл архайын.	Кафелы рухс, сыгъдæг æмæ сатæг хуызтæ æмæ йæ чырагтты аив раваердæй спайда кæнын.	Æмархайдгæнаг дыууæ сурæтты сыфыл раваерн.
Ноябрь/II кызырн			«Пуртияæ хъæзт»	Талмæнтæ æмæ цæстдæрдмæ гæстæ ныв кæнын. Сойджын пастельгæй (мелтæй)кусын.	Сабитæн дæрддæр амонын адæймаджы буары конд. Змæлтæ хъæзтыты ахалынд-зинады тыххæй ардзурын.	Фезмæлд бамбарыны фыццаг фæлварæн. Сурæт цауæ-цауын равдисыныл бацархайын.	Хъæзты змæлд æмæ хъæлæба чи банкъарын кæна, ахæм ирд, контра-стон ахорæнтгæй спайда кæнын.	Æмархайдгæнаг цалдæр сабиты егъау сурæтты сы-фыл раваерн.

Новбрь/Ш кызыри	6. «Хи дарыны кылыр»	1	«Рывас эмәе тәрхүс»	Цы арғыу бакасты, уымае гәсгә ныв кенын. Гуашь ахорентгәй кусын.	Хи дарын эмәе адаемы ахсан ахастдзинадты кулытурәйыл ардузурын.	Хьәддаг царәгойты хуыфыссынал. Сәе конд эмәе буары хайтты характерон хицендзинадтәем ләмбынаг аркәсын.	Царәгойты кәрщылы хуызмәе ләмбынаг аркәсын. Хуызы буаджы арғыауы цауы рагг баны-сан кенын.	Сыфыл раварын сюжетон хакхәй баст палдар царәгойты сурәты.
Новбрь/1V кызыри	7. «Тәатр»	1	«Аргистты рәдләст»	Тәлмәәнты бындурыл ныв кенын. Хуызджын филомастергәй хуызджын гәххәттыл кусын.	Сабиты театримәе базонгә кәнн, актәры дәсныадыл ардузурын.	Ләавәрд темәйыл хуымагәтәг сю-жетон компо-зици сәкәныны архәстдзинадтәй спайда кәнын.	Хи эмоцио-налон уавәр ирд ахорентгы руаджы рәдләсын. Иугәнәг фонны хуызы спайда кәнын хуызджын гәххәтгәй.	Зәрдәмәе тындар чы фәециди, уылы сәйраг архайджы-ты – аргистты ег-ау хуызфыст. Тә-атры элементтәй спайда кәнын.
Декәбрь/1 кызыри			«Зымәдҗы портрет»	Фантазийы бындурыл ныв кенын. Гуашь ахорентгәй кусын.	Зымәдҗы миниуджыгә сфәлхат кәнын. Дәрмәг аенахуыр хуызы дәтгәйгә, темәмәе цымыдидзинад башарен кәнын.	Аллегоричон портрет сфәлдисынан спайда кәнын зымәдҗы хицен миниуджыгәй.	Дисаджы зымәтон темәйыл чы сфидауа, барәй ахорәнтгы ахам фәлгуызгә раварын. Сәе фылдәр – «кузал» гаммәйы хуызгә.	Сабитә, кугыл сәе бафәнда, афтә сыфыл раварәнт арғыауы фәлгонц кәнәе та әнциад ләугәйгә.

Деварь/III кыры	9. «Митенанте аме хепнат»	1	«Фелорейны маст»	Фантази аме аецгдзинады бындырыл ныв кааны. Хуызджын фломастерге аме гель-ручкастай кусын.	Зымагон бераубатгы хицендзинедтыл ны-хас дардлар ахацце кааны.	Скааны Митын Дадайы портретон фелгонц – традици аме хи талманы бындырыл.	Хуызы руаджы аивадон фелгонц саразыныл бацархайын.	Митын Дадайы егъау сурат берагбоны уаверы аккаг аэмбелггы ахсен сыфыл раварын.
Деварь/IV кыры	«Лыуты херендон»	«Митын Дада»	Цацлардмае гасге ныв кааны. Хуызджын фломастерге кусын.	Сабитан маергы зымагон цардыл аердзургайае са зонандзинедте удегас аерды тыххай фе-фылдылар кааны.	Маергы хуыс-фыст кааны архастдзинадыл дардлар кусын.	Маергы сисфалысты хуызты расугьдзиналай аест равадауын.	Композиций иугенаг райдайган ахуаел – цыуы харендон. Йае алыварс – цалдар цыуы.	
Январь/III кыры	9. «Митенанте аме хепнат»	1	«Фелорейны маст»	Аргаума гасге ныв кааны. Гу-ашь ахорангай пайда кааны.	Ерзурын митенанты хуызге аме, цамаен хь-ауанц, уый тыххай.	Предметге ныв кенгайгае сын сае формаей хицендзинедте банысан кааны.	Хуызы фары равдысын уысмы эмоционалон уавер	Сыфал раварын алеймаджы сурат аме предметге. Се хсен цы мидисон аме эмоционалон бастдзинедте ис, уыдон равдысын.

Январь/ I кызы	10. «Уагеларас»	1	«Ирон Чыңгыз»	Натуралга гесте нын канын. Фломастергай архайын.	Сабитген уагелаларасы тыкхай фольдаер радурын. Базонга се канын ирон на- ционал дарас аеме орнаментима.	Сылгоймаджи на- ционал дарасы араст аеме йын йае фельндентге равдисынал бацархайын.	Ачы хаславерды хуыз у аххуыстенаг мадзал.	Композиций бастастау – чандоз нацио- налон дарасы, йае алыварс - берегбонхуыз.
Февраль/ I кызы	11. «Мебель»	1	«Хязанты скыпш»	Зердывардай нын канын. Хуызджын фломастергай кусын.	Ердурын мебе- лы аеме, цеман хъауы, цы пайда у, уыдагты тыкхай. Сабиты мебели хицендзинадга.	Мебели хуызга нын каныны руаджы арехстдзинадыл аерфуын. Егъау хуызфыстыга кыаннаджыгай йедзаг канын.	Мебели хуыз – газема банысан- гонд, графikon. Хязанты хуыз – аерттиваг, ирд.	Хязанты скыпш – композиций сеайраг хай.
Февраль/ II кызы	12. «Музей»	1	«Хъалдзаг хязанте»	Натуралга гесте нын канын. Хуызджын фломастергай архайын.	Сабиты базонга канын музейга иу – адемон хязаны музейма.	Хязанте аеме се ныаерфылдгай цаст равадуын. Рартом канын аебарынад «де- кор» - фельндан.	Хязан фельндгайе банкырын хуызы декоративон хъомыс.	Сыф иу кана паллаер хязаны раверын.

Февраль/III кызыри	13. «Фылыбастае» хрэхъхъен/жкыте»	1	«Мен фенды афсады «службæ кеннын»	Зердываардæй ныв кеннын. Хуызджын фломастергæй кусын.	Æфсад æмæ йын йæ хæйтты тыххæй сабитгæн радзурын.	Вазыджын хæстон техника ныв кеннын æмæ афтæмæй архæстдзинадыл æфтауын. Уæлдай хъуслард – алыху- ызон деталгæтæм.	Хуыз – графикан, аннонаевзарæн. Акцент – кæрдæгхуыз ахорæнныл.	Хæстон техникайы цалдæр хуыз- фысты сыфыл раварын.
Февраль/IV кызыри	«Мамæйы бон»	1	«Авдæнны зарæт»	Зердываард тæлмæнты бындурыл ныв кеннын. Гуашь ахорæнтгæй архайын.	Хæларзарæдæ æмæ фæлмæн ныййарæджы фæлгонц аразын.	Дыууæ гуырынвы пластикон иудзи- нады руаджы рав- дисын уарзт æмæ хæстæгдзинады æнкъарæн.	Спайда кæнын тавицджын уæздан хуызгæй. Ахорæнты ру- аджы рафдисын хуызфæлыстмæ ахаст æмæ зæлтæ музыкайы харак- тер.	Сыфыл дыууæгуырынвон композици раварын.
Марты/II кызыри	15. «Дæсныидты дунæ»	1	«Дохтыр Абиогит»	Аргъаума гæстæ, тæлмæнты бындурыл, ныв кеннын. Сойджын пастельгæй (мелгæй) кусын.	Сабиты дохтыр æмæ фосы дохтыры дæсныидтимæ базонгæ кеннын.	Алдæймаг æмæ цæрегойы сураетты хуыз- фыст. Къуха- мынды руаджы сын рафдисын сæ бастдзинад кæрдæдзинмæ.	Хуызы фæрцы равдисын уысмæ эмоционалон уавæр	Алдæймаг æмæ цæрегойты сураеттæ сыфыл раварын. Равдисын сын сæ бастдзинад кæрдæдзинмæ.

Марты/III кызырн	16. «Транспорт»	1	«Космосон науыш бапш»	Фантазийы бындурыл ныв кенын. Хуыз-джын гэххаттыл туашь ахорентгэй кусын.	Транспорты хуызтае аема, аемаен хузынц, ууыл ардурын. Космосон нау – фиданы транспорт.	Ракетгей тахты динамикэ равдисын тахты формаете хуыз-фысты ферцы архестлзинад фидар кенын.	Хуызы руаджы равдисын тахты фиданы цин, аелнахуыр уавар та – аерттивар ахорентгэй.	Стылыджын ар-выл тахта ракетэ аед космонавтте сыфыл раверын.
Марты/IV кызырн	17. «Уадрзет»	3	«Ез садзын»	Хуыздард аема зердыварды бындурыл ныв кенын. Сойджын пастельгэй (мелгэй) кусын.	Сабиты хуыз ардарын уалдзегмае – дыргъдон аемае цахарадоны куысты-ты афонмае.	Сурагтае эмелгэйге с ныв кеныныл бацархайын.	Хуызы руаджы равдисын арды райгэ равт. Уалдзыгон сагет аема ирд фелгуызгэй ныв ныррухе и.	Дыууае сурагты равдисын дыргъдоны каена цахарадоны архайгэйге. Сае бастлзинад сын банысан кенын.
Апрель/ I кызырн			«Хъедлы цаеркытге уалдзыгон»	Зердывардэй ныв кенын. Сойджын пастельгэй (мелгэй) кусын.	Сабитан радзурын, уалдзыгон хъед аемае йае цаергойты тыххай аемае сын сае зониндзинедтыл афтамаей бафтауын.	Хъеддаг сырды хуыффыстыгэ. Сурагты пластикэ аемае эмелды руаджы равдисын се хсэн эмоционалон аемае тутхастаг бастлзинадгэ.	Цаергойты хуызын хуыз равдисын. Лыстаг хаххыгэй сын сае хуызын банысан кенын.	Иу сюжетгей баст цаергойты цалдар хуыз-фысты сыфыл, сае фастае – хъед, афтамаей раверын.

Апрель/II кызырн	18. «Ердз»	1	«Длиндинагкатла дьыр-дон»	Натураемаг гесте амаг зардывардай ныв каанын. Хуыздын фломастергай кусын.	Сабиты дардлер зонга каанын уалдзелжы миннуджыма. Бөлөстө алы хуызты тыххай сын радзурын.	Бөлөстө хуызфыстыга. Бөлөсө сидуэтыл – акцент. Кыангаг хуызфыстыгем – дидинджыгем, зулчыгем – уелдай тындлар хуе ардарын	Хуызга – уалдзыгон рагг аелдисег: ирд, уелдан.	Сыфыл цалдар дидинкалга бөлөсө раварын. Уалдзеджы рагг банысан каанын.
Апрель/III кызырн	18. «Ердз»	1	«Касегте»	Хуусдарды бындурыл ныв каанын. Гуашь ахорентгай кусын.	Доны царжыгимаг сабиты базонга каанын. Доны ахалдынады тыххай семга ардурын.	Касаджы хактерон формаг раиртасын амаг йаг равдисын.	Касегты буары алыхуызон расусугд хуызгем хуе ардарын.	Сыфыл раварын доны ленкгангаг цалдар касаджы, асга – алыхуызон.
Апрель/IV кызырн	19. «Хорз амаг фьлд»	1	«Хорз амаг фьлд»	Артаумаг гесте ныв каанын. Гуашь ахорентгай кусын.	Хорз цы у, фьлд цы у, уыцы амабарынагдем сабиты аргом аздахын.	Авалдон фалгонцы эмоционалон ахалдынагдемгаг тырнын.	Амабарынагдемгаг «зарде-хаелар» амаг «фьлдзарде» хуызты руалжы равдисын.	Серибар сюжет. Хи гентсарантаг, хи парды фелгтердлингаг равдисынын архайд.

Май/II кызы	20. «Дехи хьахьхьен»	1	«Сыгдн хьаглар»	Аргъеуттгем тасга ныв кенын. Гуашь ахорентгэй кусын.	Арг, йае характер зема минуджыгы тыххэй арныхас кенын.	Архайем, цы аргъеуттга бакастыгем, уыдонмае тасга нывге скенын зема уый ферцы нае архестдзинадыл кусем.	Хуызы ферцы тасы ленкьаран рависын. Хъус уаелдай тындар сырх хуызма арларын.	Иу сюжетон хаххай баст чалдар хуыз-фысты сыфыл раверын. Цы нывмае кеныс, уымае ахаст рав-дисын.
Май/III кызы	21. «Сард»	2	«Сардыгон хьахты»	Цастуынгэ земаг земаг зардыварды бындурыл ныв кенын. Гуашь ахорентгэй архайын.	Сарды сейраг минуджыга сфахлаг кенын. Сард у улафыны земаг ардымае бастдзинад фидар кеныны афон.	Хьахтэ земаг хьаххон царды лыстаг хьабартга зедистгэ йае спайда кенын контрасты мадзалай.	Хуызы руад-жы рависын сьардыгон хьаххон арды тьамаккалгэ раесугьдзинад.	Сыфыл раверын пейзаж земаг хьаххон цар-ды нысангае (фынкалгэ цаугелон, барзонд хизангте земаг а. д.).
Май/IV кызы			«Апы дуне мае пыхуызангэ»	Ардымае баст тьелменты бындурыл ныв кенын. Хуызджын фломастергэй кусын.	Ардузырын сьарды, арды хьабысмае архьлар кед афтэм, уышы афоныл. Эко-логийы фарстима нае ныхас бабагтгем.	Сьардыгон пейзаж земаг цардагас арды ымыдысаг объектге ныв кенын.	Арды раесугьдзинад рависынаен рав-зарын арттивге, заплангганаг, хурафсаст хуызте.	Сабийаен йахи фендонмае гасге ныв кенын. Сыфыл арды ху-ызджын объектге раверын.

Иумæйаг темæ: «Мæ бинонтæ»

Темæ: «Не 'нгом бинонтæ». Зæрдывардæй хиуæтты ныв кæнын.

Нысан:

- Хи бинонтæ, хиуæттæ æмæ хæстæджыты зонын. Уæрæхдæр кæнын портретон жанры тыххæй зонын-дзинадтæ.
- Къæрцхъус æмæ цырджаст уæвын цы уыныс, уы-мæн йæ сæйрагдæр миниуджытæ бафиппайын æмæ бахъуыды кæнын.
- Бинонты æнгомдзинадæн аргъ кæнын куыд зоной са-биты, уыцы хуызы хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын.

Хиуæтты цæсгæмттæ ныв кæнын зонын: цæсгом (*дæргъдзæсгом, тымбылдзæсгом*), æрфгуытæ, цæстытæ, цæсты хаутæ, фындз, дзых, рустæ. Цæсгомы хæйттæй алкæцы дæр йæхи бынаты куыд ныв кæной, сабиты ууыл ахуыр кæнын.

2. Хуызиртасынад. Æвзарын нывы рæсугъддинадыл ахадæг æмæ йæм цæст здахæг ахорæнтæ – фæлмæн, аив æмæ ирд.

3. Композици. Бинонты къордон портрет. Алкæй сурæт аразгæйæ дæр пайда кæнын æддаг бакасты хицæндзинадтæ (*стыр цæстытæ, хæмпус рихитæ, хил, боцъо, цæсгомы æнцъылдтæ æмæ а. д.*) æмæ аивгæнæн детальтæй (*фæрд-гуытæ, хъусцæджытæ, сæрыфаст, хъуырбеттæн æмæ а. д.*).

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызфыссынад: графикон хахнын ахуырсты элементтимæ. Хуызфыссынады уаг – цалдæр цæсгомы хуызфысты схемæйы уагыл.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: бинонтæ æмæ хæстæг хиуæтты хуызистытæ. Къæбыла, гæдыйы лæппынтæ, хъулон уырытæ, тутитæ, уæртджынхæфсытæ, кæсæгтæ æмæ æ. а. цæрагойты къамтæ (*гæнæн ис: Е. И. Чарушины конд нывтæ*)

Райуаринаг: гæххæтты сыфтæ А-4, 12 хуызы фломастертæ.
Рагагъоммæйы куыст.

Æрцæттæ кæнын, бинонтæ æмæ хæстæджыты сабитæн сæ нанатæ, дадатæ, мады хотæ, фыды хотæ, мады 'фсымæртæ, фыды 'фсымæрты хуызистытæ. Рагацау бафæрсын сабиты, хæдзары сæм цы цæрагойтæ ис, уымæй, цæмæй цæстуынгæ æрмæг афойнадыл цæттæгонд æрцауа, уый тыххæй.

Ахуыргы нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, æрбакæсут-ма уæ бинонты хуызистытæм. Радзурут уæ бинонты тыххæй. Бирæ бинонтæ стут, æви гыццыл? Ис уын хотæ, æфсымæртæ? Уæ дадатæ æмæ нанатæ уемæ цæрынц, æви нæ? Абон мах се 'ппæты дæр ныв кæндзыстæм. Уый у нæ ахуыры темæ.

(Сабитæ кæсынц хуызистытæм, æвдисынц сæ бинонты хуызистытæ æмæ алкæй тыххæй дæр дзурынц сармагндæй.)

С. Махимæ цæрынц нана дæр æмæ дада дæр. Мæнæ уый та у мæ хистæр æфсымæр. Бирæ цыдæртæ зоны æмæ мæн дæр ахуыр кæны. Ис мын кæстæр хо дæр – Фатимæ, афæдз дæр ыл нæма цæуы. Нырма цæуын дæр æмæ дзурын дæр нæма зоны, æрмæст зоны худын æмæ æгъгъытæ кæны. Æз æй тынг бирæ уарзын.

Хъ. Бинонтæй алкæмæн дæр ис йæхи куыстытæ, йæхи хæстæ: фыд ацæуы куыстмæ, цæмæй бакуса æхца æмæ бинонты дара, мад хæринаг скæны, цæмæй æппæт би-

нонты дәр бафсада. Хистәр сывәлләттә скьолайы ахуыр кәнынц, кәстәртә та цауынц рәувдауәндонмә. Фәлә вәййи ахәм бонтә, әмә бинонтә иумә әрәмбырд вәййынц әмә хәлдзәгәй әрвитынц сә рәстәг. Әмә уый кәд вәййи?

С. Фәлладуадзән бон куы вәййи, уәд. Зәгъәм, хуыцаубоны. Кәнә та бәрәгбонты – Ног бон, искай гуырән бон...

Хь. Ахәм бонты бинонтә иумә әрәмбырд вәййынц, әрбацауынц хәстәджытә дәр. Чи нәм әрбацауы?

С. Махмә бәрәгбонты әрбацауынц нә мады әмә нә фыды хотә, мады әмә фыды әфсымәртә. Семә алы хатт дәр әрбахәссынц ләвәртгә – хьзәнтә, адджинагтә. Мәнән дәр мә фыды әфсымәр мә гуырән бонмә баләвар кодта хьзәнтә – хәдтулгә әмә дамбаца!

Хь. Сымах ныртәккә кәндзыстут уә бинонты нывтә. Кәй хьуамә сныв кәнат?

С. Мә мады, мә фыды, мә хотә әмә әфсымәрти, нанайы әмә бабайы.

(Сабитәй бинонтә кәмәен нәй, уыдон иннә хәстәджыты нывтә скәәнәнт.)

Хь. Кәй фәнды, уый сныв кәнәд йә мады, йә фыды хотә әмә әфсымәрти. Кәй уарзут, уыдоны. Уыдонәй алкәй хуызист дәр хицән у, мах та сә сныв кәндзыстәм иумә, иу сыфыл, әмә нын дзы рауайдзәни стыр әнгом бинонты портрет.

Хьуамә рауайа кьордон портрет. Фылдәр – стыр цагсәмттә. Гәнән ис, сабитә скәной адәймаджы сурәт кьахәй сәрмә. Ацы хәсләвәрдты хьуамә фон уа сыгьдәг, әнә уәләмхасән нывтә. Сабитә хьуамә ма адзәгьәл уой нывы сәйрагдәр темә – хәстәджыты портретәй.

Хь. Райдайәм ныв кәнын. Кәй сныв кәнәм фыццаг? Чи у бинонтән сә хистәр әмә сәйрагдәр?

С. Фыд, баба.

Хь. Уæдæ райдайæм уыдон ныв кæнын. Ныв кæнæм фыды. Цавæр у?

С. Стыр, тыхджын, тызмæг. Мæн фæнды, цæмæй, куы сдынджыр уон, уæд мæ фыды хуызæн уон.

Хь. Æмæ уæд баба та цавæр у?

С. Бабайæн ис рихитæ æмæ урс сæры хъуынтæ, йæ ныхыл ис æнцъылдтæ.

(Сабитæ дзурынц сæ хæстæджыты тыххæй.)

Хь. Ныр та скæн дæ мады ныв. Мах фарон мадæлты нывтæ кодтам. Куыд, уый нæ зæрдыл æрлаууын кæнæм. Радзурма ды дæ мады тыххæй.

С. Мæ мад у зæрдæхæлар, рæдау, рæсугъд, ис ын фæлмæн цæстæнгас, къæбæлдзыг дзыккутæ, стыр цæстытæ, æппындзух худгæ кæны.

Хь. Ныр та уæ цæстытыл ауайын кæнут уæ мады хотæ æмæ æфсымæрты, уæ фыды хотæ æмæ æфсымæрты æмæ сæ сныв кæнут. Цыма уæм уазæгуаты æрбацыдысты, афтæ. Хистæрты хъуамæ стыртæ сныв кæнат, уымæн æмæ уыдон стыртæ сты! Уæ хотæ æмæ уе ‘æфсымæрты та – къаддæртæ скæнут. Уæхи дæр ма ферох кæнут сныв кæнын.

Ацы ран куыст цæуы цæсгом ныв кæныныл: дæргъдзæсгом, тымбылдзæсгом, æрфгуытæ, цæстытæ, цæсты хаутæ, фындз, дзых, рустæ, хъустæ, дзыккутæ. Фæлхатгонд цæуыны фароны ахуыртæ (5-æм темæ, 9-æм ахуыр). Ацы кары сабитæн бынтон бæстон нывтæ нæ рауайдзысты. Фæлæ сæрмагонд хицæндзинæдтæ æмæ æууæлтæм гæсгæ хъуамæ бацархайой алы цæсгом дæр равдисыныл (рихитæ, боцъо, хил, стыр цæстытæ, даргъ цæсты хаутæ, стыр фындз). Уæд цæсгæмттæ рауайдзысты алыхуызæттæ.

Хь. Кæй сныв кодтай ды?

С. Ай у баба. Мæнæ йæ ныхы æнцъылдтæ. Ай та у мæ гыццыл æфсымæр. Мæнæ – мæ фыд, адон сты йæ рихитæ. Уый

та у ма мад. Мәна – ма гыщыл хо. Мәна – нана. Уый та – махадæг. Кæсут, ма ног хæдон дæр сныв кодтон.

(Ацы кары сабитæн фаг ваййы иу зæрдылдарга æууæл кæна минуæг дæр, цæмай равдисой æнгæсдзинад.)

Хь. Адæмæн сæ бон у сæ уæлæ скæнын æмхуызон хæдæттæ, кьурткаæтæ, хæлæфтæ, фæлæ уæддæр мах нæ хæстæджыты базонæм. Цымæ куыдæй?

С. Сæ цæсгæмттæм гæсгæ, сæ цæстытæм гæсгæ!

Хь. Раст зæгьут! Адæймаджы сурæт аразгæйæ сæйрагдæр у йæ цæсгом. Уый тыххæй хьуамæ арæхстгай ныв кæнат. Иу хатт-ма æркасæм бинонты хуызистытæм, нæ зæрдыл сæ бадарæм, цæмай сæ хуыздæр сныв кæнæм. Рауадис нын дзы бинонты портрет. Сымах сныв кодтат, кæй уарзут, уыдоны иумæ: мад, фыд, хотæ æмæ æфсымæртæ, стæй хæстæг хиуæтты дæр. Тынг хорз! Фæлæ, мæнмæ гæсгæ, кæйдæр ферох кодтат... Цыдæр æрбацауы, йæ къæдзил тилы, уасы, мяу-мяу кæны, уый дæр фæнды, цæмай йæ сныв кæнат. Æмæ цымæ цы у?

(Сабитæн равдисын гæдыйы лæппынтæ, къæбылатæ, тутиты хуызистытæ. Кæд сабитæ активонæй архайой, уæд темæ ис фæуæрæхдæр кæнæн: равдисæн сын ис хъулон уыры, уæртджынхæфс æмæ æндæр цæрагойты нывтæ.)

С. Уый гæдыйы лæппын у. Махмæ та ис гæды. Мæнæн ма мад къæбыла дæр балæвар кæндзæн.

Хь. Уæ гæххæтты сыфтыл ма иу гыщыл бынат баззад. Куыд уæм кæсы, уым сæ ис сныв кæнæн?

С. О, уыдон дæр немæ иу хæдзары цæрынц æмæ нæ бинонтыл нымад сты.

Хь. Уæдæ ныв кæнут хъæлдзæг æмæ зæрдæхæлар хæдзарон цæрагойты. Цæттæ у ныр æнгом бинонты портрет!

Иумæйаг темæ: «Мæ рæвдауæндонны»

Темæ: «Диссаджы фынтæ». Фантази æмæ фæлгæнæны бындурыл ныв кæнын

Нысан:

- Сывæллаетты базонгæ кæнын рæвдауæндонны цардимæ. Куыд нæ дзæггæл кæной, фæлæ кæм цавæр агъуыст ис, уый куыд зоной, ууыл сæ ахуыр кæнын.
- Активонæй сын рæзын кæнын сæ фантази, сæ фæлгæнæн, сæ тыгъдадон хъуыдыкæнынад.
- Сæ алфамбылай дуне аргъауы нывтау куыд æнкъарой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Рæвдауæндонны цард пайда æмæ хорз кæй у, уый сын банкъарын кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын.

Сюжетон композицийы алыхуызон предметæ ныв кæнгæйæ, пайда кæнын раздæры фæлтæрддзинад æмæ арæхстдзинадтæй.

2. Хуызиртасынад. Уарзондæр ахорæнтæй пайда кæнгæйæ, сфæлдисын аргъауы фæлгонц.

3. Композици. Æрымысгæ уавæр равдисын. Сабиты фæндонмæ гæсгæ уæгъдибар композицион куыст. Гæххæтты сыф æмвæтæнæгæй нывтæй байдзаг кæнын.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь, æртивæгтимæ гуашь. Ис гæнæн, æмхæцца æрцауой.

Хуызфыссынад: хахныв, хуызджын хахныв. Хуызфыссынады уаг – уæгъдибар нывкæнынад лæвæрд темæмæ гæсгæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: 5–6-аздыд сабиты нывтæ аргъæутты сюжетмæ гæсгæ.

Райуаргæ: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), палитра, гыццыл банка донимæ, къухтæсæрфæн. Æрттивæгтимæ гуашьтæ.

Рагагъоммæйы куыст.

Хæслæвæрд æххæст кæнгæйæ, сабиты 'ргом аздахын æмæ сын аргъауы хуызы равдисын æнахуыр уавæр. Уый тыххæй спайда кæнæн æндæр æрмæгæй дæр (*фломастертæ, æв-зист æмæ сызгъæринхуыз ахорæнтæ, æрттиваг гæххæтты кæнæ фольгайы гæбæзтæ æмæ а. д.*). Ацы ран ис спайда кæнæн æмхæццæ техникайæ (*хуызджын нывкæнынад, хахныв, аппликаци*). Уый фæтыхджындæр кæндзæни сфæлдыстадон куыст. Æрцæттæ кæнын хъæуы хæсгæрдтæ æмæ сасм (*клей*).

Ахуыргы нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, сымах уæ рæвдауæндон уарзут? Æмæ дзы уæ зæрдæмæ æппæты тынгдæр цы цæуы?

С. Махæн ам тынг хъæлдзæг у. Ис нын дзы бирæ хæлæрттæ. Ам æнкъард нæ фæкæнæм: ахуыр кæнæм, зарæм, ныв кæнæм, хъазæнтæй хъазæм, тезгъо кæнæм...

Хъ. Нæ рæвдауæндон у стыр, ис дзы бирæ агъуыстытæ – музыкайы, спорты æмæ нывкæныны ахуыртæн. Ис нæм цæлгæнæн, дохтыры кабинет... Æмæ нæ рæвдауæндонны уæ зæрдæмæ тынгдæр цавæр бынат цæуы?

(Сæ хъуыдымæ гæсгæ, сæ эмотитæ æмæ сæ эстетикон æнкъарæнтæм гæсгæ сабитæ иртасынц уавæр: рæсугъд, уарæх, зæрдæмæдзæугæ, бирахуызджын у æви нæ, уый.)

С. Æз æппæтæй фылдæр уарзын цæрæгойты къуым. Уарзын кæсæгтæ æмæ хæфсытæм кæсын, тутитæн хæринаг дæттын. Уарзын спорты зал. Уым тынг бирæ ис пуртитæ, ис дзы бæндæнтæ æмæ асинтæ, уыдоныл æз уарзын хæрдмæ бырын! Мæ зæрдæмæ гæрз цæуы нæ хъазæнты къуым. Уым мах чызджытимæ фæхъазæм «сабитæ-мадæлтæй». Æз уарзын музыкалон зал, уым ис пианино æмæ æндæр уадынгæрттæ (музыкалон инструментæ). Алы хатт дæр

дзы фехъусæн ис рæсугъд музыкаæ. Тынг бирæ уарзын музыкаемæ хъусын, зарджытæ ахуыр кæнын æмæ зарын.

(Сабиты дзуæппытæм гæсгæ ис скæнæн анализ сывæллонны тырнындынад æмæ æмхицдынады тыххæй: алыварс дунемæ лæмбынæг кæсын, исты хъуыддагыл ныхас кæнын æмæ активонæй хи æвдисын.)

Хъ. Зарджытæ æмæ æмдзæвгæтæ та цæмæн сахуыр кæнут?

С. Рæвдауæндонны бæрæгбон куы вæййы, уæд нæм уазæгуаты æрбацауынц нæ ныййарджытæ. Мах фæдзурæм æмдзæвгæтæ, фæзарæм, фæкафæм, бацæттæ кæнæм цыбыр сценкæтæ. Æз тынг бирæ уарзын, бæрæгбон, уымæн æмæ уæд мах скæнæм нæ бæрæгбонны дарæстæ.

Хъ. Кæрты тезгъо кæнын та чи уарзы?

С. Æз уарзын рæвдауæндонны хъазæн фæз. Ис дзы змисдон. Уарзын херыйыл хъеллау кæнын.

Хъ. Æмæ къæвда куы ура, уæд та?

С. Къæвдайæ бамбæхсæн ис беседкайы. Тезгъо куы фæкæнæм, уæд нæ цæст ахæссæм æрдзыл, фæфиппайæм алы фæзынд дæр æмæ сæ уыйфæстæ ныв фæкæнæм.

Хъ. Уынут, цы бирæ хъæугæ æмæ пайда хъуыддæгтæ ис сабитæн рæвдауæндонны, уый. Кæй зæгъын æй хъæуы, бафæллайут, сæххормаг вæййут. Уыйбæрц хъæзтытæ æмæ ахуырты фæстæ хъуамæ, сабитæ, хорз бахæрат æмæ баулæфат. Уымæ гæсгæ, бонæй, фæссихор, сабитæ фæкæнынц фынай. Схуыссынц сæ хуыссæнты, бамбæрзынц сæхи сæ хъæццултæй, бафынай вæййынц æмæ фæуынынц алыхуызон фынтæ...

Хъ. *(сындæггай йæ хъæлæс фæмынæгдæр кæны, сабырæй-сабырдæр дзуры, сусæгæй дзурагæу...)* Сабитæ сæ цæстытæ бахгæнынц, ныхъхъус вæййынц, æмæ агъуысты иу сыбыртт дæр нал фæхъуысы. Уыцы рæстæг æрбатæхынц фынты фæйæтæ. Уыдонæн ис пæрпæргæнаг тæнæг ибкæтæ, фæлурс даргъ дзыккутæ æмæ зæринхуыз базыртæ. Сабыр-

гай æрбадынц хуыссæны кæрон æмæ райдайынц сабитæн алæмæты фынтæ дзурын. Фейæтæ сты тынг рог æмæ уæлдæфон, хатгай зынгæ дæр нæ фæкæнынц, уымæн æмæ сты рухсдзыд (*прозрачный*)... Сывæллæттæ, сымах дæр фæуынут фынтæ? Радзурут-ма сæ.

(Сабитæ дзурынц сæ фынтæ. Гæнæн ис, æмæ дзы исчи фена тæрсæн фын. Хъуамæ сныв кæна уыцы «тæрсæн» фын, уыйфæстæ ныв хъæуы аскъуынын æмæ аппарын, цæмæй ма тæрса. Ацы мадзалаен ис терапевтон ахадын-дзинад.)

Хъ. Уæ фынты уæ бон фенын у уæ уарзон ныййарджыты, уæ хæстæджыты. Уæ уарзон хъазæнтæ – хæдтулгæтæ, велосипедтæ, хъазæн чындзытæ. Сабитæ арæх сæ фынты фенынц сæ уарзондæр цæрæгойты дæр – гæдыйы лæппынты, тæрхъусты, хæфсыты. Сабитæ арæх сæ фынты тæхгæ дæр фæкæнынц. Уый сæ фейæтæ семæ айсынц уæлæрвтæм атæхынмæ – куыд загътам, афтæмæй уыдонæн ис базыртæ...

Ныв кæнæм. Ныртæккæ сныв кæндзыстæм сабиты фынтæ. Уæ бон у сныв кæнын, арæх цы фынтæ фенут, уыдон; кæнæ та, фейæ йæ гыццыл сызгъæрин базыртыл куыд æрбатахт æмæ стъалытæ-фынтæ алырдæм куыд згъалы, уый.

(Фантази æмæ æцæгдзинады иудзинад активондæр кæны сывæллоны фæлгæнæн, рæзын æм кæны тырнындзинад сфæлдыстадон нывкæнынадмæ, уæрæхдæр ын кæны йæ фантази.)

Хъ. Уæ бон у æрхъуыды кæнын аргъауы хуызы фынтæ, фенын уæ цы фынтæ фæнды, уыдон. Равзарут æнахуыр, рæсугъд, алæмæттаг хуызтæ, ирд ахорæнтæ æмæ уæд уæ нывтæ рауайдзысты тынг цымыдисаг.

(Ацы хæслæварды дæр хъæуы спайда кæнын æнахуыр, арымьсгæ сæрмагонд хуызтæй: æрттивæгтимæ гуашь, æвзист æмæ сызгъæринхуыз ахорæнтæ. Фейæйы базыр-

тыл, стъалытыл ис баныхасен ӕрттиваг гæххæтт кæна фольгайы гæбæзтæ, цæмæй сæ æнахуырдынад ирддæрæй зына, бæрæг дара.)

Хь. Фынтæ фæуыныц адæм иууылдæр: стыртæ дæр æмæ гыццылтæ дæр, фæлæ æппæт фынтæ нæ бахъуыды кæнынц. сымах дæр фынай афон хъæр куы нæ кæнат, фæлæ-иу тагъд куы афынай уат, уæд уæ алкæмæ дæр æнæмæнг æрбатахдзысты фæйæтæ æмæ уын аргъæуттæ дзурдзысты. Сымах та сæ уæ фынты уындыстут.

3-аг ахуыр

Иумæйаг темæ: «Фæззæг»

Темæ: «Фæззыгон фæткъуы бæлас». Натурæмæ гæсгæ ныв кæнын

Нысан:

- Афæдзы афонты (зымæг, уалдзæг, сæрд, фæззæг) сæйрагдæр миниуджытæ фæлхат кæнын иу бæласы ивддинаедтæм гæсгæ.
- Рæзын кæнын къæрцхъус æмæ цырздзасты миниуджытæ, сабиты ахуыр кæнын æрдзы ивддинаедтæ афæдзы афонтимæ бæттын æмæ сæ анализ кæнын.
- Сабитæм æвзæрын кæнын уарзон ахаст æрдзмæ, æрдзы рæсугъддынадæн аргъ кæнын куыд зоной, афтæ сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын. Æрдзон хæххыты пластика æвдисын. Бæласы хуымæтæг схемæ (бæласы зæнг – стыр къалиутæ – гыццыл къалиутæ – сыфтæртæ – дыргътæ) бæлвырддæр æмæ вазыгджындæр кæнын.

2. Хуызиртасынад. Хуызтæ æвзæрыныл дарддæр кусын. Фæззыгон дыргъты (фæткъуыты) алыхуызон хуызтæ æмæ фæлгъуызты рæсугъддынад æнкъарын. Палитраёйыл ку-

сын, хуызты фæлгъуызтæ æвзарын.

3. Композици. Гæххæттыл стыргомау тæппæй равдисын сæйрагдæр хуызфыст – бæлас.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: ныв кæнын. Сыфтæртæ æмæ дыргътæ кæуыл ис, ахæм бæлас ныв кæнын.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: хуыз æмæ асæй алыхуызон фæткъуытæ (5–7-ы бæрц). Митæйæмбæрзт фæткъуы бæласы хуызист, уалдзыгон бæлас – дидинаг калгæйæ. Фæззыгон зад фæткъуы бæлас æмæ фæткъуы бæласы къалиу – дидинаг калгæйæ (*хæстæгмæ ист къам*).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (*рæстæмбис æмæ гыццыл*) банка донимæ, къухтæсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст. Сабитимæ æрныхас кæнын, тыллæг æмбырд кæныны фæдыл цы ирон бæрæгбæттæ ис, уыдоны хицæндзинадтыл.

Ахуыры нывæст

Хъ. Цардис æмæ уыдис фæткъуы бæлас. Уый уыдис Митын Дадайы æппæты уарзондæр æмæ рæсугъддæр бæлас дыргъдоны. Зымæджы фынæй кодта митын хъæццулы бын иннæ бæлæсты хуызæн. Митын Дада тынг бирæ уарзта ацы фæткъуы бæлас æмæ йын йæ алы къалиу дæр бæстон æмбæрзта митæй. Мæнæ афтæ...

Хъ. (*зымæгон бæласы ныв æвдисы*). Фæлæ ралæууыд уалдзæг. Æмæ цы 'рцыди фæткъуы бæласыл?

С. Дидинаг ракалдта!

Хъ. Нæ, фæлæуут, тагъд ма кæнут. Уæ зæрдыл æрлæууын кæнут, фарон куыд ныв кодтам уалдзыгон къалиу, уый. Уæдæ раздæр цы фæзыны бæласы къалиутыл?

(Кæс: фароны кæстæр къорды 14-æм темæмæ, 21-æм ахуырмæ.)

С. Къалиутыл раздæр фæзындис къуыбыртæ, уыдонæй та равзæрд гыццыл цъæх сыфтæртæ.

Хъ. Æмæ æрмæст уыйфæстæ фæзындысты бынтон гыццыл къуыбырты, дидинджыты урс къуыбыртæ.

С. Æмæ сæ уыйфæстæ рауадис дидинджытæ!

Хъ. Раст загътат ныр. Къуыбыртæ райгом кодтой сæ дидинсыфтæ æмæ сæ рауад дидинджытæ. Уыдонæн ис фæлурс сырх хуыз, астауæй та сты бур-бурид æмæ хæмпус. Нæ къухтæй равдисæм, дидинаг куыд райхæлы, уый.

(Сабитæ сындæггай сæ тымбылкъухтæ райгом кæнынцæ.)

Хъ. Гъе афтæ райгом вæййы уалдзыгон хурмæ дидинаг дæр.

(Равдисын уалдзыгон бæласы ныв – дидинаг чи калы, ахæм фæткъуы бæлас æмæ дидинагкалгæ фæткъуы бæласы къалиу.)

Хъ. Куыд рæсугъд сты йæ дидинджытæ! Æмæ куыд дзæбæх тæф кæнынц! Цымæ кæмæ сидынц уыцы рæсугъд тæфæй дидинджытæ? Зонут æй сымах?

С. Мыдыбындзытæм, гæлæбутæм, хъæндилтæм.

Хъ. Лæууыди фæткъуы бæлас йæ дидинагджын дарæсы рæсугъд уыди чындрæу. Йæ алыварс ратæх-батæх кодтой гæлæбутæ, мыдыбындзытæ æмæ уалдзæгыл цин кодтой. Фæлæ радымдта рог дымгæ æмæ ахаста дидинсыфтæ. Уыдон миты гæлæбутау зилдух кодтой уæлдæфы æмæ сындæггай хаудысты фæткъуы бæласы бын кæрдæгмæ. Азгъæлдысты йæ дидинджытæ... æмæ йыл фæзындис цъæх фæткъуытæ, уыдон уыдысты бынтон гыццылтæ, туаг æмæ æнад. Сымах ахæм цъæх фæткъуытæ макуы 'ртонут, уæддæр сæ ад нæй. Хъуамæ банхæлмæ кæсат се срагъæдмæ. Фæлæ цы уыдис дарддæр та?

С. Ралæууыд сæрд.

Хь. *(æвдисы, йæ къалиутыл фæткъуытæ кæмæн ис, ахæм бæласы ныв).* Сæрддæргы фæткъуытæ рæзыдысты æмæ нæрстысты. Куыд æнхæлут, цымæ цæмæн?

С. Хур сæ хъарм кодта, къæвда та сыл дон кодта.

Хь. Сæ фæрстæ ссырх сты, срагъæд сты. Æмæ фæззæгмæ фæткъуы бæласыл æрзадис мæнæ ахæм стыр фæткъуытæ. Æркæсæм ныр, дыргъдоны цы фæткъуытæ æртыдтам уыдонмæ.

Хь. *(сабитæм равдисы, сæ ас æмæ хуызмæ гæсгæ алыхуызон чи у, ахæм фæткъуытæ: буртæ, сырхварс, тарсырх æмæ а. д. Дзурынц сын сæ хуызтæ.).* Цы тынг рæсугъд сты! Цы хорз тæф кæнынц. Фенæм-ма сын сæ ад дæр.

(Хъомылгæнæг æрдихтæ кæны иу фæткъуы лыстæг хайттыл æмæ сæ сабитæн айуары. Фæткъуыйæн йæ ад базонгæйæ сывæллон хуыздæр банкъардзæн нывгонд фæткъуы æмæ натурæйы бастдзинад: конд – ас – хуыз – тæф – ад.)

Хь. Хæрзад сты? Уæ зæрдæмæ фæцыдысты? Ныр ныв кæнæм. Сныв уал кæнæм стыр, бæрзонд фæткъуы бæлас. Бæласыл – бирæ къалиутæ: стыртæ, рæстæмбис æмæ гыццылтæ. Къалиутыл та – сыфтæртæ æмæ фæткъуытæ. Цавæртæ сты фæткъуытæ?

С. Сырхытæ, буртæ, фæлурссырхытæ. Мах фæткъуыты хуызæн. Хæрзад, донджын, адджын!

Хь. Бирæ фæткъуытæ сныв кæнут, не 'ппæты фаг дæр куыд суой. Стæй ма дзы нана адджын дæттæ куыд скæна! Цытæ ма сцæттæ ваййы фæззæджы дыргъдоны?

С. Кæрдогæ, алтæамитæ, къомситæ, стæй гагадыргътæ: цъуй, мыртæ.

Хь. Кæд ма уæ гæххæттыл бынат ис, уæд сныв кæнут, уæ дыргъдоны ма ноджыдæр цы зайы, уый.

С. Дыргъдоны ма ис бирæ фæззыгон дидинджытæ.

Хь. Сныв кәнут рәсугъд фәззыгон дидинджытә. Хур дәр уә ма фәрох уәд. Фәззәг у афәдзы афонты әппәты рәдаудәр – тылләг әмбырд кәнын афон, бәрәгбәттә әмә чындзәхсәвты афон. Афәдзы дәргыи адәм тынг бафыдәбон кодтой әмә ныр сә хьәздыг тылләг әмбырд кәнынц, цин кәнынц әмә хьәлдзәгәй сә рәстәг әрвитынц. Сывәлләттә, зәгьут-ма уәдә, ирәттә сә тылләг куы әрәмбырд кәнынц, уәд цавәр ирон бәрәгбон фәбәрәг кәнынц? Ирыстоны уыцы бәрәгбон бәрәг кәнынц фәззәджы.

(Сабиты дзуәппытә.)

4-әм ахуыр

Иумәйаг темә: «Фәззәг»

Темә: «Нә цәхәрадоны халсартә». Натурәйә ныв кәнын

Нысан:

- Уәрәхдәр кәнын сабиты зонындзинәдтә фәззәджы тыххәй, әмбарын сын кәнын, уый тылләг әмбырд кәнын афон кәй у. Фәззәджы ләвәрттә – цәхәрадоны халсартә.
- Рәзын кәнын сабиты хьусдард, цыррдзаст куыд уой, сә бон куыд уа сә алфамбылай предметты характер әмә әнгәсад уынын. Рәзын кәнын сабитән сә фәлгәнән, мысәнуат, сфәлдыстадон фәлгонцад.
- Сабитән ахәм фадат раттын, цәмәй банкъарой фәззыгон әрдзы рәсугъддзинад әмә рәдаудзинад. Сә алыварсы әцәгад аргъауы хуызы куыд әнкъарой, афтә сә хьомыл кәнын.

Аивадон-ахуырадон хәстә:

1. Аивадон фәлгонцады фәрәзтәй пайда кәнын. Амонын сабитән, цы предмет ныв кәнынц, уый характер рар-

гом кæнын æмæ равдисын. Йæ конд, хуыз, ас æмæ йын йæ хæйтты хицæндзинæдтæ банысан кæнын.

2. Хуызиртасынад. Хуызтæ иртасын æмæ базонынл дарддæр кусын. Æрдзон хуызтæ хъахъхъæнын, цæст сыл ахæссын. Сæ бон куыд уа, палитраейыл цы ахорæн ис, уый хуыз предметы натурон хуызимæ бæттын.

3. Композици. Гæххæттыл алыхуызон джиппытæ раст раварын. Хуызджын тæппытæй куыст. Уæгъдибар нывтæй æххæст кæнын ныв темæмæ гæсгæ.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын нывкæнынад. Хуызфыссынады уаг – предметты (*халсарты*) схематикон хуызфыссынад, сæ арæзты хицæндзинæдтæ сын æвдисгæйæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: чыргъæд халсартимæ: нас, къабуска, 2–3 пъæмидоры, 6–7 джитърийы, уырыдзы йæ сыфтимæ, 2–3 мæймæбулчы æд цъæх къæдзилтæ æмæ а. д. Нывгæнджыты нывты репродукцитæ – натюрморттæ халсарты хуызфысттимæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, гуашь 12 хуызы, палитра, хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), гыццыл банкæ донимæ, къухтæсарфæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Амæй размæ мах ныв кодтам фæззыгон дыргъдон. Зæгъут-ма, цы ныв кодтам?

С. Фæззыгон фæткъуы бæлас. Фæткъуытæ.

Хъ. Æрмæст дыргъдоны не ’рзadis тыллæг, фæлæ ма цæхæрадоны дæр. Абон дзурдзыстæм цæхæрадоны тыххæй, уым зайы... Цы зайы цæхæрадоны?

С. Халсартæ.

Хъ. Цавæр халсартæ зонут?

С. Картоф, къабуска, джитъритæ, пьамидортæ.

Хь. Ис нæм цæхæрадонæй хаст халсартæ чыргъæды. Æркæсæм сæм. Цæмæй æнкъард ма кæнæм, уый тыххæй та семæ ахъазæм, æрхъуыды кæнæм халсарты тыххæй аргъау. Нæ цæстытыл ауайын кæнæм, цыма нæ халсартæ сты цардæгас, цæхæрадон та у аргъауы бынат. Ам махмæ ис халсартæй дзаг чыргъæд. Цымæ сæ сымах уе 'ппæт дæр зонут? Æз сæ иугай исдзынæн чыргъæдæй, сымах та дзурдзыстут, цы сты, уый. Афтамæй æз базондзынæн, æппæт халсарты нæмттæ хъуыды кæнут, æви нæ.

(Хъомылгæнæг иугай исы чыргъæдæй халсартæ семæ сæ æвдисы сабитæм. Раст дзы кæцыйы ном загътой, уый æрæвæры иуардыгæй, кæцыйыл фæкъуылымпы сты, уыдон – иннæрдыгæй. Уыйфæстæ хъомылгæнæг сабиты зæрдыл æрлаууын кæны æппæт халсарты нæмттæ дæр.)

Хь. Мах æппæт халсартæ дæр стъолюл равæрдтам, ныр та сæм лæмбынæгдæр æркæсæм.

(Сабиты ахуыр кæнын предметы конд, хуыз, ас семæ хæйтты хицæндзинæдтæм гæсгæ уымæн йæ характер уынын семæ раргом кæнын.)

Хь. Мæнæ уый у нас, цавæр у нас?

С. Нас у тымбыл, æппæтæй стыр дæр æмæ нард дæр.

Хь. Уый уыздæнис стæвдтæ, фæлæ хæларзæрдæ сылгоймаг Нас. Разы стут мемæ? Æмæ уæд пьамидортæ та цавæртæ сты?

С. Тымбылтæ, сырхытæ.

Хь. Ныссырх сты, цыма сæ рустæ ныддымстой. Кæд искамæ смæсты сты? Кæнæ та фæтæргай сты? Сабитæ, сымах сæ нæ бафхæрдтаг? Уыдон кæд фыр хъалæй ныссырх сты? Мæнæ адон та – джитъритæ. Æркæсут-ма сæм, цавæртæ сты?

С. Кæрдæгхуыз, даргъ, хъæддых.

Хь. Уыдон сты салдæтты хуызæн – раст, хæрзконд, ис сыл

кæрдæгхуыз дарæс. Иу рæнхъыл сæ æрæвæрын хъæуы, уадз æмæ фаддзу кæной (*шагать*), цыма парады сты, афтæ. (*Сабитæ иу рæнхъыл æрæвæрыны джитъритæ сæ асмæ гæсгæ, семæ хъазыны.*)

Хъ. Ай та у уырыдзы. Цавæр у?

С. Даргъфындз, кæрдæгхуыз къæдзилимæ.

Хъ. Æвæццагæн, уый тынг цымыдис у, æмæ йын уымæн æрзад ахæм даргъ фындз. Æмæ йæ сæрыфаст та цавæр у?

С. Тынг рæсугъд, хæмпус, кæрдæгхуыз сыфтæртæй.

Хъ. Æрбакæсут-ма, йæ къæдзил куыд тилы. Сабитæ, сымах уырыдзыйы тыххæй уыци-уыци зонут?

(*Кæд сабитæ зоныны, уæд æй фæзæгъыны: «Чызгай бады талынджы, йæ дзыкку та уынджы». Кæд нæ – уæд та дзуры хъомылгæнæг йæхæдæг.*)

Хъ. Æмæ цæмæн ис талынджы?

С. Уырыдзы зайы зæххы бын, йæ къæдзил та хæрдмæ зыны.

Хъ. Куыд зонджын æмæ бирæзонаг стут! Мæнæ ай та у къабуска. Цавæр у?

С. Тымбыл, стыр. Къабускайæн ис бирæ-бирæ сыфтæ. Мæ мад къабускайæ скæны тьолматæ (*голубцы*).

Хъ. Къабуска мидагæй у чысыл, фæлæ йæ уæлæ уыйбæрц сыфтæ ис, раст ыл цыма сæдæ дзаумайы ис! Уымæн зыны стыртæ æмæ стæвдтæ. Кæд, мыййаг, узалæй тæрсы æмæ уымæн стыхта йæхи? Адон та сты мæймæбулчъытæ. Цавæртæ сты?

С. Гыццылтæ. Худæг сты сæ цыргъ урс фындзтимæ æмæ ирд кæрдæгхуыз къæдзилтимæ, рæсугъд сыфтæ сын ис.

Хъ. Уыдон сты фæлурссырх рустимæ, урс фындзтимæ, сæ сæртæ сты тардæр, цыма худтæ сты, уый хуызæн. Сты хъæлдзæг æмæ фыдуагарæзт. Æрæвæрæм сæ Насы фарсмæ. (*Сабитæн сæхи хъæуы бауадзын, цæмæй халсартæ-архайджытæн хъуыды кæной сæ характертæ, сæ*

ныхæстæй сæ удæгас кæной. Алы сабийæн дæр хъæуы бар раттын радзурынæн, кæд раст нæ дзура, уæддæр. Афтамæй рæзы æмæ уæрæхдæр кæны сæ фæлгæнæн æмæ мысæнуат.)

Хъ. Бирæ цæмæдæрты æркастыстæм абон. Фæлæ афон у ныв кæнынæн дæр. Халсартæ иууылдæр сты алыхуызæттæ, алкæмæн дæр ис йæхи конд æмæ характер. Уæ зæрдæмæ цавæр халсартæ тынгдæр фæцыдис, уыдон уал сныв кæнут фыццаг.

(Фыццаг цы сныв кæной, уый æвзаргæйæ сабитæ ахуыр кæнынц сæ ахаст равдисыныл, цы ныв кæнынц, уымæ. Хъазт-анализ æххуыс у сабитæн, кæй ныв кæнынц, уыцы халсартæн сæ конд – тымбыл, дæргъæцион, ас – гыццыл, рæстæмбис, стыр, стæй характерон хицæндзинæдтæ хуыздæр иртасынæн.)

Хъ. Сныв сæ кодтат? Æмæ, цæмæй нæ халсартæ æцæг халсарты хуызæн уой, уый тыххæй та цы бакæнын хъæуы?

(Равдисын хъæуы сабитæн нывгæнджыты нывты репродукцитæ – халсартимæ натюрморттæ.)

С. Хъæуы сæ сахарын.

(Ацы ран фидар кæны æмæ рæзы сабиты лæмбынæг хъусдард натурамæ. Сабитæ æвзарынц хуыз, предметы натурон хуызы æнгæс, абарынц палитраейыл ахорæны хуыз æмæ халсарты æрдзон хуызтæ. Фæлхат кæнынц зонгæ хуызты нæмттæ.)

С. Джитъритæ – ирдкæрдæгхуыз, къабуска – фæлурскæрдæгхуыз, пьамидортæ – сырх, мæймæбулчъытæ – тарфæлурссырх, урс фындзтимæ, уырыдзы – сызгъæринхуыз (æмæ а. д).

(Сабиты нывты хуызтæ æмæ халсарты æрдзон хуызтæ нырма æмхуызон нæ рауайдзысты, фæлæ сæм хъæуы æркасын æмæ фæбæрæг кæнын.)

Хъ. Фæззæг æрмæст рæсугъд афон нæу, фæлæ у рæдау!

Мæнæ цæйбæрц алыхуызон халсартæ æрзад фæззæджы цæхæрадоны! Халсартæ сты тынг пайда æмæ хæрзад. Уыдон æрмæст адæм нæ уарзынц, фæлæ ма сæ уарзынц цæрагойтæ дæр. Мæнæ тæрхъус къутæрты бады, уый уырыдзымæ æрбацыд. Уызын бамбæхстис сыфтæрты, фæнды йæ къабуска амыртт-мыртт кæнын. Мыст джитъри æхсыны. Сныв кæнут уыдоны дæр. Æмæ сыхах та цавæр халсартæ уарзут? Цавæр хæринагтæ ис скæнаен халсартæй? Æмæ уæд халсартæй цавæр чъиригтæ фæкæнынц?

С. Картофджын, къабускаджын, цæхæраджын, насджын.

5-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Фæззæг»

Темæ: «Сызгъæрин фæззæг». Æрдзы нывтæ феныны фæстæ сабитæм цы тæлмæнтæ (впечатления) баззад, уыдоны бындурыл нывкæнынад

Нысан:

- Фæззыгон æрдзы фæлгонцимæ сæ базонгæ кæнын. Сабиты зониндзинæдтæ фæуæрæхдæр кæнын фæззæджы миниуджыты тыххæй (сызгъæрин рагвæззæг æмæ уазал æрæгвæззæг).
- Хуызтæ куыд æнкъарой æмæ сæ зæрдæйы уаг хуызты руаджы сæ бон куыд уа равдисын, ууыл архайын.
- Райгуырæн бæстæйы æрдзы рæсугъддинад æмæ фæззыгон нывтæ æнкъарын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæарæзтæй пайда кæнын. Фонæн спайда кæнын хуызджын кæнæ ахуырст гæххæттæй, йæ хуыз хъуамæ уа фæззæджы нывтæ иугæнаг. Бæлас ныв кæныны арæхстдзинæдтæ ныффидар кæнын – æрдзон хæххыты пластикæ.

2. Хуызиртасынад. Хуызджын гæххæтты гæбæзтæй хъазт. Активонæй архайын, цæмæй сабиты хуызæнкъарынад

рæза. Сæ бон куыд уа хуызтæ фæкъордтæ кæнын: **хъарм хуызтæ** (*хæлар, хъæлдзæг*) – **уазал хуызтæ** (*æнкъард, æрхæндæг*); сызгъæрин рагвæззæг æмæ уазал æрæгвæззæг цавæр хуызтæй равдисæн ис, ууыл бакусын.

3. Композици. Фæззыгон пейзажы нывтæ: парк, хъæд, дыргъдон. Сызгъæрин фæззæджы фæлгонц: бурбын бæлæстæ, сыфтæрызгъæлæн, фæззыгон хур, хъарм бæстæм тæхæг цъиутæ. Хуызты руаджы равдисын фæззыгон æрдзы уавæр.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын, графикон бакуыстимæ.

Хуызфыссынады уаг: хуызджын гæххæттыл схематикон-контурон ныв ахуырсты элементтимæ. Фылдæр – бур-сызгъæринхуыз æмæ сырхморæ хуызтæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: фæззыгон къалиу. 10 рæсугъд фæззыгон сыфтæры – алы хуызтæ æмæ фæлгъуызтæ сын. Фæззыгон æрдзы нывтæ (хуызистытæ) – рагвæззæг æмæ æрæгвæззæг; нывтæ: мæргъты бал, цъиу тæхгæйæ (хæстæгмæ), уызын, мыст, æхсарсæттæг æмæ æндæр царæгойтæ. Нывгæнджыты уацмысты репродукцитæ æмæ 5–6-аздыд сывæллæтты фæззыгон пейзажты нывтæ. Хуызджын гæххæтты гæппæлтæ, 12–15 хуызы хъарм æмæ уазал фæлгъуызтимæ.

Райуаринаг: хуызджын кæнæ ахуырст гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитрæ, хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), гыццыл банкæ донимæ, къухсарфæн.

Рагагъоммæйы куыст: Тезгъойы рæстæг сабиты хъус æрдарын сызгъæрин фæззæджы рæсугъддинадмæ; фæззæджы рагв куыд айвы, уымæ – хур бонты раивынц къæвда бонтæ. Сыфтæртæ бæлæстæй куыд згъæлынц, уый ахæхъхъæнын, æмæ сыфтæртæ ахсынтæй ахъазын. Сабитимæ раздæр æрæмбырд кæнын æппæты рæсугъддæр

сыфтæртæ æмæ сæ схус кæнын.

Ахуыртæм æрбахæссын фæззыгон бæласы къалиу сыфтæртимæ, вазæйы йæ сæвæрын, цæмай сабитæ фенон, сыфтæртæ къалиутæм куыд фидаргонд сты, уый.

Æрæмбырд кæнын гыркъотæ, каштантæ, æхсæртæ, мырткæ æмæ цъуйы (*рябина*) гагадыргътæ, цалдæр зокъойы (*гæнæн ис, сæ муляжтæ сын æрбахæссай*), цалдæр фæззыгон дидинаджы, цæмай сабитæм сæвæра фæззыгон равг. Уыдон се 'ппæт стъолыл, вазæйы алыварс, равæрын – рауайдзæн дзы фæззыгон натюрморт. Натурæйæ куы ныв кæной, уæд сабитæ хуыздæр базондзысты æмæ бамбардзысты предметты бастдзинад (*хуыз, тæф, конд, фактура*), активондæр кæндзæн сæ зæрдылдард.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, мах уыдыстæм тезгъо кæнынмæ, æхсызгонæй кастыстæм æрдзы нывтæм, æрæмбырд кодтам сыфтæртæ... Цавæр афæдзы афон у ныртæккæ?

С. Фæззæг. Сызгъæрин фæззæг!

Хъ. Æмæ цымæ цы у «сызгъæрин фæззæг?» Ацы афон афтæ цæмæн хонынц?

С. Уый у фæззæджы райдайæн, бæлæсты сыфтæртæн сæ хуыз айвы æмæ свæййынц буртæ.

Хъ. Æрмæстдæр буртæ ваййынц фæззыгон сыфтæ?

Æркæссæм-ма уæдæ, тезгъогæнгæйæ цы рæсугъд сыфтæ æрæмбырд кодтам, уыдонмæ. Цавæр хуызтæ сты?

(Хъомылгæнæг фыццаг равдисы, иу хуыз кæмæн ис, ахæм сыфтæртæ, уыйфæстæ – дыууæхуызонтæ æмæ фæстагмæ – алыхуызонтæ. Сабитæ архайынц сыфтæрты хуызтæ радзурын.)

С. Ацы сыфтæртæ сты буртæ, сырхытæ. Ацы сыф у фæлурссырх тæлмытимæ, ацы сыф – бур, кæрдæгхуыз

кæрæттимæ. Адон та – бурсырхытæ æмæ морæхуыз-сырхытæ, сæ астæутæ та – кæрдæгхуыз.

Хъ. Ацы афон бæлæстæ уæлдай рæсугъд сты! Уæ зæрдыл æрлæууын кæнут, хуры тынтæ алыхуызон сыфтæрты 'хсæн куыд хъазынц, уый. Тезгъойы рæстæг федтам уыцы рæсугъд нывтæ. Сыфтæртæ сызгъæринау тæмæнтæ калынц хурмæ. Æмæ сыфтæрызгъæлæн куы райдайы, уæд зæхх уыцы сыфтæртæй æмбæрзт æрцæуы гауызау. Уымæ гæсгæ зæхх хурмæ сызгъæринау æрттивы!

Тынг рæсугъд у горæт фæззыгон, фæлæ бынтон рæсугъд та – æрдзы хъæбысы! Уæдæ цæй диссаг у фæззыгон хæхбæсты! Уым æрæмбырд кæнæн ис бирæ гагадыргътæ, зокъотæ, æнгузтæ, æхсæртæ. Фæззæджы райдайæн хур кæд фæкæсы, уæддæр сæрдыгон бонау тæвд нал ваййы. Уæдæ узал дымгæтæ æмæ къæвдатæ дæр наема сарæх ваййынц. Адæймаджы æрфæнды æрдзы хъæбысы тезгъо кæнын. Фæззæджы рæсугъд нывтæй цæст нал фефсæды, йæ хъуыдыйы сæвзæры æмдзæвгæйы рæнхъытæ. Тынг бирæ поэттæ ныффыстой рæсугъд æмдзæвгæтæ фæззæджы тыххæй! Чи радзурдзæн фæззæджы тыххæй æмдзæвгæ?

(Сабитæ дзурынц æмдзæвгæтæ. Хуыздæр уыдзæн, хъомылгæнæг йæхæдæг æмдзæвгæтæй рæсугъд рæнхъытæ куы равзара, уæд.)

Хъ. Поэттæ фæззæджы тыххæй фыссынц æмдзæвгæтæ, нывгæнджытæ та уарзынц фæззыгон æрдз ныв кæнын.

(Кæсынц нывгæнджыты пейзажтæ æмæ сывæллæтты нывтæм. Сабитæ архайынц се 'нкъарæнтæ дзурыныл.)

Хъ. Мах дæр абон ныв кæндзыстæм сыгъзарин фæззæг. Фæлæ уал раздæр хуызтæ равзарæм. Æз уын æрцæттæ кодтон хуызджын гæххæтты гæбæзтæ, æркæсут сæм æмæ сын зæгъут сæ хуызтæ.

С. Бур, сау, æрвхуыз, зæринхуыз, фæныкхуыз æмæ а. д.

(Хъуамæ хъомылгæнæг æрцæттæ кæна бирæ (12–15),

хуызтæ æмæ фæлгъуызтæ. Уыдон хъуамæ уой сæ конд æмæ сæ асмæ гæсгæ алыхуызон: квадраттæ, уадздæгтæ æмæ а. д. Райсен ис хъуымацы гæтталтæ дæр.)

Хъ. Сыгъзæрин фæззæг сныв кæнынæн цавæр хуызтæ бахъæудзæн, уыдон равзарут. Цавæртæ сты? Цы ис уыцы хуызтæй сныв кæнæн?

С. Уыдон сты: буртæ, зæринхуызтæ, сырхытæ – сыфтæртæн. Æрвхуыз, фæлурс æрвхуыз – арвæн. Морæхуыз – бæлæстæн æмæ а. д.

Хъ. Æмæ, зæгъæм, нæ зæрды ис узал æрæгвæззæг сныв кæнын. Цавæр у уый та? Æрбакæсут. *(Ацы ран равдисын хъæуы æрæгвæззæджы ныв.)*

С. Æрæгвæззæг у къæвдаджын, узал дымгæ æмæ митæмхæццæ къæвдатимæ. Бæлæстыл сыфтæртæ нал ис, æмæ бæлæсты къалиутæ æнкъардхуызæй бæгънагæй лæууынц. Фæныкхуыз æврæгътæ бамбæхстой хуры цæст.

Хъ. Цавæр хуызтæ хъæуы равзарын, цæмæй узал æрæгвæззæг равдисæм?

(Сабитæ æвзарынц æмæ дзурынц хуызтæ. Æрмæг куйд бамбæрстой, уый сбæрæг кæнынны тыххæй æмбалы ирд хуызтæ дæр æрæвæрын.)

С. Фæныкхуыз, æрвхуыз, тарморæ, фæныкхуызбур (æмæ а. д).

Хъ. Цæмæн равзæрстат уыцы хуызтæ? Цы ирд хуызтæ дзы баззад, уыдон цæуылнæ бæззынц?

С. Уымæн æмæ уыдон сты райдзаст, хурдзаст; мах та хъæуы æнкъард æмæ æрхæндæг хуызтæ. Ацы хуызтæй равдисæн ис: чъизи-æрвхуызæй – узал къæвда, фæныкхуызæй – арв, тар-фæныкхуызæй – æврæгътæ, тарморæйæ – бæгънаг бæлæстæ.

Хъ. Абон ныхас кодтам фæззæджы хуызты тыххæй. Тынг бирæ ахорæнтæ ис фæззæгæн. Хуызтæ æрæвæрдтам дыууæ къордæй. Ныртæккæ æнкъард, æрхæндæг хуызтæ

иуёрдыгæй æрæвæрдзыстæм, уымæн æмæ нæ раздæр хъæуы сыгъзæрин фæззæг сныв кæнын. Цавæр сæйраг хуызтæ ис сыгъзæрин фæззæгæн?

С. Ирд, хæлар, хурдзаст.

Хь. Мæнæ сæ ацы ран æрæвæрдзыстæм æмæ сæм сымах, ныв кæнгæйæ, кæсдзыстут. Зæгъут-ма, куыд ис схонæн ацы хуызтæ иу дзырдæй: хъарм æви уазал?

С. Хъарм, уымæн æмæ сты хурдзаст, хъарм хуры æнгæс.

Хь. Сæрды хъарм зыны уыцы хуызты, ис сæ тынг бирæ хурдзаст фæлгъуызтæ. Æз уын ныртæккæ райуардзынæн хуызджын гæххæтты сыфтæ, уыдонæн дæр ис хъарм хуызтæ. Æмæ сныв кæндзыстæм сызгъæрин фæззæг.

(Хъомылгæнæг сабитæн райуары хуызджын кæнæ алы хуызтæй ахуырст гæххæтты сыфтæ. Уый æххуыс уыдзæн, цæмæй сабитæ тагъддæр сныв кæной, фон ахорыныл растæг ма хардз кæной, фæлæ хуыздæр равдисой бæлæстæ æмæ сыфтæртты уавæр, хуыз, конд.)

Хь. Ныр та райсут лыстæг хъисойтæ æмæ тар ахорæнтæй сныв кæнут бæлæстæ: фæззыгон парк, хъæдæмæ хæдзæртты раз бæлæстæ. Куыд ныв кæнæм бæлæстæ?

С. Бæласы зæнг, стыр къалиутæ æмæ гыщыл, лыстæг къалиутæ.

Хь. Ныр та алыхуызон ирд ахорæнтæй сныв кæнут сыфтæртæ, хъуамæ уын рауайой, тезгъогæнгæйæ цы рæсугъд сыфтæ æрæмбырд кодтам, ахæмтæ. Кæцы ран сныв кæндзыстут сыфтæртæ?

С. Бæлæсты къалиутыл, уæлдæфы зилдух кæнгæйæ, зæхмæ хаугæйæ.

Хь. Сныв кæнут сыгъдæг æрвхуыз арв æмæ ирд хур! Мах ныхас кодтам фæззыгон æрдз æмæ ахорæнты тыххæй æмæ нæ бынтон айрох сты цæрæгойтæ æмæ мæргътæ. Куыд цæрынц уыдон та фæззæджы? Нæ зæрдыл сæ æрлæууын кæнæм æмæ сныв кæнæм уыдоны дæр.

С. Фæззæджы цыутæ атæхынц хъарм бæстæм.

Хъ. Раст зæгътат. Цыутæй бирæтæ фæззæджы балгай æмбырдтæ фæкæнынц æмæ сæхи фæцæттæ кæнынц хъарм бæстæм тæхынмæ: сныв кæнæм арвыл мæргъты бал. Цы сныв кæндзыстæм цыутæн?

(Кæсынц тæхæг мæргъты балы нывмæ æмæ иунæгæй тæхæг цыуы нывмæ.)

С. Базыртæ æмæ къæдзил, цæстытæ æмæ бырынкъ æмæ алыхуызон рæсугъд бумбулитæ.

Хъ. Тæхгæйæ цыу йæ базыртæ куыд тилы, уый равдисут.

(Сабитæ сæ къухтæ тилыц, æвдисыц, цыутæ куыд тæхынц, уый.)

Хъ. Арвыл сныв кæнут тæхæг цыуты бал. Уыдон тæхынц хъарм бæстæм, сæ гыццыл цæстытæй нæм дæлæмæ кæсынц æмæ нæм сæ базыртæ батилыц, хæрзбон нын зæгъынц.

б-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Мæ райгуырæн бæстæ»

Темæ: «Фыстæ æмæ фыййау». Зæрдывæрдæй ныв кæнын

Нысан:

– Сабитимæ аныхас кæнын Ирыстоны пейзаж æмæ Кавказы хæхты рæсугъддзинды тыххæй.

– Архайын, цæмæй сабитæн рæза сæ хъусдард, ахуыр сæ кæнын лæмбынæг кæсын æмæ фиппайын, цы фенной, уый цæстытыл уайын кæнын.

– Сабиты зæрдæты райгуырæн бæстæмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ хъомыл кæнын, сæ алыварсцæрæг адæмы царды уаг æнкъарын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Адæймаджы (фыййауы) æмæ хæдзарон фосы (*фыстæ æмæ фыр*) ныв кæнын.

2. Хуызиртасынад. Сабиты æвзæрстмæ гæсгæ – хæлар, хурдзаст, сабыр хуызтæ. Спайда кæнын контрасты мадзалай – ирдхуыз фыстæ тар фоныл равдисын.

3. Композици. Гæххæтты сыфыл раст сныв кæнын фыййауы æмæ цалдæр уæрыччы æмæ фысы хæхбæсты.

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызфыссынад: хаххон-графикон, ахуырсты элемент-тимæ. Хуызфыссынады уаг – адæймаг æмæ хæдзарон фосы схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: Кавказы хæхты стыр ныв (хуызист), горæты бæрæг бынæтты нывтæ (хуызистытæ) хæхты фоныл (*Хъазыбеджы хох æмæ Мадхох*). Хæхты нывтæ (кæнæ хуызистытæ) хъæд, кæрдæгджын æмæ дурджын фæхстимæ, митæй æмбæрзт цъуппытимæ. Нывтæ (хуызистытæ): фыййау йæ дзугимæ; сæ сыкъатæ дзæбæх кæмæн зынынц, ахæм фыр, фыс, сæгъ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст

Тезгъойы рæстæг сабиты хъус æрдарын хæхтæм. Аныхас кæнын бынæттон цæрджыты цард, æгъдау æмæ культу-рæйыл.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон нæ ахуыры темæ у «Мæ райгуырæн бæстæ». Адæймаг кæм райгуыры, уым фæцæры йæ бинонтæ æмæ хæстæджытимæ. Æппæт зæххы къорийыл уыцы гыццыл зæххы гæппæлæй зынаргъдæр адæймагæн нæ ваййы. Сымах та кæм райгуырдыстут æмæ цæрут?

С. Кавказы.

Хъ. Кавказ у зæххы къорийы рæсугъддæр бынæттæй иу. Ахæм ном та йын уымæн ис, æмæ ацы ран арвмæ фæцыдысты Кавказы хæхтæ. Сымах цавæр горæты цæрут,

уый зонут?

С. Дзæуджыхъæуы.

Хъ. Зæххыл ис бирæ горæттæ. Куы сыстыр уат, уæд базондзыстут, фендзыстут æндæр горæттæ æмæ бæстæтæ дæр. Фæлæ уæддæр уæ зæрдæтæм хæстæгдæр уыдзысты, цы горæты райгуырдыстут, цы хæдзæртты схъомыл стут, уæ ныййарджытæ кæм цæрынц, уыцы бынæттæ. Горæттæ се 'ппæт æмхуызон не сты. Дзæуджыхъæу иннæ горæттæй хицæн кæны уымæй, æмæ йæ æртæрдыгæй æрбахъæбыс кодтой Кавказы хæхты рæгътæ.

(Кæсынц хæхты стыр нывтæм, Мадхох æмæ Хъазыбеджы хохы фоныл ист горæты нывтæм.)

Хъ. Цавæртæ ваййынц хæхтæ? Мах сæм кастыстæм тезгъойы рæстæг.

С. Хæхтæ сты алыхуызон. Кавказы хæхтæ сты бæрзонд, рæсугъд.

Хъ. Хæстæгдæр нæм цы хæхтæ ис, уыдон тынг бæрзонд не сты. Цы зайы уыцы хæхтыл?

С. Бæлæстæ, хъæд. Уырдаæм адæм фæцæуынц сæ фæллад уадзынмæ, улæфынмæ. Тынг бирæ дзы ис зокъотæ, гуыркъотæ, æнгузтæ, æхсæртæ, гагадыргътæ.

(Кæсынц хæхты алыхуызон нывтæм.)

Хъ. Бæрзонд хæхтыл зайы кæрдæг æмæ къутæртæ, бæлæстæ сыл бирæ нæй. Уым хизынц фосы рæгъæуттæ. Хæхты фæхстыл – хохаг хъæутæ. Хæхтæ куыд бæрзонддæр сты, афтæ сыл зайæгойтæ та ис стæмдæр, сты дурджын. Нæ горæтæй куы акæсай, уæд хуыздæр цы хох зыны, уый куыд хуыйны?

(Равдисын Мадхохы ныв.)

С. Мадхох.

Хъ. Æппæты бæрзонддæр хæхтæ та цавæртæ сты?

С. Митджын, митсæр хæхтæ.

Хъ. Хæхтæ æмбæрзт сты æнусон цытитæй, уыцы цытитæ

сæрдыгон тæвд бонты дæр нæ тайынц. Базыдтат ацы хох?

С. Уый у Хъазыбеджы хох.

Хъ. Хæхты цæрынц адæм, уыдон тынг бирæ уарзынц сæ хæхтæ. Хæхбæсты адæмæн ис хæдзæрттæ, цæхæрадæттæ, фос дарынц æмæ зæххы куыст кæнынц. Цавæр фос дарынц?

С. Бæхтæ, стурвос, фыстæ, сæгътæ.

Хъ. Цæмæн сæ хонынц хæдзарон фос?

С. Уымæн æмæ уыдон цæрынц адæймагимæ иу ран. Бонæй хизынмæ вæййынц, фæлæ изæрæй æрыздæхынц фæстæмæ адæймагмæ.

Хъ. Хæхты зайы цъæх-цъæхид сойджын кæрдæг. Уыцы кæрдæгыл бон-изæрмаæ фæхизынц бæхтæ, фыстæ, стуртæ. Фæлæ сын æнæ фыййауæй тæссаг у, куы фæдзæгъæл уой, уымæй. Хæхбæсты хъæдты ис бирæгътæ æмæ æндæр хъæддаг сырдатæ. Уыдон арæх адавынц гыццыл уæрыччытæ, æмæ уымæ гæсгæ фосæн ис фыййау. Æрбакæсут-ма, цы ис фыййаумæ?

С. Йæ къухы ис лæдзæг, йæ разы та – йæ иузæрдион æмбал, йæ куыдз. Уый уайтагъд бамбары æцагæлон тæф æмæ йæ рæйынæй тæрсын кæны сырды, хæстæг сæ нæ уадзы.

Хъ. Куыдз æххуыс кæны фыййауæн æмæ хæхъхъæны фысты. Мах сныв кæндзыстæм фыййауы йæ фыстимæ. Фæлæ уал сын раздæр æркæсæм сæ нывтæм (хуызистытæм). Цавæртæ сты фыстæ?

(Кæсынц фысты дзуджы нывтæм, хæстæгмæ ист иугай фысты нывтæм, сабитæн æмбалы фæлмæн хъазæн дæр равдисын.)

С. Фыстæ сты урс-урсид, сæ хъуын у бæзджын, æмæ фæлмæн.

Хъ. Сæрдыгон, тынг тæвд куы вæййы, уæд фысты алвынынц, фысы хъуынæй скæнынц æндæхтæ æмæ уыцы æндæхтæй сбийынц цъындатæ, æрмкъухтæ, свитертæ.

Бавналут-ма, куыд фæлмæн у фысы хъуын.

(Сабитæн равдисын фысы къуымбил, цæмæй йæ феной æмæ бамбарой, куыд хъарм æмæ фæлмæн у, уый. Кæд хъазæн фыс ис, уæд сын уый дæр равдисын.)

Хъ. Цал къахы ис фысæн?

С. Дыууæ разæй, дыууæ фæсте. Иу, дыууæ, æртæ, цыппар... Цыппар къахы.

Хъ. Цы ма ис ноджыдæр фысæн?

С. Сыкъатæ йæ сæрыл.

Хъ. Сыкъатæ кæуыл нæма æрзад, уыцы фыстæ та куыд хуынынц?

С. Уæрыччытæ.

Хъ. Искуы фехъуыстат, уæрыччытæ куыд уасынц, кæрæдзимæ куыд фæдзурынц, уый?

С. Бе-е-е. Бе-е-е.

Хъ. Райдайæм ныв кæнын.

Хорз сныв кодтат фыййауы дæр æмæ фысы дæр. Фæлæ фыстæ алкæддæр хизынц дзугтæй, уыдон бæхтæ æмæ стурты хуызæн иугæйттæй цæуын нæ уарзынц. Узал бон сын иумæ хъармдæр ваййы. Сныв кæнут бирæ фыстæ – æнæхъæн дзуг. Фысты дзугæн радзæуæг алкæддæр ваййынц стыр æмæ здыхтсыкъаджын фырытæ, кæнæ сæгътæ. Мæнæ ахæмтæ.

(Кæсынц сæгъ æмæ фыры нывтæм.)

Хъ. Мах сныв кодтам фосы дзуг, сойджын кæрдæгыл хизгæйæ, æмæ, фыстæ чи хъахъхъæны, уыцы фыййауы. Сныв кæнут цъæх кæрдæг дæр, цæмæй йыл фыстæ се 'ппæт дзæбæх хизой.

Ныр та сныв кæнут бæрзонд, рæсугъд хæхтæ æмæ хур, цæмæй нæ фыййау æмæ йæ фыстæ сæхи хурмæ тавой.

Иумæйаг темæ: «Æз æмæ мæ буар»

Темæ: «Æз мæхи найын». Зæрдылдардмæ гæсгæ ныв кæнын

Нысан:

– Дарддæр адæймаджы конды тыххæй сывæллæтты зонындзинæдтæ уæрæхдæр кæнын, сæ хъус сын æрдарын, адæймаджы гуыр цавæр хæйттæй конд у, уымæ.

– Рæзын кæнын сабиты цæстуынгæ хъуыдыкæнынад, архайын цæмæй сæ фæнда сæ буары конды тыххæй фылдæр базоньн.

– Тырнын, цæмæй сабитæ се 'ддаг бакастмæ сæ хъус дарой, архайой сæ дарæсы аивдзинадыл, сыгъдæгдзинадыл.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Адæймаджы фигурæ ныв кæныны зонындзинæдтæ ныффидар кæнын. Раст сныв кæнын буары хæйттæ (*сæр, хъуыр, гуыр, къухтæ, къæхтæ.*) Уæлдай хъус æрдарын гуыры кондмæ (*цæмæй мауал ныв кæной «сæркъахджынтæ»*).

2. Хуызиртасынад. Сыгъдæгдзинад, хъæлдзæгдзинад цы хуызтæ æвдисы, ахæм фæлурс æмæ сыгъдæг хуызтæй пайда кæнын. Спайда кæнын хинайæны къултыл кафелы рæсугъддзинад.

3. Композици. Гæххæтты сыфыл раст сныв кæнын дыууæ найæг адæймаджы.

Кусæн фæрæзтæ: сойджын пастель (*мелтæ*).

Хуызфыссынад: хуызджын-графикон.

Хуызфыссынад – адæймаджы схематикон ныв æппæт буары хæйттимæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: сапоны таппузтæн (мыльные пузыри)

лыстаг хәтәлтә. Аргъау «Мойдодыр»-ы нывджын чиныг. Мойдодыры ныв.

Райуаринаг: гәххәтт А-4, сойджын пастель (*мелтә*).

Рагагъоммәйы куыст

Бакасын аргъау «Мойдодыр». Иллюстрацитәм әркасын, аргъауы архайджыты тыххәй аныхас кәнын. Адәймаг йә буармә куыд хъуамә зила, ууыл сабитимә аныхас кәнын.

Ахуыры нывәст

Хь. Сывәлләттә, мах бакастыстәм аргъау «Мойдодыр». Кәй тыххәй у аргъау?

С. Йәхи әхсын чи нә уарзта, ахәм чьиллон ләппуйы тыххәй.

Хь. Цыхуызән уыд ләппу? Цәмән әй хъуыдис йәхи әхсын?

С. Ләппу уыдис тынг чьизи. Йә кьухтә, хьустә әмә йә цәсгом уыдысты чьизи, әнәхсад.

Хь. Әмә йыл цы 'рцыди?

С. Ләппуйы йәхи әхсын нә фәндыд әмә алыгъд. Мойдодыр әм тынг смәсты әмә йын йә фәстә арвыста сапон әмә буарәхсәнтә. Уыдон әй баййәфтой әмә йә ныхсадтой.

Хь. Дарддәр та цы уыди?

С. Ләппу ссыгъдәг әмә сраесугъд ис.

Хь. Әмә Мойдодыр та цы загъта?

С. ... Райсомәй уа, изәрәй –

Хъуамә уай әхсад.

Чьиллон-миллон сабитән –

Худинаг, әгад.

Хь. Сабитә, сымахән дәр уә кьухтә әнәхсад вәййынц? Равдисут-ма уә кьухтә.

(*Сабитә сәвдисынц сә кьухтә.*)

С. Нæ-нæ! Мах алы хатт дæр тезгъойы фæстæ, стæй алы хæрды размæ дæр нæ къухтæ ныхсæм.

Хъ. Уынын уын уæ сыгъдæг къухтæ. Æмæ уæд уæ цæсгæмттæ та? Райсомæй æмæ изæрæй уе 'ппæт дæр уæ дæндæгтæ ныссыгъдæг кæнут? Сывæллæттæ, æрмæст къухтæ æмæ цæсгом хъуамæ ма уой сыгъдæг, фæлæ хъуамæ адæймаг йæ буар æнæхъæнæй дæр сыгъдæг дара. Радзурут æмæ равдисут, цытæ хъæуы ныхсын.

(Сабитæ хъомылгæнæгимæ иумæ, цыма сæхи найыныц, афтæ змæлыныц, буары хæйттæ дзургæйæ æмæ æвдисгæйæ. Уыцы хуызы фæлхат кæныныц æмæ ныффидар кæныныц буары хæйтты нæмттæ.)

С. Сæр, дзыккутæ, цæсгом, цæстытæ, фындз, рустæ, хъустæ. Дарддæр хъуыр, гуыбын, къухтæ, къæхтæ.

Хъ. Сабитæ та сæхи кæм фæнайыныц?

С. Абанайы, хинайæны. Уым ис душ, ваннæ, раковинæ.

Хъ. Абон ныв кæндзыстут, уæхи души бын кæнæ ваннæйы куыд фæнайут, уый. Уæхи найын уарзут? Хъарм доны рæсуг æртæхтæ фæрдгуытау фесхъиуыныц, уыдон ис армытæапæнтæй ахсæн, иу къухæй иннæмæ дон ракал-бакал кæнæн. Равдисут-ма, куыд?

(Сабитæ, цыма иу къухæй иннæмæ дон ракал-бакал кæныныц, афтæ архайыныц.)

Хъ. Ваннæйы найгæйæ æмбæлы цалдæр хъазæны доны ныппарын. Цавæр хъазæнтæ райсдзыстут уемæ?

С. Резинæйæ конд бабызы цъиу, гыццыл порти, гыццыл нау æмæ а.д.

Хъ. Доны бадгæйæ кæйдæр æрфæнды науы капитан уæвын, кæй та – гыццыл бабызы цъиу. Фæлæ бынтон æхсызгон æмæ хъæлдзæгдæр хъазт у сапондоны таппузтæй хъазт. Уарзут дон пырх кæнын æмæ сапонфынкæй хъазын?

(Сабитæн сæ бон у иучысыл сапондоны таппузтæй ахъазын.)

С. Зонам нæхи найын. Æз мæхæдæг ныхсын мæ гуыбын æмæ мæ къухтæ, рæмбыныкъæдзтæ, уæрджитæ, къæхтæ. Мæ мад мын æрмæст мæ фæсонтæ ныхсы.

Хъ. Æмæ уæд, сæр æхсгæйæ, кæугæ та чи фæкæны?

С. Æз уарзын мæ сæр æхсын. Сывæллæтты шампунь цæстытæ нæ риссын кæны.

Хъ. Ныв кæнæм уæдæ. Раздæр сныв кæнут ваннæ, кърантæй кæлы дон. Сымах уæхи души бынмæ найут. Мæнæ сапон-доны таппузтæ. Дарддæр: чи йæ сæр æхсы, чи – йæ гуыбын, чи – йæ къухтæ æмæ а. д. Мæнæ уын уæ мадæлтæ дæр хæрз чысыл аххуыс кодтой.

Æппынфæстаг, фæстут уæхи над, æмæ уæ уæ мадæлтæ хъарм, фæлмæн, стыр хисæрфæнты æрбатыхтой. Сабитæ иууылдæр уарзынц сæхи найын. Йæхи сыгъдæг чи дара, уый та рæздзæн уæнгвидар æмæ æнæнизæй.

8-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Æз æмæ мæ буар»

Темæ: «Пуртийæ хъазт». Æнкъарæнты бындурыл ныв кæнын

Нысан:

- Дарддæр сабитæн адæймаджы конды тыххæй зонындзинадтæ раттын. Змæлгæ хъæзтытæ æмæ физкультурæйы ахуыртæн сывæллоны рæзты цы ахадзындзинад ис, ууыл аныхас кæнын.
- Сабитæм рæзын кæнын цымыдисдзинад адæймаджы буары конд зонынмæ.
- Сæ буар куыд хъахъхъæной; тыхджын, цæрдæг æмæ сæ арæхстджын суæвын куыд фæнда, уымæ сæ разæнгард кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Афæлварын адæймаджы фигурæ змæлгæйæ сныв кæнын.

2. Хуызиртасынад. Спайда кæнын ирд, зæлгæ, цæхгæр контрастон хуызтæй.

3. Композици. Гæххæтты сыфыл раст сныв кæнын цалдæр сывæллоны хъазгæйæ.

Кусæн фæрæзтæ: сойджын пастель (*мелтæ*).

Хуызфыссынад: хуызджын-графикон.

Хуызфыссынады уаг – цалдæр фигурæйы схематикон ныв, сæ архайд сын равдисгæйæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: 2–3 ирд уæлдæфон тымбылæджы (*воздушные шары*). Нывгæнджыты нывты репродукцитæ æмæ 5 – 6-аздыд сывæллæтты нывтæ спортивон темæйыл.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы сойджын пастель (*мелтæ*).

Рагагъоммæйы куыст

Тезгъойы рæстæг сабитимæ ахъазын алыхуызон змæлгæ хъæзтытæй пуртиимæ, сæ хъус сын æрдарын се змæлдмæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, сыхах фыццаг хатт рæвдауæндонмæ куы ’рбацыдыстут, уæд уыдыстут бынтон гыццылтæ. Ныр зынгæ фестырдарæ стут. Цавæр адæймæгтæ уæ фæнды суæвын?

С. Стыртæ. Мæн фæнды мæ фыды хуызæн бæрзонд æмæ тыхджын суæвын. Мæн та – мæ мады хуызæн рæсугъд.

Хъ. Алы сывæллон дæр рæзы, стыр кæны, фæзондджындæр ваййы æмæ йæ фæфæнды тыхджын, цæрдæг, рæсугъд суæвын. Цымæ цæй руаджы суыздзæн ахæм?

С. Хъуамæ уарза физкультурæ, йæ буар фæлтæра. Мæ хистæр æфсымæр спорты архайы.

Хъ. Сыхах хуызæн сабитæн спорты архайынмæ нырма раджы у, фæлæ хъуамæ фылдæр змæлат – згъорат, гæппытæ

кæнат. Сывæллон згъорын куы уарза, цæрдæг куы уа, уæд йæ къæхтæ цавæр суыдзысты? Лæмæгъ æви хъæддых?

С. (змæлдтытæ æвдисынц æмæ буары хæйттæ нымайыны).

Сæ къæхтæ уыдзысты хъæддых, фидар.

Хъ. Сывæллон асиныл кæнæ турникыл йæ къухтæй йæхи хæрдмæ исын куы фæраза, пурти фехсын æмæ æрцахсын, æргуыбыр кæнын, æртасын, алырдæм разил-базил кæнын йæ бон куы уа, уæд та йын хъæддых цы уыдзæн?

С. Йæ астæу, йæ фæсонтæ.

Хъ. Уæдæ цæй руаджы тыхджындæр æмæ фидардæр кæны сывæллон?

С. Йе ’змæлды руаджы.

Хъ. Райсомæй уæ хæдзæртты зарядкæ фæкæнут? Рæвдауæндоны физкультурæйы ахуыртæ уарзут? Цавæр змæлдтытæ базыдтат? Равдисут-ма сæ.

(Уадз æмæ, сабитæй активондæр чи у, уый равдиса цалдæр змæлды: къухтæй, къæхтæй æмæ а. д.)

Хъ. Сабитæ цæмæй æнæниздæрæй рæзой, уый тыххæй фæхъазынц змæлгæ хъæзтытæй. Цавæр хъæзтытæй уарзут хъазын?

С. Мах уарзæм æмбæхсынтæй, сурынтæй, гæпгæнæнтæй хъазын.

Хъ. Сымахæй æппæтæй дарддæр чи зоны гæпп кæнын? Æппæтæй тагъддæр та чи згъоры? Æмæ уæд футболæй та хуыздæр чи хъазы?

(Сабитæ дзуæппытæ дæттыныц – сæхи æмæ кæрæдзийы стауыныц.)

Хъ. Мæнмæ ис уæлдафон тымбылджытæ, ныр уал сæ ахъаздыстæм, уыйфæстæ та сæ сныв кæндзыстæм. Ныртæккæ йæ æз базондзынæн, цыррдæр æмæ уæ сæрæндæр чи у, уый.

(Сабитæ уæлдафон тымбылджытæй хъазынц æмæ архайыныц тымбылæг бæрзонддæр сæппарыныл.)

Хь. Цæмай тымбылæг бæрзонддæр атаха, уый тыххæй йæ куыд сæппарын хъæуы, уый равдисут.

С. Къухты æнгуылдзтæй йæ хæрдмæ æппарын хъæуы.
(*Æркæсæм, кæстæр къорды 10-æм ахуырма, 5-æм темæмæ.*)

Хь. Цæмай тымбылæг фыццаг æрцахсай, уый тыххæй та цы бакæнын хъæуы?

С. Хæрдмæ сгæшп кæнын æмæ та йæ уæлдæр ныкъкъуырын. Мæнæ афтæ. Уæд тымбылæг суанг цармæ стæхдзæн!

Хь. Тынг хорз, ис уын хъæддых къухтæ, цырды æнгуылдзтæ æмæ гæппытагæнаг къæхтæ. Æмæ уыдон хъæуы сныв кæнын. Хъуамæ уæхи сныв кæнат футболæй, пуртийæ, уæлдæфон тымбылæгæй хъазгæйæ. Уæдæ райдайæм ныв кæнын. Сабитæ, зæгъут-ма, иунæгæй хъазын хорз у?

С. Нæу хорз, иумæ хъазын хъæлдзæгдæр æмæ цымыдисагдæр у.

Хь. Уæхимæ кæимæ фæхъазут, уыдоны дæр сныв кæнут. Сабиты нывтæ скæнут стыртæ, æрмæст мæнæ афтæ æнцæд, æмраст лæугæйæ нæ. (*Хъомылгæнæг йæкъухтæ бынмæ æруагъта æмæ статикон позæйы, ома æнцæд, æнæзиæлгæйæ æрлæууыди.*) Уæ нывты, сабитæ куыд хъазынц, куыд змæлынц, уый равдисут.

С. Сабитæн сæ къухтæ хæрдмæ кæнæ фæрсæрдæмты куыд уой, сæ къæхтæ та – змæлгæйæ, ахæм хуызы сæ сныв кæнæм!

Хь. Тынг хорз! Уæхи хъазгæйæ хорз сныв кодтат, хъазгæйæ сымахæн фидар кæнынц уæ къухты, уæ къæхты нуæрттæ, уе 'нæниздзинад хъæддыхдæр кæны.

Иумæйаг темæ: «Культурæ»

Темæ: «Рувас æмæ тæрхус». Аргъаумæ гæсгæ ныв кæнын

Нысан:

– Аргъауы архайджыты ахастыты бындурыл сабитимæ аныхас кæнын хи дарыны æгъдæуттæ æмæ культурæйыл.

– Рæзын кæнын сабиты фæлгæнæн, мысæнуат, хъуыды-кæнынад; аргъауы архайджыты митæн анализ кæнын.

– Сабиты ахуыр кæнын хи дарын æмæ ныхасы культурæйыл, сабиты 'хсæн ахастыты æгъдæуттыл. Æмбарын сын кæнын чиныджы ахадындзинад, æппæт зонындындæдтæ дæр чиныгæй кæй цæуынц, уый сын амонын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Цæрæгойтæ (*тæрхус, рувас æмæ а. д.*) æмæ мæргътæ (*уасæг*) ныв кæныны арæхстдзинадтæ рæзын кæнын сабитæм. Сæ конды характерон миниуджытæ сын банысан кæнын (хæмпус къæдзил, даргъ хъустæ, сырх къоппа æмæ а. д.)

2. Хуызиртасынад. Цæрæгойты хъуын æмæ мæргъты пакъуыйы хуыз ахорæнтæ руаджы равдисын. Хуызты руаджы аргъауы архайджыты зæрдæйы уаг банысан кæнын: æнкъард тæрхус – æрхæндæг хуызтæ, хъæлдзæг тæрхус – ирд хуызтæ.

3. Композици. Альбомы сыфыл сæкнын цалдæр цæрæгойы сюжетон ныв. Аргъа-уæй равзарын иу эпизод æмæ йын йæ раг равдисын.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – схематикон, цæрæгойты характерон нывтæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: рувас, тæрхус, уасæджы нывтæ (*хуызисты-*

тæ, райсæн ис Е. И. Чарушины нывтæ), спайда кæнæн ис куыдз, арс, галы нывтæй.

Райуаринаг: гæххæтт А-4. 12 хуызы гуашь, палитрæ, хъисойтæ (*рæстæмбис æмæ гыццыл*), банкæйы дон, къухтæсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст

Бакæсын цалдæр аргъауы. Сæ архайджыты тыххæй сын аныхас кæнын æмæ сын анализ скæнын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, цавæр адæм цæуынц уæ зæрдæмæ?

С. Хорз, хæларзæрдæ, хъæбатыр.

Хъ. Цавæр адæймæгтæ нæ уарзут?

С. Знæт, чынды, дæрзæг, тызмæг, хылгёнаг.

Хъ. Уæхи та цавæртæ уæвын фæнды?

С. Æгъдауджын, уæздан, хорз, рæдау, хæлар.

Хъ. Иу дзырдæй, хъумæ уат хæрзæгъдау сабитæ. Æмæ цымæ цы у хæрзæгъдау адæймаг? Сабитæн сæ уды хъæд афтæ у, æмæ хатгай ваййынц тæргайхуыз, сæхи æвзæр фæхатынц, æрхæндæг æмæ æнкъард ваййынц... Уыцы рæстæг нал фæхъусынц хистæртæм, коммæ нал фæкæсынц, хъыс-хъыс фæкæнынц.

Хатгай сымах дæр уæхи афтæ фæдарут? Гъе фæлæ сывæллон æгъдауджын куы уа, уæд йæхи афтæ никуы дæрдзæн. Хивæнд митæ акæндзæн æмæ та схорз уыдзæн. Мæнæ сымах хуызæн æгъдауджын, хорз, уæздан! Фæлæ уыцы саби кæцæй хъуамæ базона хи дарыны æгъдæуттæ? Чи йын бамбарын кæны, хи дарын куыд хъæуы æмæ куыд не 'мбæлы, уый?

С. Фыццаджыдæр мад æмæ фыд, нанатæ æмæ дадатæ, бамбарын кæнынц сывæллоуæн уыцы æгъдæуттæ, стæй та – рæвдауæндоны хъомылгæнджытæ се 'ппæт дæр архайынц,

цæмæй сабитæ уой уæздан æмæ æгъдауджын.

Хъ. Æмæ ма ноджы цæй фæрцы вæййы адæймаг уæздан? Чингуыты руаджы. Фысджытæ сæ чингуыты бæлвырд раргом кæнынц æмæ радзурынц архайджыты миты тыххæй. Адæм уыцы чингуытæ кæсгæйæ бамбарынц, хорз цы у æмæ æвзæр цы у, уый. Æмæ архайынц хуыздæрты фæзмыныл. Сымах нырма сабитæ стут æмæ, æвæццагæн, тынг бирæ уарзут аргъæуттæ. Аргъæутты адæм сæхи алыхуызон дарынц. Сæ иутæ – хæларзæрдæ, рæстзæрдæ, иннæтæ – знæт æмæ чъынды. Сымах, зæгъæм, зонут аргъау «Рувас æмæ тæрхъус». Уæ зæрдæмæ цæуы уыцы аргъау? Æмæ аргъауы архайджытæ та чи сты? Адæм?

С. Нæ! Аргъауы архайджытæ сты цæрагойтæ. Фæлæ ацы ран сырдатæ адæмы хуызæн архайынц.

Хъ. Æмæ цы 'рцыдис аргъауы? Радзурут-ма йæ.

С. Цардысты æмæ уыдысты тæрхъус æмæ рувас. Рувасæн уыди ихын хæдзар, тæрхъусæн та – хъæдын хæдзар.

Хъ. Уæдæ тæрхъусæн уыд фидар хæдзар. Цы уыдис дарддæр?

С. Æруалдзæг ис, хур æндавын байдыдта, æмæ рувасы хæдзар æртад.

Хъ. Рувас тынг фæмаст кодта йæ хæдзарыл æмæ араст ис... Кæдæм араст рувас?

С. Тæрхъусмæ, йæхи схъарм кæнынмæ æмæ æхсæвиуат бакæнынмæ.

Хъ. Уæд тæрхъус та цы ми бакодта?

С. Рувасæн фæтæригъæд кодта æмæ йæ бауагъта йæ хæдзармæ.

Хъ. Сывæллæттæ, зæгъут-ма, тæрхъус цавæр у?

С. Тæрхъус у хæларзæрдæ, тæригъæдгæнаг.

Хъ. Рувас та?

С. Рувас у чъынды, æдзæсгом, хинæйдзаг. Тæрхъусæн балæгъстæ кодта, цæмæй йæ йæхи хъарм кæнынмæ бауадза

æмæ йæ йæхи хæдзарæй ратардта.

Хь. Хорз бакодта рувас?

(Сабиты дзуæппытæ. Сæрмагондæй архайынуц анализ скæнын аргъауы архайджыты митæн.)

Хь. Фæцæуы гыщыл тæрхъус фæндагыл æмæ тынг кæуы. Чи баххуыс кодта тæрхъусæн? Куыдз? Арс? Гал?

С. Куыдзы фæндыди тæрхъусæн баххуыс кæнын, фæлæ йæ бон нæ баци. Арс æмæ гал дæр фæтарстысты рувасæй. Уасæг баххуыс кодта тæрхъусæн!

Хь. Уасæг цæвæгимæ рацæйцыд, ауыдта тæрхъусы кæугæйæ æмæ йын баххуыс кодта. Цы ми бакодта уасæг?

С. Уасæг йæ къæхтæй æрхоста, йæ базыртæй æрæмдзæгъд кодта æмæ ратардта рувасы.

Хь. Сывæллæттæ, уасæг у хæдзарон маргъ. Уый куыдз, арс æмæ галы хуызæн тыхджын нæу. Фæлæ у хъæбатыр, ныфсхаст æмæ рæстзæрдæ! Нæ фæтарст рувасы ныхæстæй æмæ æртхыраентæй æмæ йæ ратардта тæрхъусы хæдзарæй. Уыйадыл рувас баззад æнæ хæдзарæй, уынджы, уазалы. Хъæугæ дæр ын афтæ кодта! Сабитæ, цæуыл нæ ахуыр кæны ацы аргъау?

С. Хъуамæ кæрæдзийæн æххуыс кæнæм, уæм хæларзæрдæ æмæ хъæбатыр.

Хь. Цавæртæ хъуамæ ма уæм?

С. Тызмæг, нæуæндаг, чынды.

Хь. Сныв кæнæм уæдæ нæ аргъау. Фыццаджыдæр ахъуыды кæнут, кæй ныв кæндзыстут, ууыл: хинайдзаг рувасы, хъæбатыр уасæджы – æви хæларзæрдæ тæрхъусы. Кæй фæнды, уый сныв кæнæд тæрхъусы кæугæйæ, уасæджы цæвæгимæ, тæрхъус æмæ уасæг куыд балымæн сты, рувас куыд фæлидзы.

(Сабитæй алчи дæр равзары, цы ныв кæндзæн, уыцы цау. Алы саби дæр хибарсæй кæны сфæлдыстадон куыст.)

Хь. Куыд ныв кæнæм тæрхъусы? Цавæр у?

(Сырдыты нывтæм кæсыны. Хъомылгæнæг æвдисы нывтæ, сабиты хъус æрдары цæраггойты характерон æууæлтæм.)

С. Гыщцыл, хæмпус, фæныкхуыз. Ис ын даргъ хъустæ æмæ гыщцыл тымбыл къæдзил.

Хъ. Рувас та цавæр у?

С. Рувас у бурын, зæринхуыз. Ис ын цыргъ бырынкъ, йæ фындзы къоппа у сау, цыбыргомау, цыргъ хъустæ йын.

Хъ. Йæ къæдзил та цавæр у?

С. Рæсугъд, даргъ, хæмпус.

Хъ. Æркæсут-ма уасæгмæ, уый та цавæр у? Аргъауы куыд загъдæуы?

С. Уасæг у рæсугъд, ис ын сызгъæрин къоппа, сырх зæлдаг боцъо, стыр хæмпус къæдзил, хъулон пакъуытæ.

Хъ. Сæ хуыз цавæр у уасæджы пакъуытæн?

С. Кæрдæгхуыз, бур, сырх, сау æмæ а.д.

Хъ. Сæрыстыр цыд кæны, йæ сæр бæрзонд сисы! Цал къахы йын ис? Уымæн дæр тæрхъус æмæ рувасау цыппар къахы ис?

С. Нæ. Уымæн ис дыууæ къахы æмæ дыууæ базыры.

Хъ. Мах се 'ппæтмæ дæр æркастыстæм æмæ сæ сныв кодтам. Ныр та лæмбынæг равзарут ахорæнты хуызтæ. Хуызты руаджы уæ бон æнкъард тæрхъусы зæрдæйы уаг дæр æмæ аргъауы цинæйдзаг кæрон равдисын дæр бауыдзæн.

(Сабитæ æвзарыны ирд, хъæлдзæг кæнæ тар, æнкъард хуызтæ. Архайыны хуызты руаджы се 'нкъарæнтæ равдисын.)

Хъ. Мах абон аргъауы руаджы æрныхас кодтам хи дарыны æгъдæуттыл. Сныв кодтам аргъауы архайджыты. Искæй уæ бафæзмын фæнды уыдонæй? Кæй хуызæн уæ нæ фæнды уæвын?

Иумæйаг темæ: «Театр»

Темæ: «Артистты равдыст». **Хи тæлмæнты бындурыл ныв кæнын**

Нысан:

- Сабиты базонгæ кæнын театримæ. Аныхас кæнын актёры дæсныйады тыххæй.
- Сфæлдыстадон архайды хуызтæй пайда кæнгæйæ сабитæм рæзын кæнын хъуыдыкæнынад, фæлгонц равдисынмæ тырнындынад.
- Бæрзонд, сыгъдæг æмæ ирд æнкъарæнты руаджы сабитæм рæзын кæнын театрмаæ уарзондынад, сæхæдæг æгъдауылхæст, сæ зоннындынадтæ та алыварсыг куыд уой ууыл архайын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Лæвард темæмæ гæсгæ хуымæтæг сюжет ныв кæнгæйæ спайда кæнын арæхстдынæдтæ сæмфæзынд, уыдонæй.

2. Хуызиртасынад. Ирд, хъæлдзæг хуызтæй пайда кæнгæйæ равдисын бæрæгбоны, циндынады æнкъарæнтæ. Спайда кæнын ирд хуызджын гæххæттæй.

3. Композици. Лæвард темæмæ гæсгæ уæгъдибар нывкæнынад. Артистты стыргомау нывтæ. Театры элементтæ : сценæ, рухс, залы бадæг адæм, æмбæрзæн.

Кусæн фæрæз: хуызджын фломастертæ.

Хуызфыссынад: хаххон-графикон ахуырсты элементтимæ. Хуызфысты уаг – сценæйы артистты сурётты схематикон ныв æмæ театрмакæсджыты гæзæмæ фæбæрæг.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: æрмкъух куклатæ. Хъазæн театралон билет. Театры реквизитты предметтæ.

Райуаринаг: алыхуызджын ирд гæххæтт А-4. 12 хуызы фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст

Æрцæттæ кæнын цалдæр хъæугæ театралон предметы: худ, бухархуд, сæрбæттæн, паддзахы худ (коронæ), æхсаргард, хъама, лæдзæг, боцъотæ, рихитæ, цæвæг, сырдты маскæтæ æмæ æнд. ах.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, абон нæ темæ у тынг цымыдисаг. Ныхас кæндзыстæм театры тыххæй. Зонут, цы у театр, уый?

(Сабиты дзугънытæ.)

Хъ. Театр у стыр галуан, ис дзы сценæ – уым артисттæ æвдисынц спектакльтæ; ис дзы театрмæкæсджыты зал, уым ис бирæ бадæн бынæттæ. Нæ горæты, Дзæуджыхъæуы, ис цалдæр театры. Ис нæм сабиты театр дæр – куклаты театр. Уæ зæрдыл-ма æрлæууын кæнут, æрæджы нæм равдауæндонмæ цы артисттæ æрбацыд, уыдоны. Равдыстой нын спектакль.

Уæ зæрдæмæ фæцыдис сæ равдыст?

С. Алцыдæр уыдис тынг цымидисаг æмæ не 'ппæт дæр йæ райдайæнмæ æнхæлмæ кастыстæм. Артисттæ уыдысты тынг худæг æмæ хъæлдзæг, нæ зæрдæмæ фæцыдысты.

Хъ. Чи хъазы сценæйыл?

С. Тæрхъус, бирæгъ, хъыбыл, къулыбадæг ус æмæ а.д.

(Сабитæ сæ зæрдыл æрлæууын кæныны, цы бахъуыды кодтой спектаклей, уый.)

Хъ. Адæм алкæд кæрæдзийæн фæдзурынц алыхуызон хабæрттæ, таурæгътæ, аргъæуттæ. Алцыппæт базонæн ис чиныгæй. Чингуыты цы фыст ис, уый та равдисæн ис сценæйыл. Æмæ сæ æвдисгæ та фæкæнынц артисттæ. Сæ бон кæй у равдисын артисттæн?

С. Уыдонæн сæ бон у равдисын тызмæг, æвзæр адæймаджы æмæ хæларзæрдæ, хорз адæймаджы, паддзахы кæнæ

æфсæддоны æмæ ма ноджы алыхуызон сырды дæр.

Хь. Уæдæ ныртæккæ мах ахъаздыстæм театрæй. Нæ иутæ уыдзысты артисттæ, иннæтæ та – театрмæкæсджытæ. Артист кæй фæнды, уыдон радыгай мæ размæ цæудзысты, театрмæкæсджытæн та бандæттæ æрцæттæ кæнæм. Æцæг театры та куыд вæййы?

С. Адæм æрбацæуынц театрмæ, балхæнынц билеттæ, бацæуынц залмæ, сбадынц сæ бынæттæ æмæ фæкæсынц равдыстмæ.

Хь. Мах дæр, æцæг театры куыд вæййы, афтæ алцы дæр æрцæттæ кодтам. Уæдæ ма нæ цы хъæуы?

С. Билеттæ.

Хь. Æз уын сæ байуардзынæн. Æрбадут уæ бынæттæ. Æмæ театрмæкæсджытæ сæхи куыд дарынц, уый уæ нæ ферох? Хъуыды ма йæ кæнут?

С. Хъуамæ æгъдауджын уой. Лæмбынæг хъусой. Стгæ ма кæной, хъæрæй ма дзурой, уынæр ма кæной.

Хь. Цымæ цæуылнæ? *(Сабиты дзуæппытæ.)*

Хь. Алцыдæр раст дзурут. Сабыр бадут. Фыццагдæр цавæр архайджыты равзæрдзыстæм?

С. Тæрхъусы, арсы. *(Гæнæн ис æндæр варианттæ.)*

Хь. Байуарæм рольтæ. Ды уыдзынæ тæрхъус. Сабитæ, тæрхъус цавæр у? Цавæр миниуджытæ йæм ис?

С. Тæрхъус у гыццыл, фæныкхуыз, хæларзæрдæ, фæлæ тæппуд. Ис ын даргъ хъустæ. Æппынæдзух гæппытæ кæны. *(Æнæмæнг сабиты хъус æрдарын хъæуы персонажы характер æмæ сæрмагонд миниуджытæм.)*

Хь. Равдис-ма уæдæ, тæрхъус йæ гыццыл дзæмбытæ куыд дары æмæ куыд гæппытæ кæны, уый! Цавæр хъæлæсæй фæдзуры? Куы фæтæрсы, уæд та?

С. Сабыр, мынæг хъæлæсæй. Зырзыргæнгæйæ.

Хь. Ды та нын кæй равдисдзынæ?

С. Арсы.

Хь. Сабитæ, арс та цавæр у? Куыд цæуы?

С. Арс у стыр, нард, фæлæ у зылынкбах æмæ хуырым. Дзойдзойгæнгæ цæуы, иу къахæй иннæмæ рахаубахаукæнгæ.

Хь. Йæ хъæлæс та цавæр у? Тæрхъусау ын сабыр хъæлæс ис?

С. Нæ, арсæн ис бæзджын хъæлæс. Уый богътæ кæны.

Хь. Равдис-ма, арс тынг куы смæсты уа, уæд куыд богътæ кæндзæн? Мæсты куы нæ уа, уæд та?

Тынг хорз равдыстай арсы, бузныг! Артисты ма ноджы цы фæхъæуы, цæмæй, кæй æвдисы, уый æнгæс уа?

С. Хъæугæ дарæс хъуамæ скæна, къæдзил æрцауындза йæ уæлæ, рихитæ сныв кæна йæхицæн, хъустæ бакæна йæ уæлæ.

Хь. Æмæ йæ кæд зæронд ус кæнæ зæронд лæг равдисын хъæуы, уæд та?

С. Бабæттæд сæрбæттæн. Зæронд лæгæн – рихитæ, боцъо, йæ къухы – лæдзæг.

Хь. Рæсугъд чындз кæнæ паддзахы чызджы та куыд равдисдзæн?

С. Чызгæн – даргъ дзыкку, рæсугъд къаба. Паддзахы чызгæн – паддзахы худ.

(Спайда кæнæн ис алыхуызон предметтæй, сывæллонæн æнцондæр æмæ хуыздæр йæ цæстытыл куыд ауайой архайджытæ: рихитæ, боцъо, хур, хъазæн хъама æмæ а. д. Равдисæн сын ис, куыд хъуамæ змæлой, уый дæр: арауу-бауу кæнын, зæронд усау ныггуыбыр кæнгæйæ; сæрбæрзондæй, хъал цыд кæнгæйæ æмæ а. д.)

Хь. Чи равдисдзæн хъæбатыр æмæ ныфсхаст барæджы?

С. Скæнын хъæуы нымæт, астæуыл – хъама, сæрыл – бухархуд.

Хь. Бæхыл куыд цæуы, уый та куыд хъæуы равдисын? Тынг хорз! Сымахæй æцæг артисттæ рауайдзæн. Ныр та сæ

сныв кәнаәм. Ис куклаты театр сныв кәнаән, архайджытә уыдзысты куклатә. Цымә сәхәдәг фезмәлыңц?

С. Нә! Сә бәсты фәархайыңц артисттә. Уыдон сә куклаты кьәхтә, кьухтә әмә сәртә зоныңц змәлын кәнын. Сә бәсты фәныхас кәныңц алыхуызон хьәләстәй.

(Райсын цалдәр әрмкьух куклайы, равдисын сә сабитәән әмә семә персонажы хьәләсы уагәй аныхас кәнын.)

Хь. *(Йә хьәләс авы.)* Кәй ныв кәныс?

Әз – зәронд Бибойы.

(Сабитә ныхас кәныңц куклатимә.)

Хь. Цавәр зәрдәйы уаг, равг вәййы сабитәән театры?

С. Хьәлдзәг, циндзинады, бәрәгбоны!

Хь. Әмә уый тыххәй цавәр хуызтәй спайда кәндзыстут?

С. Ирд, хьәлдзәг хуызтәй.

Хь. Уә цәстытыл ауайын кәнут әцәг театр әмә йә сныв кәнут: әмбәрзәән байгом, рухсытә ссыгьдысты, зәлы рәсугьд музыка, сценәйыл та... Кәй сныв кәндзыстут, уый уәхәдәг равзарут. Алчи дәр ныв кәны йә уарзондәр персонажты. Кәрәдзийы нывтәм ма кәсут. Сныв кәнут театрдауты дәр.

(Театрдаутә бынтон бәстон нывгонд не 'рцәудзысты. Фәбәрәг сын кәнын хьәуы цәсгәмттә, цәстытә худгәйә.)

Хь. Адәм сабыр бадыңц залы. Ләмбынәг хьусыңц, куы цин фәкәныңц, куы та сә зәрдәтә фәриссыңц, сә уарзондәр архайджыты фыдбылызы куы бахауыңц, уәд. Театры фәстә әмдзәгьд кәныңц артисттәән әмә сын баләвар кәныңц дидинджытә.

(Сабиты цы фәнды, уый ныв кәныңц, сә нывты бәрәг дары театры темә.)

Хь. Сымахәй никай фәнды, куы сдынджыр уа, уәд артист суәвын?

Иумæйаг темæ: «Зымæг»

Темæ: «Сабиты зымæгон хуызтæ». Зæрдывæрдæй ныв кæнын

Нысан:

– Сабитимæ æрдзурын зымæджы миниуджыты тыххæй: зымæгон боныхæд, зымæгон пейзаж, зымæгон хъæзтытæ.

– Алфамбылай æрдзы рæсугъддинад куыд фиппайой, æхцонддинад сын куыд хæсса æмæ йæ зæрдыл куыд дарой, сабиты ууы ахуыр кæнын.

– Алыхуызон боныхæд дæр сæ зæрдæмæ куыд цæуа, ууыл архайын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Спайда кæнын хуымæтæг пейзажты фигурæтæ ныв кæныны арæхстдзинадтæ (*хæхтæ, бæлæстæ, хæдзæрттæ*).

2. Хуызиртасынад. Зымæджы хуызты фæлгонц скæнын, палитрафйыл куыст; мит æмæ миты къуыбæрттæн аразын фæлурс фæлгъуызтæ, урс ахорæнæй пайда кæнгæйæ.

3. Композици. Цалдæр фигурæйæ хуымæтæг сюжертон композици гæххæттыл раст сныв кæнын; сюжет – иу архайдимæ, хъазтимæ баст.

Кусæн фæрæз: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – зымæгон пейзажы фоныл цалдæр сывæллоны фигурæйы схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: зымæджы нывтæ (*кæнæ хуызистытæ*): хæхтæ, бæлæстæ, хæдзæрттæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (*рæстæмбис æмæ гыццыл*), банкæ донимæ, къухтæсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст

Тезгъойы рæстæг сабитимæ ахъазын миты къуыбæрттæй, скæнын митын лæг, къуыбырæй æрбырын. Сабиты хъус æрдарын миты гæлæбуты хаудмæ, хурмæ мит куыд æрттивы, уымæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Дæргъвæтин къæвдаджын фæззæджы фæстæ ралæууыд зымæг! Æхсæвы, цалынмæ адæм иууылдæр фынай кодтой, уæдмæ æруарыд фыццаг хæмпус мит æмæ æрæмбæрзта хæхтæ, зæхх, хæдзæрттæ, бæлæстæ. Нæ горæт урс-урсид фестадис. Сабитæ æрыхъал сты æмæ ахъуыды кодтой: «Цымæ цæмæй ныррухс уат?» Рудзынгмæ базгъордтой, уым та... Мæнæ диссаг! Бæстæ урс-урсид адардта, миты бын фæцис! Сывæллæттæ, цавæр у мит?

С. Хæмпус, æрттиваг, сыгъдæг. Сабиты йæхимæ æлвасы, фæнды сæ тагъддæр æддæмæ рацæуын æмæ митæй ахъазын.

(Кæсынц зымæгон нывтæм.)

Хъ. Æмæ цавæр зымæгон хъæзтытæй уарзут хъазын?

С. Дзоныгъыл бырын, къуыбырыл хъазын, митæй рæсугъд хæдзæрттæ æмæ митын лæг аразын. Миты къуыбæрттæй хъазын.

Хъ. Æмæ уын уазал нæ ваййы зымæгон æддейы? Цæуылнæ?

С. Цæмæй нын уазал ма уа, уый тыххæй нæ уæлæ скæнæм хъарм зымæгон дарæс.

Хъ. Цавæр дарæс у уый?

С. Кæрц кæнæ хъарм къурткæ. Сæрыл – худ, къæхтыл – хъарм цырыхъхъытæ, къухтыл – æрмкъухтæ.

Хъ. Цæмæй хъæлдзæгдæр уа сабитæн хъазгæйæ, уый тыххæй семæ та цы райсынц?

С. Дзоныгътæ, хъазæн белтæ, зæронд бедра.

Хь. Ама иунагәй хәлдзәгдәр у хъазын әви иумә?

С. Иумә, не 'мбәлтгимә хәлдзәгдәр у. Кәрәдзи дзоньгыыл фәласәм, митәй скәнәм стыр къуыбыр әмә йыл дон әрпырх кәнәм, цәмәй ныссәла, ныйих уа.

Хь. Ныр хъуамә уыдон сныв кәнәм. Сныв кәнут сабиты, кәрты хъазгәйә. Сныв кәнут, митыл куыд цин кәнынц, хәлдзәг хәзтытәй куыд хъазынц, уый.

(Хъуамә алы сывәллон дәр цавәрдәр хъазт равзара әмә йә нывы равдиса сабиты, уыцы хъазтәй хъазгәйә.)

Хь. Ныр та сныв кәнут хәдзәртгә, бәләстә, митәй әмбәрзт хәхтә, цәмәй алчидәр фена, зымәгон әрдзы рәсугъд нывтә. Цәмәй нә нывтә хуыздәр әмә рәсугъддәр рауайой, уый тыххәй сныв кәнәм митуард. Цы хъуамә сныв кәнәм?

С. Миты гәләбутә.

Хь. Кәд фәстут уә ныв конд, уәд ныр та сныв кәнут миты гәләбутә – лыстәг фәлурс стьәлфытә. Цавәр хьисойә сә хәуы ныв кәнын?

С. Гыццыләй.

(Сабиты ахуыр кәнын гыццыл хьисойә архайын.)

Хь. Цавәр ахорәнтәй хәуы мит ныв кәнын?

(Кәстәр кьорды 13-әм ахуыртә, 7-әм темә.)

С. Алы хуызтәй.

Хь. Цәмәй урс ахорән әрттиваг әмә рәсугъд уа, уый тыххәй цы бакәнын хәуы?

С. Урс ахорәнмә гыццыл бафтауын хәуы ирд ахорән.

Хь. Уый тыххәй нә цы хәуы райсын?

С. Ахорәнтә цәуыл әмхәццә кәндзыстәм, уый – палитрә.

(Сабитә архайынц палитрәйыл, әмхәццә кәнынц ахорәнтә, цәмәй миты гәләбутә сныв кәной.)

Иумæйаг темæ: «Зымæг»

Темæ: «Зымæджы портрет». **Фæлгæнæн æмæ мысæнуаты бындурыл ныв кæнын**

Нысан:

- Зымæджы сæйраг миниуджытæ сфæлхат кæнын. Темæмæ цымыдисдинад фæарфдæр кæнын. Зымæджы аллегион портретон фæлгонц саразыны руаджы.
- Активонæй рæзын кæнын сабиты фæлгæнæн æмæ мысæнуат, сæ ассоциативон хъуыдыкæнынад.
- Ахуыр сæ кæнын æрдзы рæсугъддинад уынын, сæ сфæлдыстадон архайд сын цырен кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Зымæджы хицæн æууæлтæй (*тымыгъ, миты гæлæбутæ, ихындзæг æмæ а. д.*) спайда кæныны руаджы Зымæджы сурæт аллегион (*хуызы*) сфæлдисын.

2. Хуызиртасынад. Зымæгон темæйæн равзарын хъæугæ хуызтæ æмæ фæлгъуызтæ. Узал хуызты гаммæ – фæлурс, æвзистхуыз, фæлурс æрвхуыз.

3. Композици. Ахорæнты руаджы сфæлдисын аргъауы фæлгонц, алыхуызон арæхстдзинæдтæй пайда кæнгæйæ. Гæххæтты сыфыл сæрмагондæй равдисын динамикон кæнæ статикон фæлгонц.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь, гуашь æрттивæгтимæ.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – зымæджы æрымысгæ фæлгонцы схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: зымæджы рæсугъд нывтæ (*хуызистытæ.*)

Райуаринаг: гæххæтт А-4. 12 хуызы гуашь, хъисойтæ гыццыл æмæ рæстæмбис, банкæ донимæ, къухтæсæрфæн.

Æрттивæгтимæ, гуашы иу къопп.

Рагагъоммæйы куыст:

Байхьусын «Лæппу æмæ чызджыты тыххæй» англисаг зарæгмæ, С. Я. Маршаккы тæлмацы, кæнæ та йын йæ ныхæстæ бакæсын. *Æрдзурын сабитимæ* зарæджы мидисыл.

Ахуыры нывæст

Хь. Кæрты у тынг узал, хьызт. Тынг бирæ мит ныууарыди, къæхты бын хьыс-хьыс кæны. Уый ралæууыди æцæг зымæг. Цы у цымæ зымæг?

С. Зымæг у афæдзы афон.

Хь. Мах фæзæггæм: «Ралæууыди, æрцыди зымæг». Æмæ цымæ йæ къæхтæй æрбацауы? Цæмæн фæзæггæм афтæ?

С. Адæм афтæ уымæн фæзæггынц, æмæ сæ цæстытыл фæуайы, цыма удæгас у уый хуызæн.

Хь. Зымæгмæ адæм æнхæлмæ фæкасынц æмæ йæ уыйфæстæ та афæндараст кæнынц. Хонынц æй «хьызт», «карз» зымæг. Адæймаджы характер ын раттынц. Ныр та нæ цæстытыл ауайын кæнæм, цыма зымæг у аргъауы персонаж.

(Ацы ран ницы хъæуы æвдисын. Алы саби дæр йæхæдæг сæвæрын кæны йæ хъуыдыйы зымæджы фæлгонц.)

Хь. Цавæр у зымæг? Цавæрæй йæ уынут? Зæронд у æви арыгон, хæларзæрдæ у æви знæт?

С. Рæсугъд, узал, ихæй конд.

Хь. Æрбафутт кæны узал ихæн дымгæтæй, тарбын мигтæй æрæхгæны арв, тымыгъ сысты къуымбилау. Зæхх митæй æрæмбæрзы. Уæдæ зымæг у знæт, тызмæг. Æмæ цымæ хæлар æмæ аудæг дæр ваййы зымæг? Фæткъуы бæлæстæ, заз бæлæстæ, æндæр бæлæстæ æмæ культуратæ цæмæй ма ныссæлой, уый тыххæй сæ митæй æрæмбæрзы.

С. О. Уæд ваййы аудæг, хæларзæрдæ.

Хь. Æмæ æхсæвы, æцæг нывгæнæгау, рудзгуытыл рæсугъд

нывтæ куы скæны, сабитæн хъæлдзæг хъæзтытæн хæмпус мит куы ныууарын кæны, уæд та цавæр ваййы?

С. Уæд дæр ваййы хæларзæрдæ.

Хъ. Адæм зымæг уымæн уарзынц, æмæ нын йемæ æрхæссы бæрæгбæттæ. Цавæр зымæгон бæрæгбæттæ зонут?

С. Ног бон! Цыппурс. Зæронд Ног бон.

(Сабитæн сæхъус тынгдæр æрдарын ирон бæрæгбæттæм.)

Хъ. Зымæг нæм æрбарвиты Митын Дадайы æмæ Миталинæйы *(Снегурочка)*. Цымæ цæмæн?

С. Цæмæй æрбацæуой нæ рæсугъд зазы цурмæ æмæ нын нæ бæрæгбон срæсугъд кæной, сабитæн лавæрттæ байуарой.

Хъ. Уæдæ зымæг цавæр у?

С. Хорз, хæларзæрдæ.

Хъ. Уынут, куыд алыхуызон ваййы зымæг: хæларзæрдæ æмæ знæт, рæсугъд æмæ тызмæг. Ныр та сныв кæнæм зымæг. Зымæджы портрет! Фæлæ кæй нæ уынаем нæ цæстытæй, уый портрет куыд хъуамæ скæнæм? Зымæг адæймаг нæу, удæгас нæу. Нæй йын къухтæ, къæхтæ, буар, гуыр. Уæ зæрдыл ма æрлæууын кæнут зарæг («Из чего же, из чего же, из чего же сделаны наши мальчишки... Сделаны наши девчонки?») Цæуыл фæхъуыды кæнут, уæ зæрдыл цы æрлæууы, дзырд «зымæг» куы фехъусут, уæд?

(Сабитæ радыгай хъомылгæнæджы фарстæн дзуапп дæттынц.)

С. Узал у. Алы ран дæр мит. Их, миты гæлæбутæ. Ног бон. Ихындзæгтæ. Митын Дада. Кæйдæр къахы фæдтæ митыл. Бæстæ урс ахуырст. Митуард. Миты къуыбæрттæ æмæ а.д.

Хъ. Уыдæттæй арæзт у зымæг. Уыцы хицæн алыхуызон миниуджытæй мах скæндзыстæм зымæджы портрет. Зымæг конд у ихындзæгтæй, ихтæй, тымыгътæй, зымæгон нывтæй, ногбоны салютæй. Ныв кæнын райдайæм уæдæ!

С. – Ёз зымагæн сныв кæндзынæн миты гæлæбутау урс цæсты хаутæ.

– Мæ зымагæн та йæ фындз конд у ихындзæгæй, йæ дзыккутæ – дымгæ æмæ тымыгътæй.

– Мæ зымаг та уыздæни урс хъæццулæй æмбæрт.

Хъ. Зымаг равдисæн ис паддзахы чызджы хуызы кæнæ та арвы тыгъдады тымыгъы хуызы...

С. – Ёз мæ зымагæн паддзахы худ сныв кодтон ихтæй.

– Мæ зымаг та тæхы арвыл æмæ згъалы зæхмæ миты гæлæбута.

(Хъуамæ сабитæ банкъарой æнахуыр аргъауы хуызы уавæр, уый сын æххуыс у сфæлдыстадон куыст кæнынæн, сæ мысæнуат усæрæхдæр кæнынæн.)

Хъ. Ныр та æркæсæм, уæ нывтæ сахорынæн цавæр хуызтæ равзæрстат, уымæ. Ныртæккæ фендзыстæм, палитрайыл ахорæнтæ куыд æмхæццæ кæнут, хъæугæ хуызтæ куыд аразут, уый.

С. Хъæуы равзарын зымагон, фæлурс, æрвхуыз ахорæнтæ.
(Сабитæ дзургæйæ æвзарынц æмæ аразынц хъæугæ хуызтæ æмæ фæлгъуызтæ.)

Хъ. Ёз уынын, уæ нывты куыд рæсугъд рауад зымаджы портрет.

С. Цæмæй æнахуыр уа æмæ аргъауы хуызæн рауайа зымаг, уый тыххæй спайда кæндзыстæм æрттиваг гуашьтæй.

Хъ. Тынг хорз! Сымах абон тынг хорз бакуыстат, уæ портреттæ рауадысты рæсугъд æмæ алыхуызæттæ! Уæ фылдæр сныв кодтой хæларзæрдæ Зымаджы портрет. Уый та ууыл дзурæг у, æмæ сымах бирæ уарзут зымаг.

Иумæйаг темæ: «Зымæг»

Темæ: «Митын Дада». **Фантази æмæ æцæгдзинады бындурыл ныв кæнын**

Нысан:

– Сабитимæ æрныхас кæнын зымæгон бæрæгбæтты тыххæй, Ног азы бæрæгбонмæ цæттæ кæныны тыххæй. Рæзын кæнын сабиты фантази, сæ фæлгæнæн, хъæлдзæг зæрдæйы уаг сын куыд уа, ууыл архайын. Царды хорздзинадтыл цин кæнын куыд зоной æмæ бæрæгбæтты номыл равдыстыты куыд архайой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Цингæнгæйæ куыд архайой сё нывтыл, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Митын Дадайы портретон сурæт аразын (*нывы банысан кæнын боцъотæ, рихитæ, сырх кæрц урс æфцæгготимæ, лæдзæг, голлаг лæвæрттимæ*), хи ахастытæ æмæ æнкъарæнтæй пайда кæнгæйæ.

2. Хуызиртасынад. Нывкæнынады мадзæлтты руаджы Митын Дада аивадон фæлгонц ставд ирд тæппытæй саразын фоныл та – ирд алыхуызон лыстæг тæппытæ сныв кæнын (*миты тъыфылтæ, рухсытæ, æрттивæгтæ, лыстæг фигурæтæ æмæ а. д.*)

3. Композици. Митын Дадайы стыр ныв. Равдисын аргъауы хæларзæрдæ фæлгонц, уыцы фæлгонцимæ баст хи æнкъарæнтæ æмæ зæрдæйы уаг.

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ, гель ручкæтæ (*сыгъзæринхуыз, æвзистхуыз.*)

Хуызфыссынад: хуызджын-графикон.

Хуызфыссынады уаг: Митын Дадайы схематикон ныв йæ характерон миниуджытимæ, йæ алыварс – бæрæгбонхуыз.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: заз бæласы ныв (хуызист). Заз бæласы къалиу цалдæр хъазæнтимæ. Гуыпгæнæн (хлопушка), бенгайлаг рухсытæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4. 12 хуызы фломастертæ. Гель ручкæтæ 4– 5.

Ахуыры нывæст

Хь. Сабитæ, тагъд нæ рæвдауæндонны уыздæн бæрæгбон. Мах æм нæхи рагæй цæттæ кодтам: ахуыр кодтам зарджытæ, æмдзæвгæтæ, æрцæттæ кодтам нæхицæн хъæугæ дарæс, срæсугъд кодтам зал. Цымæ уый цавæр бæрæгбон у? Æмæ куыд хуыйны?

С. Уый у Ног азы бæрæгбон. Мæ уарзондæр бæрæгбон!

Хь. Æмæ дзы уадиссагæй цы ис?

С. Уыцы бæрæгбон вæййы тынг хъæлдзæг! Æнаæмæнг дзы вæййы заз бæлас.

Хь. Хуымæтæг заз бæлас?

С. Нæ, уый хуымæтæг нæ вæййы. Уый сфæлфндынц, срæсугъд кæнынц хъазæнтæй, алыхуызон рухсытæй, æрттивæгтæй.

Хь. Иууылдæр æрæмбырд вæййынц йæ алыварс, кафынц, зарынц, судзынц цырагътæ æмæ бенгайлаг рухсытæ. Цы ма вæййы ноджыдæр Ног азы?

С. Ног азы нæм æрбацауы Митын Дада.

Хь. Уый цавæр дада у ? Цымæ кæм цæры, кæцæй нæм æрбацауы?

С. Уый цæры, æнусты дæргъы узал æмæ мит кæм вæййы, уым. Митын Дада у стыр, рæсугъд, хæларзæрдæ. Ис ын хæмпус урс-урсид боцъотæ æмæ рихитæ. Йæ фындз æмæ йæ рустæ узалæй ныссырх сты. Уый тынг хорз дада у. Уый бирæ уарзы сабиты, лæвæрттæ сын æрбахæссы!

Хь. Рæсугъд у Митын Дада. Йæ къухы – йæ æвзист лæдзæг,

афтæмæй сæрыстыр цыд кæны.

С. Йæ уæлæ зымæгон хъарм кæрц, йæ сæрыл – худ.

Хъ. Йæ хъæлæс та цавæр у? Куыд фæдзуры?

С. Уый фæдзуры хъæрæй, цæмæй йæ сабитæ иууылдæр хорз хъусой бæрæгбоны.

Хъ. Фæнды уæ Митын Дадайы сныв кæнын?

Уæдæ йæ сныв кæнут стыр, æнæхъæн сыфыл, уымæн æмæ Митын Дада стыр, бæрзонд у. О, фæлæ йæм голлаг та цæмæн вæййы? Йæ голлаг у тынг стыр. Цымæ йæ цæмæн хъæуы?

С. Митын Дада сабитæн æрбахæссы лæвæрттæ. Уый сæ афæдзы дæргъы фембырд кæны, цæмæй сæ Ногазы 'хсæв сабитæн байуара.

Хъ. Зымæг куы ралæууы, уæд Митын Дада æнæзынгæйæ уынгты цæуы, алы рудзынгæй дæр мидæмæ бакасы æмæ сыл ныууадзы рæсугъд зымæгон нывтæ. Уый аивæй йæ цæст ахæссы сабитыл, цавæр сабитæ цæры ам æмæ сæхи куыд дарынц, зæгъгæ. Æгъдауджын сты, æви нæ? Сæ мадæлтæн æххуыс кæнынц, хъусынц сæм, æви нæ? Стæй сæ цавæр лæвæрттæ хъæуы. Хъуамæ уый зона, чызджыты цы хъæуы æмæ лæппуты цы хъæуы, уый. Сымах дæр сныв кæнут, Митын Дадайæ уæ цавæр лæвæрттæ хъæуы, уый.

С. – Æз сныв кæндзынæн кукла.

– Æз та – велосипед æмæ а. д.

(Сабитæ ранымайынц, Митын Дадайæ сæ цавæр лæвæрттæ хъæуы, уый, æмæ сæ ныв кæнынц.)

Хъ. Сымах абон сныв кодтат Митын Дадайы боцъотимæ, рæсугъд кæрцы æмæ стыр голлагимæ. Голладжы ис бирæ-бирæ лæвæрттæ сабитæн. Ныр та Митын Дадайы фарсмæ сныв кæнут рæсугъд заз бæлас. Сымах заз бæлас фарон дæр ныв кодтат æмæ уын йæ сныв кæнын зын нæ уыдзæн ныр.

(Кæс: кæстæр къорды 7-æм темæйы 14-æм ахуырмæ.)

Хъ. Заз бæлас у рæсугъд арæзт, хъазæнтæ æмæ рухсытæй цæхæртæ калы. Сабитæ, æмæ Митын Дада иунагæй

æрбацаæуы бæрæгбонмæ?

С. Нæ! Йемæ вæййы Митæлинаæ. Уый у рæсугъд! Йæ дарæс дæр у тынг рæсугъд, раст нывæфтыдау.

Хъ. Кæй фæнды, уый сныв кæнæд Митæлинаейы Митын Дадайы фарсмæ, сабиты та – зазы алыварс заргæйæ æмæ кафгæйæ. Цы диссаджы бæрæгбон у Ног аз!

(Хуыздæр уаид бенгайлаг рухсытæ ссудзын, гуыпгæнæнтæ ныггуыппытæ кæнын, цæмæй сабитæ сæ цæстытыл хуыздæр ауайын кæной бæрæгбон.)

(Нывы сæйрагдæр у Митын Дадайы фæлгонц равдисын, йæ ирд дарæсы æмæ характерон миниуджытимæ. Уæлæмхасæн та дзы сты заз бæлас, сабитæ, Митæлинаæ æмæ а. д., сабиты фæндонмæ гæсгæ.)

Хъ. Диссаджы рæсугъд æмæ бæрæгбонхуыз нывтæ уын рауадысты! Митын Дадайæн дæр сæ нæ бон уыдзæн балæвар кæнын бæрæгбоны. Уадз æмæ фена, нæ сабитæ йæ куыд бирæ уарзынц æмæ куыд рæсугъд ныв кæнынц, уый.

14-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Зымæг»

Темæ: «Цъиуты хæринагдон». Фиппайды бындурыл ныв кæнын

Нысан:

- Уæрæхдæр кæнын сабиты зонындзинæдтæ удагас æрдзы тыххæй зымæгон мæргъты цардмæ гæсгæ.
- Рæзын кæнын сабиты хъусдард, зæрдылдард.
- Удагас æрдзмæ аудæг цæстæй куыд кæсой, фæлмæн æмæ сын уарзæгой ахаст куыд уа мæргътæм, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Дарддæр рæзын кæнын сабиты арæхстдзинад, мæргъты нывтæ кæнгæйæ. Зæрдыл æрлæууын кæнын æмæ ныффи-

дар кæнын мæргъты конды тыххæй зонындзинаедтæ. Цъиуты тæхгæйæ равдисын.

2. Хуызиртасынад. Сисфæлысты тæмæнтæкалгæ хуызтæ æмæ фæлгъуызтыл цин кæнын. Алыхуызон цъиуты сисвæлысты бæлвырд хуызтæ (*митмитгæнаг, сыррдонцъиу æмæ а. д.*).

3. Композици. Цъиуты хæринагдоны ныв – сыфы астæумæ хæстæгдæр. Йæ алыварс – цалдæр цъиуы (*тæхгæйæ, бадгæйæ, хæргæйæ*). Гæнæн ис, фоныл сабиты сурæттæ сныв кæной.

Кусæн фæрæзтæ: сау кæнæ морæ фломастер, æндæр хуызджын фломастертæ.

Хуызфыссынад: графикон, контуры мидаг ахуырст элементтимæ.

Хуызфыссынады уаг: цалдæр цъиуы схематикон ныв змæлгæйæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: бæлон, сыррдонцъиу, митмитгæнаг, дзывылдары нывтæ (хуызистытæ).. Цъиуты хæринагдоны ныв, зымæгон къалиуыл бадæг цъиуты ныв. Цъиуты цалдæр рæсугъд бумбулийы.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, сау (кæнæ морæ) фломастер. Хуызджын фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст

Тезгъойы рæстæг хъуамæ сабитæ сæ хъус æрдарой, цъиутæ зымæгон сæхи куыд дарынц, уымæ (*сты æргъæвстхуыз, хъуынтъыз*). Хæринаг сын раттын. Фенын цалдæр алыхуызон хæринагдоны. Ахуыр сæ кæнын цъиуты – митмитгæнæджы, дзывылдары, сыррдонцъиуы, бæлоны – сæ сисфысты хуызæй зонин.

Ахуыры нывæст

Хъ. Кæрты у уазал, хъызт, уары мит, уымæн æмæ у

зымæг. Рудзынгæй кæсгæйæ, мах цин кæнæм зымæгыл, миты гæлæбутæ куыд рæсугъд тæхынц, ууыл. Скæнæм хъарм дзаумæттæ æмæ ацауæм уынгмæ тезгъо кæнынмæ, зымæгон уæлдæфæй аулæфынмæ. Махæн хъарм вæййы нæ хæдзæртты, бацымæм тæвд цай. Хъарм нын вæййы тезгъойы рæстæг дæр нæ хъарм дзаумæтты. Фæлæ цъиутæ та куыд цæрынц зымæджы?

С. Цъиутæн узал у зымæджы æмæ уый тыххæй атæхынц дард ранмæ, хъарм бæстæм. Уым сын вæййы хъарм, хæринаг нæ байафынц.

Хъ. Иууылдæр атæхынц цъиутæ?

С. Нæ. Уыдонæй кæцыдæртæ зымæджы баззайынц ам, горæты, адæмы фарсмæ.

Хъ. Цавæр цъиутæ сты уыдон?

С. Бæлæттæ, сырдонцъиутæ, митмитгæнагтæ.

Хъ. Уыцы цъиутæн тынг зын вæййы зымæгон узал рæстæг. Хæринаг сын нæ фаг кæны. Нæмгуытæ миты бынæй нæ зынынц, гагадыргътæ бæлæстыл ныссалдысты. Уымæ нгæсгæ цъиутæ сæхи хæстæгдæр æрбайсынц адæймагмæ.

(Равдисын зымæгон къалиуыл бадаг æргъæвст цъиуты нывтæ, цæмæй сын фæтæригъæд кæной, банкъарой сын сæ зын уавæр.)

Хъ. Сабитæ, æмæ сын уæдæ куыд ис баххуыс кæнæн?

С. Адæм сын æххуыс кæнынц, дæттынц сын хæринаг.

Хъ. Цавæр хæринаг? Борщ? Кас? Чъиритæ?

С. Дзулы къæбæртæ, æхсынæнтæ, нæмгуытæ.

Хъ. Сæ хæринаг сын кæм ныуадзын хъæуы?

С. Цъиутæн хæринагдон скæн æмæ сын уым хæринаг ныуадз.

(Равдисын цъиуты хæринагдоны ныв, хуыздæр та – æцæг хæринагдон.)

Хъ. Æрбакæсут, мæнæ ахæмтæ вæййынц хæринагдæттæ.

Цъиутæ æрбатæхынц хæринагдонмæ, къæбæртæ æмæ

нæмгуытæ æруидзынц.

С. Мæ хистæр æфсымæр сарæзта цъиутæн хæринагдон æмæ йæ æрцауыгъта

рудзынджы раз. Уыдон арæх æрбатахынц уырдаем, æмæ сæм мах фæкæсæм. Нæ гæды дæр сæм уарзы кæсын æмæ сæ фæхъавы æрцахсынмæ.

Хъ. Адæм æрдз куы уарзой, цæрагойтыл куы аудой, мæргътæн куы æххуыс кæной, уæд уый у тынг хорз. Уæдæ скæнæм зымæгон, æнкъард, æргъæвст цъиуты нывтæ. Лыстæг къæхтæ сын, уазал сын у æмæ сæ бумбулитæ, хъен слæууыдысты. Уалынмæ цъиутæ ауыдтой, сабитæ сын хæринаг куыд æрбахастой, уый. Сцин кодтой, сæ базыртæ батылдтой, сцъыбар-цъыбур кодтой, æрбамбырд сты хæринагдоныл æмæ уайтагъд райдыдтой нæмгуытæ æмæ къæбæртæ уидзын. Цъиутæ сывæллæттæй æппындæр нæ тæрсынц. Сабитæн дæр уый æхсызгон у – фæнды сæ цъиутимæ хæларæй цæрын.

(Сабиты æргом тынгдæр здахын адæймаг æмæ йæ алфамбылай дунейы удагас æрдзы ахастытæ равдисынмæ.)

Хъ. Ныв кæнæм. Сымах зонут цъиуты ныв кæнын.

(14-æм темæйы 25-æм ахуыры фæлхат. Кæстæр къорд.)

Хъ. Цъиутæн цы ваййы?

С. Гуыр, сæр, къæдзил, базыртæ.

Хъ. Къæхтæ уæ ферох сты? Куыд хъуамæ 'рбада цъиу, куы 'рбатаха, уæд? Æмæ нæмгуытæ та цæмæй æруидзы?

С. Йæ бырынкъæй.

С. Равдисут-ма уе 'нгуылдзтæй, цъиу нæмгуытæ куыд фæуидзы, уый. Йæ базыртæ куыд тилы тæхгæйæ? Куы 'рбады, уæд йæ базыртæ куыд амбырд кæны? Уый дæр зонут?

(Сабитæ æвдисынц æмæ ныв кæнынц цъиуты змæлды алыхуызон уавæртæ. Фыццаг уал ныв кæнынц сау кæна морæ фломастерæй, цæмæй сæйрагдæр хæслæвæрдæй ма

иптæрд кæной.)

Хъ. Тынг рæсугъд ныв скодтат! Цы ма хъæуы сныв кæнын цъиутæн, цæмай æцæг цъиуты хуызæн уой?

С. Алы хуыз бумбулитæ сын сныв кæнын хъæуы.

Хъ. Чи зæгъдзæн, цæмæн хъæуы цъиуты бумбулитæ?

С. Цæмай рæсугъд уой æмæ узал ма кæной.

Хъ. Цъиутæн сæ бумбулитæ сты сæ дзаумæттæ. Уыдон сæ хъарм дæр кæнынц. Бумбулиты руаджы цъиутæ сты алыхуызæттæ æмæ диссаджы рæсугъд. Алы цъиуæн дæр ис йæхи сисфæлыст (*оперение*). Æркæсут-ма. (*Равдисын сыррдонцъиуы, бæлоны, митмитгæнаджы, дзывылдары нывтæ. Æркæсын цъиуты цугай рæсугъд бумбулитæм.*)

Хъ. Ахæм рæсугъд бумбулитæ цæмай сныв кæнæм, уый тыххæй нæ бахъæудзæн...

С. Алыхуызон фломастертæ.

Хъ. Раст загътат. Цы сныв кæнæм сырх фломастерæй?

С. Митмитгæнаджы риу.

Хъ. Дзывылдар сахорынæн та нæ цавæр хуызтæ бахъæудзæн?

С. Æрвхуыз æмæ бур.

Хъ. Сырддонцъиуæн та?

С. Сырддонцъиуæн йæ бумбулитæ сты морæ, фæныкхуыз æмæ саутæ.

Хъ. Тынг хорз! Ныр та ма, кæд бынат ис уæ сыфыл, уæд сныв кæнут, цъиутæн хæринаг цы сабитæ æрбахастой, уыдоны. Сымах стут хæларзæрдæ сабитæ. Уарзут æмæ тæригъæд кæнут цъиутæн, аудут сыл зымæджы хъызт æмæ æххормаг бонты.

Иумæйаг темæ: «Мигæнæнтæ æмæ хойраг»

Темæ: «Федорæйы маст» («Федорино горе»). Аргъаумæ гæсгæ ныв кæнын

Нысан:

- Сабитимæ аныхас кæнын, мигæнæнтæ цавæртæ вæййынц æмæ цæмæн хъæуынц, уый тыххæй.
- Рæзын кæнын сабиты фæлгæнæн, мысæнуат.
- Сæ алыварс цы дзауматæ ис, цы мигæнæнтæй пайда кæнынц, уыдонмæ хæдзардзин цæстæй куыд кæсой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Сабиты ахуыр кæнын хæдзар, цæлгæнæн саив æмæ сыгъдæг дарын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Мигæнæнтæн, ныв кæнгæйæ, равдисын сæ арæзт æмæ характерон детальтæ (*сæр, фындз, къах æмæ а. д.*)

2. Хуызиртасынад. Хуызты руаджы равдисын нывы характер. Федорæйы æрхæндæг, (фæстагмæ хъæлдзæг) зæрдæйы уаг.

3. Композици. Адæймаджы (*Федорæйы*) æмæ предметы нывтæ скæнын. Сæ бастдзинад сын равдисын.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь, чи зоны фломастертæ дæр.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – схематикон, адæймаджы æнгасджын ныв йæ алыварс – алыхуызон предметтæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: К. И. Чуковскийы «Федорино горе» хуызджын нывтимæ. Алыхуызон мигæнæнтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4. 12 хуызы гуашь, хъисойтæ (*гыццыл æмæ растæмбис*), палитра, гыццыл банкæ донимæ, къухтæсæрфæн.

Ахуыры нывæст

Хь. Сывæллæттæ, мах ныхас кодтам мигæнæнтæ æмæ хойрæгты тыххæй.

Мæнæ мæ къухы ис чиныг, ацы чиныг дæр мигæнæнты тыххæй у. Ныртæккæ уын дзы æз бакæсдзынæн...

(Хъомылгæнæг байгом кодта чиныг æмæ аргъау «Федорæйы мыст»-ы, мигæнæнты кæм алыгъдыл кæм дзырдæуы, уыцы бынат бакæсы)

Хь. Мæнæ диссаг! Ай цытæ кæсæм? Сывæллæттæ, зæгъут-ма цæмæн алыгъдысты тæбæгътæ хъæдмæ?

С. Уыдон зæронд ус Федорæйы мигæнæнтæ сты. Йæ мигæнæнтæ дзы алыгъдысты хъæдмæ, быдырмæ.

Хь. Æмæ цымæ цæмæн?

С. Федорæ йæ мигæнæнтæм нæ зылди, нæ сæ сыгъдæг кодта, нæ сæ æфснайдта скъаппы. Суанг ма сыл хъæндилтæ дæр рабыр-бабыр кодтой.

Хь. Мæнæ цы диссæгтæ ис! Дарддæр та цы уыдис?

С. Мигæнæнтæ фæтæргай сты æмæ алыгъдысты.

Хь. Æмæ цавæр мигæнæнтæ уыдис Федорæмæ?

С. Тæбæгътæ, блудатæ, чашкæтæ, тебæтæ, самовар.

(Сабитæ ранымайың мигæнæнтæ. Хъомылгæнæг æвдисы аргъауы нывтæ æмæ аргъауæй скъуыддзæгтæ бакæсы.)

Хь. Уæдæ Федорæ æнæ мигæнæнтæй баззад?

С. Нæ! Федорæ бамбæрста, раст кæй нæ кодта, уый, æмæ ацыд йæ мигæнæнтæ агурынмæ. Тынг бирæ фæрацу-бацу кодта сæ агурæг быдырты, хъæдты, цъымараты, агуырда сæ æмæ куыдта.

Хь. Сабитæ, æмæ цæмæн хъуыдис Федорæйы мигæнæнтæ?
(Сабиты æрхæстæг кæнын ахæм хъуыдымæ: мигæнæнтæ адæймаджы сенаемæнг хъæуың йæ царды.)

С. Алы адæймаджы дæр хъæуы мигæнæнтæ.

Цай бацымынæн хъæуы чашкæ, блуда, цайдан кæнæ самовар, гыццыл уидыг. Кас кæнæ хъæрмхуыпп сфыцынæн дæр хъæуы аг. Хæринаг бахæрынæн та хъæуы тæбæгъ, уидыг, вилкæ. Адæймагæн æнæ мигæнæнтæй тынг зын у цæрын.

Хъ. Уæхимæ дæр уæм ис мигæнæнтæ? Æмæ цымæ нукуыдæм алыгъдысты?

С. Мигæнæнтæ алы хæдзары дæр ис, хъæуы сæм зылын. Бинонтæ куы бахæрынц, уæд æфсин мигæнæнтæ ныхсы, базины сæм æмæ сæ бафснайы скъаппы.

Хъ. Æмæ уæд дарддæр цы ми кодта Федорæ? Ссардта йæ мигæнæнтæ?

С. Федорæ йæ мигæнæнтæ ссардта тар хъæды æмæ сын ныллæгъстæ кодта, цæмæй фæстæмæ раздæхой.

(Хъомылгæнæг аргъауæй бакасти, Федорæ мигæнæнтæн лæгъстæ кæм кодта, уыцы скъуыддзаг.)

С. Уæд мигæнæнтæ дæр раздæхтысты Федорæмæ, æмæ сæ уый ныхсадта.

Хъ. Сывæллæттæ, мигæнæнтæ куыд æхсын хъæуы, уый зонут? Уæ мадæлтæн æххуыс фæкæнут?

С. Мигæнæнтæ хъæуы хъарм донæй æхсын.

Хъ. Гъе афтæ ныхсадта Федорæ дæр йæ мигæнæнтæ. Æмæ мигæнæнтæ сæртгывтой, цæхæр скалдтой хурау, бахудтысты фыр цинай! Цæй уæдæ ныр сныв кæнæм Федорæйы æмæ йæ мигæнæнты. Цымыдисагдæр уæм цы фæкаст, уый сныв кæнут: Федорæ йæ мигæнæнты фæстæ куыд згъордта, уый, кæнæ та, йæ мигæнæнтæ куыд æхсадта æмæ сæ тæрхæгыл рæсугъд куыд æфснайдта, уый. Йæхæдæг дæр æмæ мигæнæнтæ дæр цин кодтой. Ныв кæнæм уæдæ. Федорæйы æнæхъæн сыфыл стыр сныв кæнут. Уæд мигæнæнты та куыд сныв кæнын хъæуы? Хуымæтæг мигæнæнтæ, мыййаг, не сты, аргъауæй сты, уымæн æмæ зонынц згъорын, кафын, дзурын.

С. Мигæнæнтæ цæмæй згъоргæйæ равдисæм, уый тыххæй

сын сныв кәәнән ис кьәхтә. Цәмәй сә худгәйә равдисәм,
уый тыххәй та сын сныв кәнын хьәуы цәстытә, дзых.

Хь. Хуызтә та куыд равзарын хьәуы? Мигәнәнтә чьизи,
әнәхсад куы уой, уәд цавәр хуызәй ныв кәнын хьәуы?

С. Фәныкхуыз, әнкьард, тар.

Хь. Уәдә ирд, фәлурс ахорәнтәй та чи ныв кәндзән?

С. Әз ныв кәнын әфснайд, сыгьдәг цәлгәнәнән, хәлуар-
джытә әмә хьәндилтә фәлыгьдысты. Мигәнәнтә сты
сыгьдәг, урс-урсид, цәхәр калынц. Әз райстон рәсугьд,
фәлурс, хьәлдзәг хуызтә.

Хь. Әмә уәд Федорә та?

С. Федорәйыл ис йә ног раздарән, у хьәлдзәг.

Хь. Мәнә цы хорз сныв кодтат Федорәйы» Әркәсәм әмә
фәнәм, кәддәра Федорәйы әппәт мигәнәнтә дәр сныв
кодтат, ницы уә дзы ферох? Цавәр мигәнәнтә хьәуы
адәймаджы әнәмән?

С. Цайцымән, хәринагхәрән әмә хәринаггәнән
мигәнәнтә.

*(Сабитә ранымайың мигәнәнтә әмә, цәмән
хьәуыңи, уый дзурыңи. Рацыд әрмәг ныффидар кәныңи
әмә ма кәд сыфыл бынат ис, уәд, цы мигәнәнтә не
сныв кодтой, уйдон ныв кәныңи. Хьомылгәнәг сабиты
хьус әрдары мигәнәнтән сә характер, арәзт әмә ха-
рактерон детальтәм.) (Әркәс фароны 8-әм темәйы 15-
әм ахуырмә.)*

С. Әз сныв кодтон самовар. Мә нанамә дәр ис самовар.
Уазәгуаты йәм куы вәййәм, уәд дзы цай фәцымәм. Са-
мовар у рәсугьд, цәхәркалгә.

– Әз әй сныв кәндзынән урс әмбәрзәнәй әмбәрзт гыц-
цыл стьолыл. Йә алыварс – чашкәтә, твазәты – гуылтә
әмә лауызтә, вазәты кьәфеттә әмә кьлендеритә. Тынг
уарзәм самоварәй цай цымын!

Хь. Тынг хорз сныв кодтат уе 'ппәт дәр. Мәнмә гәсгә,

зааронд Федорæ ноджы тынгдæр цин кæндзæн, йæ гæдыты дæр ын куы сныв кæнæм, уæд. Цавæртæ уыдысты?

С. Урс, сау æмæ бур.

16-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Уæлæдарæс»

Темæ: «Ирон чындз». Натурæйæ ныв кæнын

Нысан:

– Уæрæхдæр кæнын сабиты зонындзинаедтæ уæлæдарæсы тыххæй. Цæмæн хъæуы. Базонгæ сæ кæнын ирон адамы дарæсимæ. Раттын сын фыццаг зонындзинаедтæ ирон орнаментты тыххæй.

– Рæзын кæнын сабиты хъусдард, мысæнуат.

– Ирон адамы культурæйæн, æгъдауттæ æмæ традицтæн аргъ куыд кæной, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Равдисын разгæмтты сæйрагдæр конструкции (*æртæкъуымонты бындурыл*) æмæ йæ арæзты характерон элементæ (*рон, риуæгънæджытæ, орнамент*).

2. Хуызиртасынад. Ацы хæслæвæрдды хуызæй пайда кæнæм куыд æххуысгæнæг графикон хайæ. Гæнæн ис, ахроматикон (*æгъуыз*)хуызы йæ скæнай.

3. Композици.

Композицийы астæуай – чындзы разгæмтты. Йæ алыварс – бæрæгбонхуыз.

Кусæн фæрæзтæ: фломастертæ (*сау, фæныкхуыз, морæ*).

Хуызфыссынад: графикон хахныв (*сау-урс кæнæ морæхуыз-урс графика*.)

Хуызфыссынады уаг – чындзы схематикон ныв разгæмтты мидæг ирон уæлæдарæсы характерон хæйттимæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: кукла – разгæмтты. Ирон чындзы ныв

(хуыздæр уаид – йæ хуызист). Ирон орнамент (3 – 4 хуызы).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст

Бакасын С. Я. Маршакы æмдзæвгæ «Человек рассеянный с улицы Бассейной».

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, абон нæ ахуыры темæ у хуымæтæг – дзурдзыстæм уæлæдарæсы тыххæй. Мæнмæ гæсгæ, сымах ныр стут стыртæ æмæ зонджынтæ, зонут цы у уæлæдарæс æмæ цæмæн хъæуы адæймаджы, стæй, цавæр ваййы, уый дæр. Уымæ гæсгæ уын уыдæттæ нæ дзурдзынæн, фæлæ ныртæккæ иумæ ахъазæм хъазт «базон-базон»-æй. Уæд рабæрæг уыдзæн, уæлæдарæсы тыххæй цы зонут, уый. Дзуапп раттын кæй фæнда, уый-иу йæ къух сдарæд. Кæрты уæ пуртийæ кæнæ змисы хъазын куы фæнда, уæд уæ уæлæ цавæр дарæс скæндзыстут?

С. Хуымæтæг дзаумæттæ: свитер, хæлаф, къаба.

Хъ. Бæрæгбон куы уа, кæнæ гуырæнбонмæ куы цæуат, уæд та?

(*Хъазт хъуамæ цæуа тагъд: фарст – дзуапп. Сабитæ активонæй хъуамæ архайой хъазты.*)

С. Рæсугъд арæзт къаба, ног дарæс.

Хъ. Сывæллон концертмæ зæронд хæлафы куы 'рбацæуа, уæд та?

С. Уый аив нæу.

Хъ. Раст загътат. Æмæ уæд физкультурæйы ахуыртæм та?

С. Спортивон дарæс: майкæ, шортиктæ.

Хъ. Æмæ æваст къæвда уарын куы райдайа, уæд та?

С. Хъуамæ скæна къуртка, пæлæз, æнæмæнг райса зонтик.

Хъ. Мит куы ура, уæд та?

С. Уæд та – кæрц, худ, æрмкъухтæ, цырыхъхъытæ, хъарм цъындатæ, хъуырбæттæн.

Хъ. Тынг тæвд куы уа, зæгъæм, дæс æмæ ссæдз градусы онг, уæд та?

С. Майкæ, шортиктæ, къепкæ.

Хъ. Уый дæр та зонут, тынг хорз! Уæдæ уымæн ныр зындæр фарст раттон. Зæгъæм, бæрæгбоны уæ хъæуы Къулыбадæг усы ролы ахъазын, цы скæндзыстут уæ уæлæ?

(Сабитæ хъæлдзæгсæй хъуыды кæныныц Къулыбадæг ус æмæ аргъауы æндæр архайджытæн дарæс. Хуымæтæг фæрстытæй сындæггай рахизын ахæм фæрстытæм, дзуапп дæтгæйæ сурæт раргом кæнын кæм хъæуы.)

Хъ. Мах бакастытæм æмдзæвгæ «рохст, хæлиудзых адаймаджы тыххæй».

Куыд скодта йæ дзаумæттæ? Хъуыды ма йæ кæнут?

С. Худы бæсты къæсæрыл скодта тебæ йæ сæрыл.

Æрмкъухтæ – йæ къæхтыл

цырыхъхъыты бæсты.

(Сабитæ хъомылгæнагæмæ сæ зердыл æрлæууын кæныныц æмдзæвгæйæ скъуыддзаг.)

Хъ. Раст скодта йæ дзаумæттæ, тезгъо кæнынмæ куы цыдис, уæд?

(Сабитæ активонæй дзурыны, йæ фæлысты раст цы нæ у, уый.)

Хъ. Тынг хорз. Мæн уырны, сымахæй афтæ ничи скæндзæн йæ дарæс.

Абоны дарæс у хуымæтæг, æнцондарæн (удобный). Уæд бæрæгбоны дарæс та?

С. Рæсугъд, ног, арæзт.

Хъ. Мæн фæнды, цæмæй сымах абон сныв кæнат æппæты рæсугъддæр дарæс.

Зонут æй, цавæр у, уый? Чындзы дарæс. Чындзæхсæвы бон чындз йæ уæлæ

цы скæны? Цавæр къаба?

С. Даргъ, урс. Чындздзон дарæс. Рæсугъд!

Хъ. Мах цæрæм Ирыстоны. Куыд арæзт ваййы ирон чындз? Чи уæ уыд ирон

чындзæхсæвы, кæнæ уæ æцæг чындз чи федта? Чи бахъуыды кодта, йæ уæлæ цавæр къаба уыд, уый?

С. Махæн нæ кæрты уыдис чындзæхсæв. Æз федтон чындзы. Йæ уæлæ уыдис

тынг рæсугъд даргъ къаба, йæ сæрыл – худ æмæ сæрбæттæн.

Хъ. Чындзæн йæ уæлæ цы дзаумæттæ ваййы, уыдон хуыйнынц «разгæмттæ»

ирон сылгоймаджы дарæс. Ныртæккæ уал æркæсдыстæм, ирон чындз цыхуызæн ваййы уымæ, стæй йæ уыйфæстæ сныв кæндзыстæм.

(Æркæсын чызджы нывмæ разгæмтты мидæг æмæ разгæмтты арæзт кукламæ.

Хъомылгæнæг сабиты хъус æрдары къабаты характерон хицæндзинæдтæм.)

Хъ. Ирон разгæмтты къаба у фæлурс, æлвæстгуырхуыд *(приталенное)*. Йæ кондмæ гæсгæ у æртæкъуымоны

хуызæн, уымæн æмæ уæле бынмæ фæтæндæргæнгæ цæуы.

Æгънæджытыл æфтаугæ нæу, разæй ваййы гом æмæ, йæ мидæг цы къаба ис, уый зыны æддæмæ. Ныв кæнæм уæдæ.

Сывæллæттæ, æмæ къаба цæмæй ваййы уæлдай рæсугъд?

С. Йæ ронæй.

Хъ. Рæсугъд рон æвзист æргъæвæгимæ *(серебряная пряжка)* уæлдай аив кæны чындзы æлвæст рæсугъд гуыр.

Уымæй уæлдай ма æвзист риуæгънæрджытæ рæсугъд кнынц мидæггаг къабайы уæллаг хай.

С. Къабайы риу дæр æртæкъуымæджы хуызæн у.

Хъ. Раст загътат. Ныв кæнут. Цы ма ис чындзы уæлæ?

С. Худ æмæ сæрбæттæн.

Хъ. Æнæмæнг чындзæн йæ уæлæ хъуамæ уа гыццыл худ

æмæ рæсугъд нывæфтыд сæрбæттæн. Ныв кæнут. Рæсугъд къаба, рон, худ, риуæгънæрджытæ, цæмай уæ чындытæ тынг рæсугъд рауайой!

(Ацы хæслæвæрд, цæмай сабитæ иппæрд ма кæной, уый тыххæй спайда кæнæн ис ахроматикон хуызтæй – сау æмæ фæныкхуызтæй кæнæ та, зæгъæм, тарбынæрвхуыз, тарбынморйæ.)

Хь. Ма уæ ферох уæд чындыæн даргъ дзыккутæ дыууæ быдæй сныв кæнын. Сныв кодтат?

(Хъомылгæнæг сабиты æргом тындæр здахы худ æмæ къабайы нывæфтыдтæм.)

Хь. Сабитæ, мах лæмбынæгдæр куы 'ркæсæм, уæд цы фендзыстæм худ æмæ къабайыл?

С. Худыл дæр æмæ къабайы кæрæттыл дæр ис нывæфтыдтæ (узоры).

Хь. Къаба æмæ худ арæх срæсугъд кæнынц хæрдгæхуыдæй (вышивка). Уый тыххæй спайда кæнынц ирон орнаментай.
(Равдисын ирон орнаменты цалдæр хуызы, цæмай сæ сабитæ бахъуыдыкæной. Сæ бон æй сныв кæнын нæ бауыдзæн, фæла йæ фæбæрæг кæндысты.)

Нæ фыдæлтæ-иу хæрдгæхуыд кодтой æвзистхуыз кæнæ сыгъзæринхуыз æндæхтæй.

Худ æмæ къабайыл сныв кæнут орнамент. Куыд диссаджы рæсугъд чындытæ сныв кодтат! Сабитæ, чындыæхсæвы ма æндæр цытæ вæййы?

С. Бирæ уызджытæ, дидинджытæ æмæ лæвæрттæ, лентæтæй рæсугъд фæлыст машинатæ.

Хь. Уыдæттæ дæр сныв кæнут, кæд ма уæ сыфыл бынат ис, уæд.

Иумæйаг темæ: «Мебель»

Темæ: «Хъазæнты скъапп». Зæрдывæрдæй ныв кæнын Нысан:

- Мебелы нысаниуæджы тыххæй аныхас кæнын. Сывæллæтты мебели хицæндзинаæдтæ.
- Рæзын кæнын сабиты хъусдард, тыгъдадон хъуыдыкæнынад, гуырахсты (*объём*) æнкъарынад.
- Сæ дзаумæттæ æмæ сын сæ хъазæнтæм хæдзардзин ахаст куыд уа, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Алчидæр сæ йæ уат æфснайд æмæ сыгъдæгæй куыд дара, хæдзары аивдзинадæн аргъ куыд кæна, ууыл сæ ахуыр кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Мебель ныв кæнгæйæ сабитæ раст хæххытæ кæныны куыд фæцалх уой, ууыл архайын.

2. Хуызиртасынад. Мебелы хуыз – тар, графикон, æнцонæвзарæн. Хъазæнтæ ныв кæнгæйæ пайда кæнын ирд, хъæлдзæг хуызтæй.

3. Композици. Сыфыл равдисын мебели цалдæр предметы. Сабитæн тынгдæр се 'ргом здахын хъазæнты скъаппæ (*тæрхæгмæ*), уый у композицийы сæйрагдæр элемент æмæ дзаггонд æрцæуы алыхуызон детальтæй – хъазæнтæй.

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызфыссынад: хаххон-графикон, контуры мидæг ахуырсты элементтимæ.

Хуызфыссынады уаг – мебели предметы схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: сабиты хъазæн мебели æмбырдгонд. Къорды уаты хъазæнтæй ис, уыд (*куклатæ, машинæтæ, конструктор, пурти, фæлмæн хъазæнтæ.*) спайда кæнæн.

Аргъау «Æртæ арсы» чиныг хуызджын нывтимæ.

Райуаринаг: 12 хуызы фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст

Бакæсын аргъау мысты тыххæй, мысты хæдзар куыд аив æмæ æнцойуат у, уымæ сабиты хъус æрдарын.

Бакæсын аргъау «Æртæ арсы», æрсыты мебелмæ сын сæ хъус æрдарын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, мах бакастыстæм аргъау мысты тыххæй. Радзурут-ма, цы йыл æрцыдис.

С. Мысты расырда рувас. Рувасы фæндыдис мысты æрцахсын æмæ йын йæ хæдзар фехалын, фæлæ мыст уæддæр алыгъди.

Хъ. Куыд алыгъд?

С. Мыст раздæр амбæхст хуыссæнуаты, уыйфæстæ – къæбицы æмæ афтæмæй алыгъд рувасæй.

Хъ. Уынут, мыстæн цавæр хæдзар ис, уый! Ис ын дзы къæбиц дæр æмæ хуыссæнуат дæр. Цæрæгойтæ æмæ мæргътæ хæдзар куы саразынц сæхицæн, уæд ма, цæмæй сын алцыппæтæй дæр æнцонвадат уа, ууыл дæр фæархайынц. Куыд? Цы хæзызы?

С. Мыст фæлмæн хус сыфтæртæ æрæмбырд кæны, саразы дзы хуыссæн æмæ уым фынæй кæны. Æрæмбырд кæны нæмгуытæ, æрбахæссы сæ йæ хæдзармæ æмæ сæ иу къуыммæ æрæмбырд кæны. Æххормаг ын куы вæййы, уæд уырдаæм бауайы æмæ бахæры. Уый у йæ къæбиц.

Хъ. Афтæ бакæнынц иннæ цæрæгойтæ æмæ мæргътæ дæр. Уынут, цавæр хæдзæрттæ скæнынц, уый: хъарм, æнцойуат, бæзгæ.

Адæймагæн дæр ис йæхи хæдзар, уым цæры йæ бинонтимæ. Мах зонаæм хæдзар ныв кæнын.

(Æркæс фароны 19-æм темæмæ, 20-æм ахуырмæ.)

Хь. Хæдзар æрмæст къултæ æмæ цар нæу. Куыд хъуыды кæнут, адæймагæн афтид хæдзары æнцон цæрæн уайд? Цы хъуамæ уа хæдзары? Хуыссæнæн ын, рувасау, хъæмп байтауын æмбæлы? Æви йын йæ хæринаг, мысты хуызæн, иу къуымы æркæнын хъæуы?

(Хъуамæ сабитæ ахæм дзуапп раттой: «Йæ хæдзары йæ æнæмæнг хъæуы мебель».)

С. Нæ. Адæймагæн йæ хæдзары хъуамæ уа мебель.

Хь. Æмæ йæ цавæр мебель хъæуы?

С. Стъол æмæ бандæттæ. Сынтæджытæ – фынай кæнынмæ.

Хь. Æмæ хæдзары бынтон гыццыл сывæллон куы уа, уæд та?

С. Уæд æй хъæуы гыццыл хуыссæн – авдæн.

Хь. Ноджыдæр ма цавæр мебель зонут? Уæ хæдзæртты ма цавæр хæдзары дзаумæттæ ис?

С. Диван æмæ къæлæтджынтæ фæллад уадзынæн. Чингуыты скъапп, мигæнæнты æмæ уæлæдарæсы скъаппытæ.

(Сабитæ ранымайынц хæдзары дзаумæттæ. Хъомылгæнæг æвдисы хъазæн мебель.)

Хь. Раст ранымадтат хæдзары дзаумæттæ. Ныр та сæ хъуамæ ныв скæнат. Мæнмæ гæсгæ уын цымыдисагдæр уыздæн, алкæмæн дæр йæ уаты цы мебель ис, уый сныв кæнын. Цæмæй хицæн кæны сабиты мебель хистæрты мебелæй?

С. Сабиты мебель у къаддæр, ныллæгдæр.

Хь. Уæдæ цавæр мебель сныв кæндзыстæм сабиты уаты? Фынай цæуыл кæнынц?

С. Гыццыл хуыссæнтыл.

Хь. Хъазгæ æмæ хæргæ та цæуыл кæнынц?

С. Гыццыл стъолы уæлхъус.

Хь. Бадгæ та цæуыл кæнынц? Раст Машæ æмæ æртæ арсы аргъауы хуызæн рауадысты нæ нывтæ. Хъуыды ма йæ кæнут?

С. О! Мишуткайæн дæр алцыппæт уыдис гыццыл: йæ

къус, йæ бандон, йæ хуыссæн!

(Хъомылгæнæг æвдисы «Æртæ арсы» аргъаумæ гæсгæ конд нывтæ.)

Хъ. Сабитæ, æмæ уæд уæ хъазæнтæ та кæм бафснайут: уæ чингуытæ, машинæтæ, куклатæ, кубиктæ?

С. Скъаппы, тæрхæджытыл.

Хъ. Сывæллæттæ, æз æрæджы фехъуыстон, хъазæнтæ куыд ныхас кодтой, уый. Сымах, æвæццаггæн, зондзыстут, сывæллæттæ фынай куы фæкæнынц, уæд хъазæнтæ кæрæдзиимæ ныхас фæкæнынц, уый. Æмæ уын иу цыдæр зæгъон? Сабитæй чидæртæ хъазæнтæй куы ахъазынц, уæд сæ фæстæмæ нал бафснайынц, ныффæйлауынц сæ пьоьлыл, асæттынц куклаты, чингуытæ аскъуынынц. Хъазæнтæ уæд фæтæргай вæййынц, кæрæдзийæн радзурынц сæ хъаст. Æмæ сымах та? Уарзут уæ хъазæнты, нæ сæ сæттут? Зонут сæ рæсугъд æфснайын тæрхæджытыл, æви сæ сымах дæр уаты къуымты ныппырх кæнут?

С. Мах зонæм нæ хъазæнтæ æфснайын. Æз никуы ныппырх кæнын мæ хъазæнтæ.

Хъ. Мæн бауырндзæнис, уыдæттæ куы сныв кæнай, уæд. Абон мах ныв кæндзыстæм мебель, хæдзары дзаумæттæ. Æвæццаггæн æй бамбæрстат, цæмæй райдайдзыстæм, уый.

С. Раздæр сныв кæндзыстæм скъапп. Уый у сывæллоны мебели сæйраг предмет. Уым æфснайд вæййынц йæ уарзондæр хъазæнтæ.

Хъ. Уæ хъазæнтæн сæ хæдзар у скъапп, уыдон уым цæрынц. Цавæр скъапп сныв кæндзыстут?

С. Стыр, рæсугъд, бирæ тæрхæджытимæ, бирæ хъазæнтæ сыл куыд бацæуа.

Хъ. Ныв кæнæм уæдæ скъапп тæрхæджытимæ. Ныр та сыл равдисут уæ хъазæнтæ æфснайдæй. Ныв кæнут. Дæ уарзондæр хъазæнтæ цавæртæ сты?

(Кæд сабитæ дзуаппыл къуылымпы кæной, уæд къорды

уаты хъазæнтæй спайда кæнын хъæуы.)

С. – Мæнæн у кукла.

– Мæнæн та – нау.

– Æз тынг рæсугъд сныв кодтон мæ машинаætæ. Ай та – мæ арсы лæппын.

(Сабитæ тæрхæджытæ дзаг кæның хъазæнтæй, ирд ахорæнтæй сæ ахорың. Сабиты ахуыр кæнын лыстæг детальтæ сæ характер æмæ сæ хуызæй равдисын æмæ сæ сныв кæнын хуымæтæг тæрхæгыл.)

Хъ. Алæ-ма, æз æркæсон, куыд сныв кодтат хъазæнтæ, уымæ. Куыд сæ равæрдтат тæрхæджытыл?

С. Рæсугъд. Аив. Ацы тæрхæгыл чингуытæ сты иумæ æфснайд. Куклатæ дæр иумæ, цæмæй æнкъард ма кæной. Ацы ран та – фæлмæн хъазæнтæ. Мæнæ ам та пуртитæ æмæ аразæн æрмæг, кубиктæ. Иууылдæр – хицæн тæрхæджытыл.

Хъ. Тынг хорз! Куыд рæсугъд сæ сахуырстат! Бирæ сæ уарзут, уый уынын. Уæ сыфыл ма цы бынат баззад, уым сныв кæнут æндæр хæдзары дзаумæттæ, сабиты уаты ма цытæ вæййы, уыдон.

С. Ацы къуымы уыздæн мæ сынтæг.

Хъ. Чи ма фæхуыссы дæ хуыссæныл?

С. Мæ арсы лæппын. Мæ фарсмæ та – мæ кукла.

Хъ. Ныв кæнут куклайы дæр, арсы лæппыны дæр. Сныв кæнут гыщыл стъол дæр. Ууыл сымах фæхъазут æмæ ныв фæкæнут уæ диссаджы рæсугъд нывтæ.

Тынг рæсугъд сабиты уат сныв кодтат, ахæм уаты сывæллонæн æхсызгон у хъазын æмæ цæрын.

18-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Музей»

Темæ: «Хъæлдзæг хъазæнтæ». Натурæйæ ныв кæнын Нысан:

– Сабиты базонгæ кæнын музейы куысты къабæзтæй иуимæ – адæмон хъазæнты хуыздæртæ куыд æмбырд

æмæ хъахъхъæд цæуынц, уый тыххæй сын радзурын.
– Рæзын кæнын сабиты фæлгæнæн, мысæнуат æмæ хъуыдыкæнынад. Адæмон сфæлдыстады предметтимæ сæ зонгæ кæнгæйæ вазыгджын кæнын сабиты эстетикон æнкъарæнтæ.
– Къухæй арæзт предметтæм хæдзардзин цæстæй куыд кæсой æмæ адæймаджы куыстæн аргъ куыд кæной, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Эстетикон фæзилæн – нывæфтыд хъазæнтыл цин кæнын. Æмбарынад «декор» – фæлындæн (*украшение*). Хуымæтæг элементты (*зиллæгчытæ, уадздзæгтæ, стъæлфытæ...*) руджы æрхъуыды кæнын хъазæнæн нывæфтыд.

2. Хуызиртасынад. Сабиты хъус æрдарын ирд хуызтæм, цæмæй сын, хъазæн срæсугъд кæнынæн, уыдонæй пайдæгæнгæйæ, банкъарой сæ декоративон хъомыс.

3. Композици. Сыфыл равдисын иу кæнæ цалдæр хъазæны, сабиты фæндонмæ гæсгæ (*барæг, гогыз, чындздзон чызг*). Сабтæ æрхъуыды кæнынц сæхи хъазæнтæ, алыхуызон ситуациы сæ равдисынц: гогыз гогызы лæппынтимæ, чындздзон чызг æмæ барæг æмæ а. д.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – нывæфтыд хъазæны схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: æлыгæй конд цалдæр хъазæны (*дымковаг хъазæнтæ*): чындздзон чызг, гогыз, барæг æмæ а. д. Æлыгæй конд æхситгæнæнтæ (*свистульки*). Хъазæнты нывтæ. Ирон адæмон хъазæнтæ, сувениртæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, хъисойтæ (*растæмбис æмæ гыццыл*), палитрæ, гыццыл банкæ донимæ, къухтæсæрфæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, акæсут-ма, нæ къорды уатыцайбæрц хъазæнтæ ис рæсугъд къабазджын куклатæ, хъазæн цæрæгойтæ! Амæй размæ сæ ныв кодтам. Цавæр цæрæгойтæ ныв кодтам?

С. Арсы лæппын, къæбыла, тигры лæппын, маймули.

Хъ. Ам та цы ис?

С. Ам ис кубиктæ, хъæзтытæ, дамгъæтæ. Се 'ппæт дæр биноныг æфснайд сты.

Хъ. Мæнæ ацы къуымы та цы ис?

С. Хъазæн мебель æмæ мигæнæнтæ.

Хъ. Бирæ алыхуызон машинæтæ, æфсæнвæндаг.

С. Суанг ма нæм уæзисæн кран дæр ис!

Хъ. Фылдæр кæцы хъазæнтæ уарзут?

(Сабиты дзуæппытæ.)

Хъ. Ныртаккæйы рæстæджы ис алыхуызон цымыдисаг хъазæнтæ: музыкалон, механикон. Зонынц змæлын, зарын, дзурын. Алкæд афтæ нæ уыди. Раджы заманы сывæллæттæн хъазæнтæ нæ уыдис, уымæн æмæ дуканитæ дæр нæ уыди. Фёлё мадæлтæ, нанатæ æмæ бабатаæ. Тынг бирæ уарзтой сæ сабиты æмæ-иу сын сæхæдæг сарæзтой хъазæнтæ хъуымæцты гæппæлтæй, æндæхтæй, сæрачы уæлдæйттæй, хъæмпæй. Хъæдæй-иу сын скодтой бæхтæ, дзаныгътæ.

С. Мæ нана дæр зоны хъазæнтæ аразын, уый мын бахуыдта кукла Фатимæйы.

Хъ. Ирыстоны раджы заманы сабитæн арæзтой хæцъылын куклатæ ирон уæладарæсы. Сæныччытæ, уæрыччытæ, бæхтæ, барджытæ-иу сарæзтой æлыгæй, æфсæйнагæй. Æркæсут-ма.

(Сабитæн равдисын цалдæр адæмон хъазæны кæнæ сæ нывтæ, сувениртæ.)

Хь. Рагзамантæй фæстæмæ адæм сахуыр сты æлыгæй пайда кæнын. Уымæй арæзтой мигæнæнтæ: къустæ, чашкæтæ, дурынтæ. Æлыгæй ма-иу сæм уæлдай куы аздад, уæд уымæй та сабитæн арæзтой хъазæнтæ. Куы-иу схус сты, уæд ма æмæ сыл алыхуызон нывтæ кодтой. Мæнæ ахæмтæ уыдысты, æркæсут-ма сæм.

(Хъомылгæнæг равдисы цалдæр дымковаг хъазæны.)

С. Ай у чындздзон чызг зонтиккимæ. Ацы чызг та базарæй чыргæды мидæг хъаз хæссы. Мæнæ – барæг. Ай та – гогыз йæ лæппынтимæ.

(Гæнæн ис сæндæрхуызон варианттæ дæр.)

Хь. Уæ зæрдæмæ цæуынц ацы хъазæнтæ?

С. О! Ацы хъазæнтæ сты ирд, рæсугъд, сты нывæфтыд.

Хь. Æлыгæй ма арæзт æхситгæнæнтæ дæр. Мæнæ ахæмтæ. Махæн дæр нæ бон у уыдонæй æхситт кæнын.

(Раттын сæм æхситгæнæнтæ, цæмæй фæуæнгрогдæр уой.)

С. Тынг цæуынц нæ зæрдæмæ ацы хъазæнтæ!

Хь. Рæсугъд хъазæнтæ уыцы рæстæджы дæр бæргæ цыдысты сабиты зæрдæмæ, фæлæ уыдысты тынг мæнгæфсон. Сывæллоны къухæй æрхаугæйæ-иу лыстæг пырх ныйисты. Рацыд бирæ рæстæг. Ныртæккæ ис тынг бирæ фабрикæтæ, уыдон сабитæн аразынц алыхуызон хъазæнтæ. Фæлæ адæм нæ рох кæнынц, сæ нанатæ æмæ бабатæ цæмæй хъазыдысты, уыцы зæронд хъазæнтæ. Уымæн æмæ сты хъæлдзæг, хæлар æмæ зæрдæмæдзæугæ. Ныртæккæ дæр адæм балхæнынц ахæм хъазæнтæ, æрмæст хъазынмæ нæ – сувениртæн. Фæнды уæ, цæмæй сыхахмæ дæр уа ахæм хъазæнтæ? *(Сабиты дзуæппытæ.)*

Хь. Ацы хъазæнтæ сты алыхуызон, алкæцы дæр дзы у цымыдисаг. Хъазæнтæн сæ хуыздæртæ æрæмбырд кодтой, æмæ сарæзтой адæмон хъазæнты музей. Зæгъут-ма, цы у музей?

С. Музейты ваййы рагон, зæронд предметæ, нывтæ, гæххæттатæ.

Хь. Раст загътат. Музейты ваййы историон æмæ культурон хæзнатæ. Ацы хъазæнтæ дæр адæмæн сты зынаргъ, бирæ сæ уарзынц æмæ сæ хъахъхъæнынц музейы, цæмæй иннæ адæмтæн дæр сæ бон уа уыдон фенын.

Мах федтам алыхуызон хъазæнтæ: нывтыл, стъолоыл. Фæнды уæ уыдон сныв кæнын? Уæ зæрдæмæ дзы тынгдæр кæцы фæцыд, уый сныв кæнут.

С. Мæн фæнды сæрыстыр гогыз сныв кæнын. Мæн та – чындздзон чызг рæсугъд къабайы йæ чыргъæдимæ. Æз сныв кæндзынæн барæгы.

Хь. Чи зоны, искай фæнды уырыссаг нæ, фæлæ ирон чызгы, сахъ бæхылбадæг, кæнæ та æндæр цавæрдæр хъазæн сныв кæнын.

(Сабитæ сыфыл стыр нывтæ кæнынц.)

Хь. Скæнут, зæгъæм, ахæм нывтæ: чындздзон чызг гогызæн хæринаг дæтты; базарæй цæугæйæ чызг амбæлдис барæгыл; гогыз йæ лæппынтимæ. Ныр та лæмбынæгдæр æркæсæм, хъазæнтыл цымæ ахæм рæсугъд нывæфтыд куыд рауадис? Цæмæй арæзт сты нывтæ?

(Сабитæ лæмбынæг кæсынц хъазæнты нывæфтыд-таем æмæ скæнынц хатдзæг – уыдон арæзт сты хуымæстæг элементтæй.)

С. Зиллæччытæй, стъæлфытæй, хæххытæй, алыхуызон къæдз-мæдзытæй.

Хь. Куыд кæсут, афтæмæй дзы зынай ницы ис. Уыцы элементæ зонут ныв кæнын?

С. О, зонæм.

Хь. Уыдон хъæуы сабыргай ныв кæнын æмæ сын ирд, хъæлдзæг хуызтæ равзарын. Алчидæр йæ хъазæн, йæхи куыд фæнды, афтæ срæсугъд кæнæд. Цавæр хъисойтæ хъуамæ райсаг?

С. Лыстæг, гыццыл хъисойтæ.

Хъ. Уæдæ райсут хъисойтæ æмæ арæхстгай хъисойы бырынкъæй уæ хъазæнтыл рæсугъд нывтæ скæнут.

19-æм ахуыр

Иумайаг темæ: «Фыдыбæстæ хъахъхъæнджытæ»

Темæ: «Фæнды мæ службæ кæнын æфсады». **Хи æнкъарæнтæм гæсгæ ныв кæнын**

Нысан:

– Сабитæн бамбарын кæнын, цы у æфсад æмæ куыд арæзт у. Бæрæгбон – Фыдыбæстæ хъахъхъæнджыты бон.

– Сабиты бацымыдис кæнын æфсæддон техникайы тыххæй зонинмæ.

– Фыдыбæстæкуыд уарзой æмайын йæ хъахъхъæнджытæн кад куыд кæной, сабиты уыцы хуызы хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ.

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Вазыгджын техникон формæтæ (*танкæтæ, хæдтæхджытæ, наутæ æмæ а. д.*) ныв кæнынмæ куыд арæхсой ууыл архайын. Уæлдай тынгдæр сабиты хъус æрдарын характерон деталътæм (*пушкæ, винт, гусеница æмæ а. д.*)

2. Хуызиртасынад. Графикон хуыз, кæрдæгхуыз.

3. Композици. Сыфыл – æфсæддон техникайы цалдæр нывы: хæдтæхæг, танкæтæ, наутæ, парашютон десант, кæнæ салдæтты фигурагæ (*наудзог, танкист, тæхæг, инæлар*).

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызфыссынад: графикон-хаххон, ахуырсты элементимæ. Хуызфыссынады уаг – техникон фæрæзты схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: хъазæн салдæттæ æмæ æфсæддон техникаæ. Æфсæддон техникаейы нывтæ (*хæдтæхæг, танк, нау æмæ а. д.*) Æфсæддонты хуызистытæ (*гæнæн ис, журналтæй*). Æфсæддон символтæ – стъалы, æгънæг, майдан æмæ а.д. 5–6-аздыд сабиты нывтæ æмæ æфсæддон темæйыл нывгæнджыты репродукцитæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст

Сабитæн зæгъын раздæр, цæмæй æрбахæссой: сæ бинонты хуызистытæ, æфсæддон нысантæ кæнæ æфсæддон худ æмæ а. д. (кæнæ та – æфсæддон темæимæ баст хъазæнтæ). Уыдонмæ гæсгæ скæнын беседаæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Нæ абоны ахуыры сахат уæлдай цымыдисагдæр уызæн лæппутæн. Æркæсут-ма, ме стъолыл цытæ ис, уымæ.

(Æрцæттæ кæнын хъазæн салдæттæ æмæ æфсæддон техникаæ: танкæтæ, бронетранспортертæ, пушкæтæ, наутæ, хæдтæхджытæ. Сабитæ сæ хъазың сæмæ, цавæртæ сты, уый дзурынц.)

Хъ. Мæнмæ гæсгæ йæ бамбæрстат, нæ абоны темæ цавæр у, уый?

С. Æфсæддон.

Хъ. Цымæ абон ахæм темæ цæмæн равзæрстон?

С. Тагъд нæм уызæн бæрæгбон.

Хъ. Цавæр?

С. Фыдыбæстæ хъахъхъæнджыты бон. Мах æм нæхи цæттæ кæнæм – ахуыр кæнæм зарджытæ, æмдзæвгæтæ.

Хъ. Цымæ цавæр бæрæгбон у уый? Кæмæн фæкæнæм арфæтæ?

С. Уый у лæппуты, лæгты бæрæгбон. Æппæт æфсæддонты

бæрæгбон, æфсады чи уыдис, стей чи служба кæны, уыдоны бæрæгбон.

Хь. Сымах бинонтæй дæр исчи служба кодта кæнæ ныр кæны? Æз уын загътон, цæмæй сын сæ хуызистытæ æрбахæссат.

(Сабитæ æвдисынц сæ бабаты, сæ фыдæлты, се 'фсымæрты æфсæддон хуызистытæ.)

Хь. Æнæмæнг сын раарфæ кæндзыстут. Сабитæ, æмæ уæд мах та нæ лæппутæн цæмæн кæндзыстæм арфæтæ?

С. Уыдон дæр куы сырæзой, уæд æфсады служба кæндзысты. Уыдон сты сомбоны салдæттæ, афицертæ, наудзогтæ, тæхджытæ.

Хь. Ныртæккæ уал нæ лæппутæ сем 'мгар чызджытæ æмæ кæстæр сабиты, цæрæгойтæ æмæ мæргъты хъахъхъæнынц фыдуаг лæппутæй, фæлæ куы сырæзой, уæд та хъахъхъæндзысты Райгуырæн бæстæ. Сисут-ма уæ къухтæ, æфсады уæ служба кæнын кæй фæнды?

С. – Æз кастæн наудзогты тыххæй кинонывмæ æмæ мæ фæнды наудзог суæвын.

– Мæн та – тæхæг. Мæ хистæр æфсымæр æфсады уыдис десантник. Æмæ мæн дæр фæнды десантник уæвын. Мæнæн та мæ баба афицер у.

Хь. Уыдоны мах хъуамæ сныв кæнæм. Чызджытæ дæр ныв кæндзысты сæ фыдæлты, се 'фсымæрты. Æмæ сын кæд, миййаг, исты нæ уайа, уæд сын лæппутæ аххуыс кæндзысты. Наудзог суæвын кæй фæнды, уый цы сныв кæндзæн?

С. Æфсæддон нау – крейсер. Кæнæ та дæлдондзы бæлæгъ *(подводная лодка)*.

Хь. Чидæр уæ сныв кæндзæн танкæтæ. Уæд тæхæг суæвын кæй фæнды, уый та цы сныв кæндзæн?

С. Арвыл, мигъты астæу хæдтæхæг, куыд фæтæхы уый.

Хь. Арæх нæ горæты сæрма дæр фæтæхы вертолёттæ, мах

сæм иумæ кастыстæм.

(Æфсæддон техникаейы нывтæм æркасын.)

Хь. Хæдтæхæг куы ныв кæной, уæд ын цы скæнын хъæуы?

С. Йæ базыртæ, йæ къæдзил, йæ гуыр.

Хь. Цæй хуызæн у хæдтæхæг?

С. Цъиуы, маргъы.

Хь. Раст загътат. Хæдтæхæг у стыр æфсæн маргъы хуызæн, стыр базыртимæ. Хæдтæхæгæн йæ бон у кæмфæнды дæр десант, танкæтæ æмæ æндæрхуызон æфсæддон уаргъ æрæппарын. Уæд вертолётæн та цы сныв кæндзыстæм?

С. Вертолёты сæрмæ зилдух кæны «винт», ис ын даргъ къæдзил.

Хь. Вертолётустырцъырцъырадзы хуызæн. Лæмбынагдæр ын æркасут йæ хуызимæ, цæмæй уын æнцондæр уа ныв кæнын.

С. Мæнæ уый та æфсæддон нау у. Ис ын пушкæ. Мæнæ ардыгæй ауадзынц ракетæтæ, уый мин мæ баба дзырдта.

Хь. Хæдтæхджытæ кæм æрбады, ахæм стыр наутæ дæр ис.

Ай та танк у. Уымæн дæр машинæйы хуызæн цæлхытæ ис?

С. Нæ. Танкæйæн ис «гусеницæтæ», уымæ гæсгæ йæ бон у æвæд ран дæр ацæуын.

Хь. Уæдæ цымæ абон сæйрагдæр цавæр хуызæй пайда кæндзыстæм? Æмæ цæмæн?

С. Кæрдæгхуызæй. Уымæн æмæ æфсæддонтæн хъуамæ сæ дарæс ирд ма уа æмæ дардмæ ма зына.

Хь. Раст загътат. Æфсæддонтæ хъуамæ кæрдæг, къутæртæ æмæ бæлæсты астæуæй бæрæг ма дарой, æфсæддонты дарæс дæр æмæ техника дæр хъуамæ кæрдæгхуыз уой. Хъуамæ сын уа æмбæхсæн хуызтæ. Цавæртæ?

С. Зæхх æмæ кæрдæджы хуызæн.

Хь. Ныв кæнут уæдæ. Уæ нывтæ диссадзы хорз рауадысты, – алыхуызæттæ! Ис нæм танкæтæ дæр æмæ наутæ дæр, хæдтæхджытæ дæр æмæ парашютон десант дæр, суанг ма

нæм инæлар дæр ис. Тынг хорз! Не 'фсад ахæм ифтонгонд æмæ æфсæддон техникайæ хъæздэг куы уа, уæд нын нæ Райгуырæн бæстæ, нæ Фыдыбæстæ хорз хъахъхъæндзæн, знаг нæм хæстæг дæр не 'рбацæудзæни, æмæ бæстæ уыздæн сабыр.

Ацы нывтæ та балæвар кæндзыстут уæ дадатæн æмæ уæ фыдæлтæн.

20-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Мады бон»

Темæ: «Авдæны зарæг». Хи æнкъарæнтæ æмæ мысæн-уаты бындурыл ныв кæнын

Нысан:

– Сабиты цæстытыл ауайын кæнын аудæг, рæвдауæг мады сурæт.

– Рæзын кæнын сабиты хъусдард, эмоцион миддуне. Музыкалон æмæ визуалон æнкъарæнтæ иу кæнгæйæ, сабитæн парахат кæнын се сфæлдыстадон фæлгæнæн.

– Хъомыл кæнын уарзондзинады æнкъарæнтæ сылгой-магмæ – мадмæ, кад æмæ йын намыс куыд кæной.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Дыууæ сурæты (*мад æмæ саби*) пластикон æгъдауæй иу кæнгæйæ сын равдисын сæ уарзон æнкъарæнтæ кæрæдзимæ.

2. Хуызиртасынад. Пайда кæнын рæсугъд, фæлæ фæлмæн зæрдæйыл рæвдауæгау чи æмбæлы, ахæм хуызтæй. Хуызты руаджы равдисын нывы æнкъарæнтæ æмæ мелодийы характер.

3. Композици. Равдисын сыфыл дыууæсурæтон композици.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг –

ныййарæджы характерон схематикон ныв авдæны раз кæнæ та, йæ сывæллон йæ хъæбысы, афтæмæй.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: авдæн. Музыкалон фон – ирон авдæны зарæг. Нывгæнджыты репродукцитæ æмæ 5–6-аздыд сывæллæтты нывтæ («Мад æмæ саби»; «Ныййарæг мад»).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), палитрæ, гыццыл банкæ донимæ, къухтæсæрфæн.

Ахуыры нывæст

(Зæлы, сабитæ кæй зонынц, ахæм авдæны зарæг. Къорды уаты – авдæн, авдæны – кукла. Хъомылгæнæг æрбады авдæны цур æмæ йæ узы, кæсы уарзæгой цæстæнгасæй «сывæллонмæ» æмæ зары. Сисы йæ хъæбысмæ куклайы æмæ йæ узы, фæстæмæ йæ авдæны бабæтты æмæ уыйфæстæ сысты йæ разæй.)

Хъ. *(сабыр хъæлæсæй).* Сабитæ, куыд уæм кæсы, цымæ абон цы ныв кæндзыстæм? Нæ абоны ахуырæн ахæм темæ цæмæн равæрстам? Цавæр мелоди зæлыди ныртæккæ?

С. *(ныллæг хъæлæсæй)* Уый уыдис авдæны зарæг. Уыцы зарæг фæзарынц мадæлтæ, сæ гыццыл сывæллæтты куы схуыссын кæнынц, уæд.

Хъ. Уæдæ абон цы ныв кæндзыстæм?

С. Абон кæндзыстæм мады ныв. Уымæн æмæ тагъд уыдзæнис сылгоймæгты бæрæгбон – 8-æм мартыи. Мах дæр нæ мадæлтæн арфæ кæндзыстæм.

Хъ. Мæнæ ныр дæр зæлы рæсугъд уæздан мелоди – ирон авдæны зарæг. Уæ зæрдæмæ цæуы? Уæ нанатæ ахæм зарджытæ зарыдысты уæ мадæлтæн, уыдон та сæ фæзарынц сыхæн, нæ чызджытæ сæ фæзарынц сæ куклатæн æмæ сæ афтæмæй фæузынц. Фæлæ куы сдынджыр уой, уæд та...

С. Мах дәр ахәм зарджытә зардзыстәм нә сабитән.

Хь. Алы адәмышатмә дәр ис йәхи авдәны зарджытә. Мадәлтә сәхи әвзагыл фәзарынц сә сывәлләттән.

(Равдисын нывгәнджыты репродукцитә.)

Хь. Музыкалон ахуыры рәстәг сымах хьуыстат рәсугьд уырыссаг, украинаг, францусаг зарджытәм. Уыцы зарджытә равдыстой, мад йә сывәллоны куыд фәуарзы, уый. Сымах дәр уә мадәлты уарзут?

С. Әз тынг уарзын мә мады! Мә разы куы нә вәййы, уәд әнкъард фәкәнын. Мә мадәй зынаргьдәр мын бәстыл ничи у! Мә мад у әппәтәй рәсугьддәр әмә хуыздәр. Мә мад мә тынг бирә уарзы!

Хь. Абон сныв кәндзыстут уә мадәлты. Алчи – йәхи мады: куыд фәзары зарджытә, куыд уә схуыссын кәны, уемә куыд фәхьязы, куыд уын фәхьәбыстә кәны, уыдәттә хьуамә уә нывты равдисат. Зарәгмә хьусут әмә сабыргай заргә дәр кәнут, әрмәст, авдәны чи хуыссы, уый ма райхьал кәнут. Куыд ныв кәндзыстәм мады?

С. Әнәхьән сыфыл – стыр ныв. Уә зәрдыл әрләууын кәнут, цавәр цәстытә цавәр дзыккутә, йын ис, йә мид-былхудт.

(Әркәс фароны 11-әм темәйы 21-аг ахуырмә.)

Хь. Арәхстгай ныв кәнут, уә уарзондәр хуызтәй пайда кәнгәйә.

Цавәр хуыз уарзыс фылдәр?

С. Әз – фәлурссырх. Әз уарзын бур. Мә мад та уарзы әрвхуыз, ис ын рәсугьд әрвхуыз кьаба. Әз әй уыцы кьабайы сныв кәндзынән.

Хь. Уәхи та афтә сныв кәнут, цәмәй бәрәг уа, уә мадәлты тынг-тынг кәй уарзут, уый.

Уә нывтәм гәсгә әз уынын, тынг бирә кәй уарзут уә мадәлты. Тынг хорз сә сныв кодтат. 8-әм Мартымә сарадзыстәм уә нывты равдыст.

Иумæйаг темæ: «Дæснийæдты дунæ»

Темæ: «Дохтыр Айболит». Аргъаумæ гæсгæ хи æнкъарæнты бындурыл ныв кæнын

Нысан:

- Сабиты хæстæгдæр базонгæ кæнын дохтыры дæснийæдтæй иу – фосы дохтыры (ветеринар) дæсны-йадимæ.
- Рæзын кæнын сабиты хъуыдыкæнынад, сæ фæлгæнæн. Хъызгæйæ сын сæ эмоцион æнкъарæнтæ рæзын кæнын.
- Цæрæгойты куыд уарзой, куыд сæ хъахъхъæной æмæ сыл куыд аудой, уыцы хуызы хъомыл кæнын сабиты, гуырын сæм кæнын цымыдисдзинад ветеринары дæснийадмæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын.

Адæймаг æмæ цæрæгойты сурæтæ ныв кæныны арæхстдзинад рæзын кæнын. Се змæлд æмæ адæймаджы къухамындтæ равдисгæйæ сын банысан кæнын сæ бастдзинад кæрæдзимæ.

2. Хуызиргасынад. Хуызтæ æвзаргæйæ равдисын эмоцион уавæр. Хъæлдзæг æмæ æнкъард хуызтæ.

3. Композици. Сыфыл раст равдисын адæймаджы (Айболиты) æмæ цæрæгойты (*сабиты фæндонмæ гæсгæ*). Композицийы фæрцы равдисын адæймаг æмæ цæрæгойты 'хсæн эмоцион бастдзинадтæ.

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын-графикон.

Хуызфыссынады уаг: адæймаг æмæ цæрæгойы схематикон характерон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: К. Чуковскийы чиныг «Доктор Айболит» хуызджын нывтимæ.

Айболиты кукла кәнә йә ныв. Аптечкаә (хъазән хостә дәр уәд). Стыр шприц.

Райуаринаг: гәххәтт А-4, сойджын пастель (мелтә).

Рагагоммәйы куыст

Бакасын К. Чуковскийы аргъау «Дохтыр Айболит». Сабиты хъус әрдарын Айболиты фәлгонцмаә (хъәбатыр әмә хәларзәрдә).

Ахуыры нывәст

Хь. Сывәлләттә, мәнмә гәсгә ныл цыдәр бәлләх әрцыд. Әрбакәсут-ма.

(Хъомылганәг стъолай радыгай арахстгай исы хъазәнтә. Сырдтән сә дзәмбытә, хъустә, къәдзилтә әмә хъуыртә – бәстытә. Уыдон сәргуыбырай, әнкъардәй хуыссыдысты стъолыл. Сабитә сын тәригъәд кәның, ләгъзытә сә кәның. Сабитәм гуырын кәнын аудга, рәвдаугә әнкъарәнтә «рынчын» хъазәнтәм.)

Хь. Цымә цы хабар әрцыд?

С. Әвәццагән, рынчын сты нә цәрәгойтә-хъазәнтә.

Хь. Ныр цы бакәнәм? Чи нын сдзәбәх кәндзән нә уарзон сырды?

С. Дохтырмә фәдзурын хъәуы.

Хь. Цәмән нә хъәуыңц дохтыртә? Риссаг уколтә нын кәныңц, маст хостә нын раттыңц. Кәд сәхәдәг адзәбәх уаиккой нә цәрәгойтә.

С. Нә, дзәбәх кәнын сә хъәуы.

Хь. Әмә сә нәхәдәг куы сдзәбәх кәнәм, уәд та? Цытә мәм ис, уымә-ма әрбакәсут.

(Әрцәттә кәнын аптечкаә: хостә, стыр шприц әмә цъәх хос.)

Хь. *(йә хъәләс аивы).* Ныртәккә алкәмән дәр кәндзыстәм уколтә! Байсәрддыстәм уә цъәх хосәй,

фәйна 5 кәна уын фәйна 8 хосы ратдзыстәм, цәмәй тагьддәр адзәбәх уат!!!

С. Нә рынчынты дохтыр хьуамә дзәбәх кәна. Уый зоны, цавәр хостә дәттын хьәуы, уколтә кәнын кәмән хьәуы, уый.

Хь. Сымах раст стут. Мах хьәуы, йә куыст хорз чи зоны, ахәм дохтыр.

Дохтыр – уый у дәснийад. Дунейы ис тынг бирә хьәугә әмә ахсджиаг дәснийәдтә. Ранымайт, цавәртә дзы зонут.

С. Хьомылгәнәг, хәринагәнәг, шофыр, уәйгәнәг, әфсәддон.

(Сабитә ранымайынц зонгә дәснийәдтә.)

Хь. Мах алы бон дәр сәмбәләм, уыцы дәснийәдтә кәмә ис, ахәм адәмыл. Фәлә ис ахәм дәснийад, кәцы аззайы рохуаты, әрмәстдәр әй әрхьуыды кәнәм, исты нә куы сриссы, нә хьуыртә, сәр, гуыбын, нә тәвд куы сбәрзонд вәййы, уәд. Цымә куыд хуыйны уыцы дәснийад?

С. Дохтыр.

Хь. Фәдзурәм уәдә дохтырмә! Фәләуут-ма. Әмә махән нә цәрәгойтә әцаг цәрәгойтә куы не сты, уыдон хьазәнтә сты, әмә нә уымә гәсгә әндәр дохтыр хьәуы.

С. Дохтыр Айболитмә фәдзурын хьәуы.

Хь. Раст загьтат! Айболиты тыххәй мах кәсгә дәр кодтам... Әмә уәдә чи уыцы дохтыр Айболит?

С. Уый у аргьәутты сырктә әмә фосы дохтыр. Уый у тынг хәларзәрдә, чиныг дәр ыл ныффыстой. Уый нын баххуыс кәндзән!

Хь. Хьуыды ма кәнүт, кәй дзәбәх кодта, уый?

С. Рувасы, тәрхьусы, бегемоты, хьуджы, бирагьы, хьәнди-лы әмә хәлуарәджы. Се 'ппәты дәр!

(Аргьәуы Айболит кәй дзәбәх кодта, уый сә зәрдыл сәрләууын кәнынц. Хьомылгәнәг әвдисы чиныд-

жы иллюстрациæ. Дарддæр чиныг цуварс айсы, цæмæй чиныгмæ гæсгæ ма сныв кæной.)

Хь. Фæдзурæм уæдæ Айболитмæ.

С. Дохтыр Айболит! Дохтыр Айболит!

(Хъомылгæнæг райсы Айболиты кукла кæнæ йæ ныв.)

Хь. Айболит кæй дзæбæх кæны æмæ сæ куыд дзæбæх кæны, уый абон сныв кæндзыстæм. Алчидæр равзæрдзæн цæрæгой æмæ йæ сныв кæндзæн: кæнæ хъуджы, кæнæ бирагъы, кæнæ тæрхъусы. Кæй фæнды, уый сныв кæнæд, Айболит цæрæгойты – къæбылайы, арсы лæппынты, тигры лæппыны куыд дзæбæх кæны, уый. Мæнæ æнкъардæй, рынчынтæй хуыссынц æмæ кæуынц. Сæ хъуыртæ, сæ гуыбынтæ риссынц, риссынц сæ къæхтæ æмæ сæ къæдзилтæ. Тагъддæр хъуамæ сныв кæнæм, Айболит сæ куыд адзæбæх кодта, уый. Цы сныв кæндзыстæм?

С. Сныв кæндзыстæм, тæвдбарæн сын куыд æвæры, адджын хос сын куыд дæтты, сæ къæхтæ сын куыд бабæтты, уыдæттæ.

Хь. Æнæхъæн сыфыл æй стыр сныв кæнут. Дохтыр гыццыл лæппу нæу, фæлæ у 'ас нæлгоймаг. Куыд æй хъæуы сныв кæнын? Цавæр уæлæдарæсы?

(Сабитæ Айболиты уæлæдарæсмæ кæсыны, хъомылгæнæг сабиты хъус æрдары дохтырты уæлæдарæсы характерон хицæндзинæдтæм.)

С. Урс халат, урс худ. Худыл сныв кæнын хъæуы сырх дзуар (*крест*). Дохтырмæ вæййы хызын, цæмæй дзы сæвæра хостæ æмæ тæвдбарæн.

Хь. Цæрæгойты нывгæнгæйæ хъуамæ хорз ахъуыды кæнат, цыхуызæнæй сæ равдисдзыстут: æнкъардæй, рынчынæй, кæугæйæ дохтырмæ куы 'рбацыдысты, æви хъæлдзæгæй, кæй адзæбæх сты, ууыл цингæнгæйæ, кафгæйæ дохтырæй куы рацыдысты, уæд. Уымæ гæсгæ ахорæнты хуызтæ дæр раст равзарын хъæуы.

Цы ныв кæныс ды?

С. Тæрхъус æрбацыд Айболитмæ, тынг кæуы, уымæн æмæ йæ къах риссы.

Хъ. Цавæр хуызтæ райсдзынæ, ирд, хъæлдзæг æви æнкъард?

С. Æнкъард хуызтæ.

Хъ. Ды та цы сныв кодтай?

С. Айболит сдзæбæх кодта къæбылайы, æмæ ныр уый хъæлдзæгæй гæппытæ кæны. Уымæ гæсгæ равзæрстон ирд, хъæлдзæг, ахорæнтæ.

Хъ. Тынг хорз! Диссаджы рæсугъд нывтæ скодтат! Сымах баххуыс кодтат Айболитæн нæ хъазæн-цæрæгойты сдзæбæх кæнынмæ. Æцæг сырдытæ æмæ цæрæгойты чи дзæбæх кæны, уыцы дохтыр та хуыйны фосы дохтыр, ветеринар. Ныр сымах бамбæрстат, дохтыры дæсныад куыд ахеджиаг æмæ хъæугæ у, уый. Рынчын куы уат, уæд-иу ма тæрсут уколтæй. Дохтыр уæ адзæбæх кæндзæн æмæ та ногæй уе 'мбæлттимæ хъæлдзæгæй хъаздыстут!

22-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Транспорт»

Темæ: «Космосон науыл балц» (Путешествие на космическом корабле). **Фæлгæнæн æмæ фантазийы бындурыл ныв кæнын**

Нысан:

– Уæрæхдæр кæнын сабиты зонындзинæдтæ транспорты хуызты тыххæй (зæххыл цæуæг, уæлдæфы тæхæг, доныдзæуæг).

Космосон нау у æрцæуинаг дуджы транспорт.

– Рæзын кæнын сабиты фантази, сæ фæлгæнæн, цымыдис æнкъарæнтæ сæм æвзæрын кæнын мкосмосон темæмæ.

– Гуырын кæнын сабитæм эмоцион ахаст, кæм цæрынц,

уыцы планетæ Зæхмæ. Цæмæй йæ хъахъхъæной æмæ
йыл аудой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Равдисын ракетæйы змæлд – хæрдмæ куыд сцæйтæхы, куыд тæхы. Сабиты ахуыр кæнын гыццыл (стъалытæ, планетæтæ, науы деталтæ) формæтæ ныв кæнын.

2. Хуызиртасынад. Тæхын куыд æхсызгон у, уый хуызы руаджы равдисын, æрттиваг ахорæнтæй та равдисын æнахуыр уавæр.

3. Композици. Тæхгæракетæ (*космосоннау*) космонавттимæ стъалыджын арвы фоныл раст сныв кæнын.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь, æрттивагтимæ гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын-графикон.

Хуызфыссынады уаг: космосон нау космосы æмæ космонавты схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: нывтæ – космонавт скафандры, космосон нау, ракетæ, планетæтæ. Глобус. Характерон космосон музыкæ («Spase», «Enigma» æмæ а. д.)

Райуаринаг: хуызджын гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитрæ, хъисойтæ (*гыццыл æмæ растæмбис*), донимæ банкæ, къухтæсæрфæн.

Æрттивагтимæ гуашы иу къопп.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, абон тынг æнахуыр бон у!

Хъуамæ уат къæрцхъус æмæ лæмбынæг, æз цы зæгъон, уый раст æххæст кæнат, уымæн æмæ абалц кæндзыстæм космосмæ, æнæзонгæ дунемæ, дард стъалытæм! Фæнды уæ?

С. О, тынг нæ фæнды.

Хь. Уый тыххæй хьуамæ уæ цæстытыл ауайын кæнат, цыма æцæг космонавтæ стут. Космосмæ тæхынæн цавæр уæлæдарæс хъæуы космонавты? Хуымæтæг дарæсы йæ бон у атæхын?

С. Нæу, уый тыххæй хъæуы сæрмагонд дарæс – комбине-зон.

(Равдисын космонавты ныв скафандры мидæг. Сабитæ лæмбынæг кæсынц космонавты костюммæ.)

Хь. Космонавты дарæс хуыйны «скафандр».

Уый хъахъхъæны космонавты, йæ буар ын дары хъæугæ температурайы. Скафандры космонавтæн йæ бон у гом космосмæ рахызын. Космонавты уæлæдарæс базыдтам, ныр та аныхас кæнæм алыхуызон транспорты хуызты тыххæй. Уæ зæрдыл æрлæууын кæнут, цавæр транспорты хуызтæ зонут, уый.

С. Трамвай, поезд, автобус, машина, мотоцикл.

Хь. Уæд доны цæуæг транспорт та?

С. Нау, бæлæгъ, катер, æфсæддон крейсер.

Хь. Уæлдæфы тæхæг та?

С. Вертолет, хæдтæхæг.

Хь. Уыцы транспорты хуызтæй нын искацы сбæздзæн космосмæ тæхынæн? Зæгъæм, хæдтæхæг кæнæ вертолёт.

С. Нæ. Мах хъæуы ракетæ. Космосон нау.

Хь. Мæнæ ахæм вайы космосон нау.

(Равдисын космосон науы ныв, лæмбынæг ын æркæсын йæ конструкцимæ, йæ хицæн детальтæм.)

Хь. Абон сныв кæндзыстут, ахæм науы космосмæ куыд тæхæм, уый. Цæмæй нæ нывтæ цымыдисагдæр рауай-ой, уый тыххæй уал уæ ахъуыды кæнын хъæуы, цы ныв кæндзыстут, ууыл. Дзæбæх æрбадут, бацъынд кæнут æмæ уæ цæстытыл ауайын кæнут, цыма скафандры мидæг бадут ракетæйы.

Ныр та уæ рæттæ æрбахгæнут æмæ райдайæм нымайын:

фондз, цыппар, æртæ, дыууæ, иу... старт! Фæтæхæм!
(Хуыздæр уайд космосон музыкалон фондæй спайда кæнын.)

Хь. Ракетæ тынг бæрзонд стæхы: бæлæстæй дæр, мигътæй дæр, суанг ма хæхтæй дæр уæлдæр! Тæхы тынг тагъд, зæххæй дарддæрæй-дарддæр кæны. Афтæ адард ис нæ ракетæ, æмæ ма нæм нæ зæххы къори бынтон гыщцылæй зыны. Цы уынут рудзгуйтæй-иллюминатортæй?

С. – И тынг бирæ рæсугъд цæхæркалгæ стъалытæ арвыл!

– Æз та уынын Мæйы.

– Æз та – стыр хур.

– Æз та – планетæтæ.

(Сабитæн рæзы сæ фантази, сæ мысæнуат.)

Хь. (йæ хъæлæс аивы). Æз дæн Зæхх. Æз дæн Зæхх. Чи ма хъусы? Космонавтæ, куыд цæуы уæ тахт? Уæ сæртæ нæ зылынц? Уе 'ппæт дæр æнæниз стут?

С. Тынг хорз хъусæм. Дзæбæх, æнæниз стæм.

Хь. Уæ зæрдæмæ цæуы космосы тæхын?

С. О, ам тынг рæсугъд у!

Хь. Хорз уæдæ байгом кæнут ныр уæ цæстытæ. Акæсут-ма æмæ фенут, ракетæйы рудзынгæй-иллюминаторæй нæм куыдæй зыны нæ планетæ Зæхх, уый. Космосæй йæ ахæм гыщцылæй куы фенай, уæд бамбардзынæ, уарзын æмæ йæ хъахъхъæнын кæй хъæуы.

(Хъомылгæнæг æвдисы глобус. Сабитæ йæм хæстæг æрбалæууыны, æркасыны, глобусыл цæугæдæттæ, денджызтæ, фурдтæ æмæ хæхтæ куыд æвдыст цæуыны, уыма.)

Хь. Денджызтæ æмæ фурдтæм космосæй куы 'ркæсай, уæд æрвхуыз тæппытау зынынц, цæугæдæттæ та – лыстæг æндæхты хуызæн. Адон та сты хæхтæ. Æз ныртæккæ ссардзынæн глобусыл, мах кæм цæрæм, уыцы бынат. Цы хъæуы агурын?

С. Кавказы хæхтæ.

Хь. Мæнæ Кавказы хæхтæ. Мæнæ ацы гыццыл стъæлф та у нæ уарзон Ирыстон. Ныр та æрбадæм, райсæм хъисойтæ æмæ сныв кæнæм, ракетæ космосмæ куыд тæхы, уый. Йæ рудзгуытæй та йын кæсæм нæхæдæг – космонавтæ. Ныв кæнæм космонавты. Æмæ цы уынаæм?

С. Стыр хур. Æз ныв кæнын бирæ-бирæ стъалытæ. Адон та сты алыхуызон планетæтæ.

Хь. Цытæ ма фенæн ис космосы?

С. Æндæр космосон наутæ.

Хь. Ныв кæнут. Ноджыдæр ма цы ис сныв кæнæн?

С. Космонавт гом космосмæ куыд рахызт, уый дæр ис сныв кæнæн.

Хь. Æнæмæнг, уый дæр æмбæлы сныв кæнын. Нæ балц у æнахуыр, хъæлдзæг. Уымæ гæсгæ цавæр хуызтæ хъæуы райсын?

С. Ирд, рæсугъд. Стъалытæ æмæ хур куыд æрттивынц æмæ цæхæртæ калынц, уый та равдисæн ис æрттиваг гуаштæй.

Хь. Раст загътат. Космонавтæн се скафандртæ вæййынц æрттиваг, æвзистхуыз. Абон нын æрттиваг ахорæн тынг баххуыс кæндзæн. Стъалытæ цæхæртæ калдзысты хуызджын гæххæттыл.

(Райсын хъæуы цавæрфæнды ирд гæххæтт кæнæ та стъалыджын æрвхуыз гæххæтты – алыхуызон фæлгъуыз-мæ.)

Хь. Сымах сныв кодтат æрымысгæ балц стъалытæм. Фæлæ, æрмæст космонавтæ нæ, фæлæ, кæй фæнды, уыдон дæр хатгай вæййы афтæ, атæхынц космосмæ экскурсийы. Чи зоны, сымах дæр, куы сдынджыртæ уат, уæд атахат космосмæ, æмæ уæд уæ зæрдыл æрлæудзысты нæ диссаджы нывтæ, нæ бæллицтæ.

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Æз садзын». **Бафиппайд æууæлтæ æмæ хи æнкъарæнты бындурыл ныв кæнын.**

Нысан:

– Рагуалдзæджы иумæйг миниуджытæ фæлхат кæнын. Сабиты хъус æрдарын дыргъдæттæ æмæ цæхæрадæтты уалдзыгон куыстыты фонмæ.

– Рæзын кæнын сабиты хъусдард æрдзмæ, сæ алфамбылай адæмы цардмæ. Сабиты цымыдис кæнын æрдзы фæзындтæ æмæ миниуджытæ базоньмæ.

– Куыстуарзон куыд уой, хистæртæн сæ куысты мидæг æххуыс куыд кæной, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Фæлгонцтæ кæныны арæхстдзинæдтæ сæм рæзын кæнын. Архайын фигурæты змæлд равдисын.

2. Хуызиртасынад. Æрдз йæ фынайæ кæй райхъал, уыцы циндзинад равдисын хуызты руаджы – фылдæр ирд хуызтæ, уалдзыгон фæлгъуызтæ.

3. Композици. Дыууæ фигурæйы дыргъдоны кæнæ цæхæрадоны раст равдисын. Сæ бастдзина сын сæ архайд æмæ нывы мидисы руаджы банысан кæнын.

Кусæн фæрæзтæ: сойджын пастель (*мелтæ*).

Хуызфыссынад: хуызджын-графикон.

Хуызфыссынады уаг – зайæгойты æмæ фигурæты схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: уалдзыгон æрдзы нывтæ (*хуызистытæ*). Уалдзыгон къалиу сыфтæртимæ. Уалдзыгон дидинджыты (*малусæг...*) баст . Алыхуызон хъазæнтæ (*ведра, халамæрзæн, донпырхæнæн, гыццыл белтæ*).

Къалиутыл бадæг цъиуты нывтæ (*хуызистытæ*). Хуыздæр

уайд – декоративон цѝиутæ, алыхуызон бумбулитæ сын куыд уа, афтæ. 5–6-аздзыд сабиты нывтæ кæнæ нывгæнджыты уацмысты репродукцита «Уалдзæджы» темæйыл.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, сойджын пастель (*мелтæ*).

Рагагъоммæйы куыст

Тезгъогæнгæйæ сабиты хъус æрдарын ног æвзартæм, бæлæстыл æмæ къутæртыл цы ивддзинæдтæ æрцыд, уымæ. Исты ныссадзын (*хъæдындз, хъæдур, тюльпан семæ а. д.*) æмæ, æвзартæ куыд фæзынынц, уымæ цæст дарын. Мæргътæ уалдзæджы сæхи куыд дарынц, уымæ сабиты хъус æрдарын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, ныртæккæ цавæр ивддзинæдтæ æрцыдис æрдзы?

С. Ралæууыд уалдзæг.

Хъ. Æмæ йæ куыд базыдтам? Цы аивта нæ алыварс? Радзурут. Цавæр у хур?

С. Хур у ирд æмæ хъарм. Æппæтыл дæр йæ хъарм æххæссы. Хъарм, бæзджын дарæс кæнын нæ нал хъæуы.

Хъ. Мит та цы фæцис?

С. Мит атади, тæдзынджытæ тæдзынц, къададæттæ уайынц.

Хъ. Тезгъо куы кодтам, уæд зæххыл уæ цæст ницæуыл æрхæцыд?

С. Зæххæй скастысты ног æвзартæ. Кæрдæг фæцъæх. Ракалдтой фыццаг дидинджытæ.

(Сабитæй алчидæр фæзæгъы цавæрдæр миниуæг. Характерон миниуджытæм гæсгæ рауайы уалдзæджы сурæт.)

Хъ. Уæд бæлæстæ та куыд аивтой?

С. Бæлæсты къалиутæ фæкъуыбар сты æмæ нæрсынц.

Кæмдæрты фыццаг сыфтæртæ фæзынд.

Хь. Уалдзæджы бæстæ æрыхъал ваййы йæ тарф фынайна.
(Хъомылгæнæг æвдисы уалдзыгон рæсугъд нывтæ кæнæ хуызистытæ.)

Хь. Æрдз та ног æрыхъал: судзинтау сæ сæртæ сдæрдтой ног кæрдæджы хæлттæ, бæлæсты къалиутыл къуыбæрттæ нæрсынц, фæзындысты ног гыццыл, ирд сыфтæ. Мæнæ ахæмтæ. Ракалынц фыццаг уалдзыгон дидинджытæ.

(Хъомылгæнæг æвдисы сыфтимæ къалиу æмæ уалдзыгон дидинджыты баст.)

Хь. Цы зæгъдыстут цъиуты тыххæй та?

С. Цъиутæ æрбатæхынц хъарм бæстæй. Скæнынц ахстæттæ, цин кæнынц хуры хъармыл – зарынц, цъыбар-цъыбур кæнынц.

Хь. Уæд адæм та цы фæкусынц уалдзæджы?

С. Адæм бавналынц сæ уалдзыгон куыстытæм: кусынц дыргъæтты, цæхæрадæтты. Садзынц алыхуызон халсартæ.

Хь. Цæмæй фæззæджы хъæздыг тыллæг æрæмбырд кæной, уый тыххæй сæ уалдзæджы хъæуы хорз бакусын – ныссадзын, байтауын. Сымахæй исчи æххуыс фæкаены хистæртæн цæхæрадоны куыстыты?

С. – Æз мæ нанаимæ ныссагътон хъæдынды хуым.

– Мах та мæ мадимæ нæ рудзынджы бын дидинджытæ ныссагътам æмæ æнхæлмæ кæсæм сæ ракалынмæ.

Хь. Диссаг та куыд нæ у, æхсынæны кæнæ хъæдуры нæмыгæй æнæхъæн къутæр æрзайы. Хъуыды ма кæнут, хъæдынды æмæ хъæдур куы ныссагътам, уый? Хъæдынды цъæх сыфтыл тынг цин кодтам не ’ппæт дæр. Уæ зæрдыл ма лæууы, куыд садзын хъæуы, уый?

С. Гыццыл белæй уал зæхх скъахын хъæуы.

Хь. Раст загътат. Зæхх хъуамæ уа фæлмæн æмæ хæмпус.

С. Уыйфæстæ зæххы скæнын хъæуы гыццыл дзыхъхъ. Уым хъуамæ нывæрай тауинаг мыггаг кæнæ хъæдынды

бын æмæ йæ сыджытæй бамбæрзай.

Хъ. Æмæ йын æндæр ницыуал хъæуы, йæхæдæг æрзайдзæн?

С. Не ’рзайдзæн, хъæуы æм зилын – дон кæнын, рувын.

Хъ. Уæд дидинджытæ та цæмæн ныссадзынц?

С. Цæмæй рæсугъд уа. Нæ хæдзæртты дуармæ, уынгты æмæ парчы дидинджытæ рæсугъд æмæ аив кæнынц нæ горæт. Гагадыргътæ, халсартæ, хъацæнтæ пайда сты адæймаджы æнæниздзинадæн. Мæ нана афтæ фæзæгъы: «Адæймаг йæхæдæг цы æрзайын кæна, уый хæрзарддæр вæййы».

Хъ. Цæй ныр та сныв кæнæм цæхæрадаæттæ æмæ дыргъдæтты уалдзыгон куыстытæ. Сныв кæнут, уырыдзытæ, хъæдындр, гагадыргътæ æмæ дидинджытæ куыд фæсадзынц, уый. Кæй цы фæнды ныссадзын, уый сныв кæнæд. Сывæллæттæ, цымæ иунагæй æнцон у садзын?

С. Иумæ æнцондæр у, хъæлдзæгдæр.

Ичи дын æххуыс куы кæна, уæд тагъддæр æмæ æнцондæр у кусын.

Хъ. Мæнмæ гæсгæ, сывæл хъæуы æххуысгæнджытæ стут уæ ныййарджытæн, уæ нанатæ æмæ бабатæн. Куыд сын æххуыс кæнут, уый сныв кæнут: иумæ куыд садзут, дон куыд хæссут. Цымæ цавæр кусæнгæртæ хъæуы садзгæйæ?

С. Бел – зæхх къахынмæ; халамæрзæн – зæхх лæгъз кæнынмæ. Хъæуы ма донпырхгæнæн æмæ ведрæ.

Хъ. Махмæ дæр ис кусæнгæртæ. *(Æвдисы хъазæн кусæнгæртæ.)*

Мæнæ гыццыл бел. Белæй куыд къахын хъæуы, уый нын чи равдисдзæн?

Ныр та, халамæрзæнæй куыд кусын хъæуы, уый равдисут. *(Сабитæ æвдисынц архайд. Хъомылгæнæг сабиты хъус æрдары, кусгæ-кусын адæймаджы бкары хæйттæ куыд змæлынц, уымæ.)*

Хь. Садзынæн дзыхъхъытæ куыд къахут, уый дæр сныв кæнут æмæ, халамæрзæнæй зæхх куыд лæгъз кæнут, уый дæр. Мæнæ ай та у донпырхгæнæн, дидинджытыл дзы дон фæкæнæм. Чи зæгъдзæн, дидинджытыл донпырхгæнæгæй цæмæн фæкæнынц дон?

С. Дон дзы лыстæг хуынчъытæй къæвдайау кæлы æмæ дидинаеджы мæнгæфсон сыфтæ нæ хъыгдары.

Хь. Дидинджытыл дон куыд кæнут, уый дæр сныв кæнут. Кæй фæнды, уый сныв кæнæд, дидинджытæ клумбæйы куыд æрзадысты, уый, уырыдзытæ æмæ хъæдындзтæ та – хуымы.

Сныв кæнут дыргъдон: мæнæргъыйы къутæртæ æмæ дыргъ бæлæстæ. Цавæр дыргъ бæлæстæ зонут?

С. Фæткъуыбæлас. Бал бæлас. Кæрдо бæлас.

Хь. Бæлæстыл – цъиутæ. Цымæ цы кусынц?

С. Сæхицæн ахстæттæ кæнынц, цъыбар-цъыбур кæнынц.

Хь. Цымæ цæуыл зарынц, байхъусæм-ма сæм...

(Равдисынц къалиуыл бадаг декоративон цъиу кæнæ та ныв.)

С. Уыдон уалдзæгыл цин кæнынц.

Хь. Мæнмæ гæсгæ, уыдон сымахæн арфæтæ кæнынц, зайæгойтæ кæй садзут æмæ сæм кæй зилут, стæй уæ архайд рæсугъд сныв кæнын кæй зонут, уый тыххæй. Сныв кæнæм цъиуты дæр. Уыдон сты дыргъдæттæ æмæ цæхæрадатты æххуысгæнджытæ – уидзынц зианхæссæг лыстæг цæрæгойты. Цавæрты?

С. Уаллæттæ, хъæндилты, зулчъыты.

Хь. Нæ дыргъдоны цæрдзысты цъиутæ, хъахъхъæндзысты нын нæ тыллæг æмæ нын зардзысты алыхуызон уалдзыгон зарджытæ сæ зæлланг хъæлæстæй.

Сывæллæттæ цымæ уалдзæгæн йæ сæйраг хуызтæ цавæртæ сты? Æрбакæсут-ма. Тар хуызтæ нæ райсын хъæуы?

С. Мах райсын хъæуы ирд, хъæлдзæг, рæвдаугæ хуызтæ.

Уалдзыгон хур йæ тынтæй рæвдауы алкаейы дæр, срухс кæны адæмы зæрдæтæ. Уымæ гæсгæ алцыдæр хъуамæ уа ирд æмæ рæсугъд.

24-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Хъæддаг сырды цард уалдзыгон»

Нысан:

- Хъæддаг сырды цардыл дзургæйæ, уæрæхдæр кæнын сабиты зоньндзинæдтæ уалдзæджы тыххæй.
- Рæзын кæнын сабиты фæлгæнæн, хъуыдыкæнынад.
- Гуырын сæм кæнын цымыдисдинад цардæгас æрдзмæ, хъæды цардмæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Сабиты ахуыр кæнын хъæддаг сырды ныв кæнын. Сæ фезмæлды пластикаейы фæрцы сын равдисын сæ эмоцион æмæ туг хæстæг бастдинад (рувас йæ лæппыны стæры, тæрхъусы лæппынтæ сæ мадмæ сæхи нылхъывтой æмæ а. д.).

2. Хуызиртасынад. Цæрæгойты характерон ахуырст равдисын хуызты руаджы. Хъисойы кæронæй лыстæг хæххытæ кæнгæйæ, равдисын цæрæгойты хъуын.

3. Композици. Хъæды фоныл иу сюжетæй баст цæрæгойты цалдæр нывы (*бинонтæ*) раст равдисын сыфыл.

Кусæн фæрæзтæ: сойджын пастель (*мелтæ*).

Хуызфыссынад: хуызджын-графикон.

Хуызфыссынады уаг – хъæддаг сырды схематикон ныв сæ характерон бæрæг детальтимæ.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: уызын фæндонмæ гæсгæ, æндæр исты цæрæгой дæр рацсæн ис – хъазæн кæнæ ныв.

Нывтæ (рувас æмæ тæрхъус сæ лæппынтимæ, арс йæ

лæппынтимæ, саг йæ лæппынимæ, æхсæрсæттæг йæ лæппынтимæ).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, сойджын пастель.

Ахуыры нывæст

Хь. Сывæллæттæ, куыд хорз у, уæлдзæг нæм кæй æрцыд! Уалдзæджы æрдз айвы йæ дарæс! Сымах дæр æй бафиппайдтат? Радзурут-ма.

(Сабитæ ранымайынц уалдзæджы сæйраг миниуджытæ.)

Хь. Уыдæттæ кæм ис фенæн?

С. Уыдæттæ фенæн ис рудзынгæй кæсгæйæ, рёвдауёндонмæ цæугæйæ, кæрты кæнæ парчы тезгъо кæнгæйæ. Æз парчы федтон сау цыутæ. Мæ мад мын загъта, зуыдон, дам, æрбатахтысты хъарм бæстæй, хуссарæй. Махмæ та малусæг дидинаг ракалдта. Тезгъо куы кодтам, уæд хур афтæ ирдæй ныккасти, æмæ йæм цæстытæ кæсын нæ фæрæзтой.

Хь. Уалдзæджы цы ивдзинадтæ æрцæуы нæ алыварс, уый уынаем. Фæлæ цымæ хъæддаг сырдатæ та цы ми кæнынц хъæды? Махæн уый тынг цымыдисаг у, фæлæ сæ алкæд нæ бон фенын нæу. Уæдæ цы бакæнæм? Цæй æмæхъæды цæрджытæй искайы бафæрсæм. Æвæццагæн уый уызæн уызын. Уызын у тынг æмбаргæ. Бон-изæрма æнцæд нæ бады, рауай-бауай кæны йæ лыстæг къæхтыл хъæды астауыты æмæ хъæды хабæрттæ иууылдæр зоны. Мæнæ ахæм у уызын! *(Æвдисы картонæй лыггонд уызыны стыр ныв кæнæ та хъазæн уызын. Баивын æй ис æндæр хъазæнæй дæр – рувасæй, сагæй, æхсæрсæттæгæй.)*

Хь. Уæ зæрдæмæ цæуы?

С. О, тынг! Ис ын гыццыл цыргъ фындз, фæрдгуыты хуызæн цæстытæ – саутæ, æрттивæгтæ.

Хь. Уæдæ йæ бафæрсæм, хъæды сырдатæ куыд цæрынц, уымæй. Фæлæ нæ уызын хъæрæй дзурын нæ зоны. Уый

уын уæ хъусы сабыргай дзурдзæн, сымах та йæ бæсты дзу-
апп дæтдзыстут. Разы стут? Раттут æм уæдæ фарст.

С. Зæгъ-ма нын, уызын, тæрхъус уалдзæджы куыд цæры хъæды?

Хъ. Кæй фæнды уызыны бæсты дзуапп раттын?

*(Дзуапп раттын кæй фæнды, уыцы сывæллонмæ хъомылгæнæг бахæссы уызыны æмæ йын æй йæ хъусмæ ба-
дары, уызын ын цыма исты дзуры, афтæ. Хъомылгæнæг æххуыс кæны сабитæн. Гæнæн ис, уызын «сусæгæй дзу-
ра» хъомылгæнæджы хъусы дæр, афтæмæй хъомылгæнæг бахæст кæны сабиты дзуæппытæ.)*

С. Æрæджы хъæды æрдузы федтон тæрхъусты. Уыдон сæ зымæгон урс кæрцытæ баивтой фæныкхуызтæй...

Хъ. Зымæгон урс митыл тæрхъустæ сæ урс кæрцыты нæ фæзынынц. Уалдзæджы та сæ фæныкхуыз кæрцыты нæ фæзынынц къутæрты бынæй.

С. Уыдон рувæстæ æмæ бирæгътæй бамбæхсынц.

(Хъомылгæнæг æвдисы ныв «Тæрхъус йæ лæппынтимæ».)

Хъ. Кæй ма фæнды фарст раттын?

С. Уызын, зæгъ-ма, рувас-бурварс та куыд цæры?

Хъ. Нæ хинæйдзаг рувас?

С. Æз фæцайуадтæн рувасы хуынчъы рæзты æмæ дзы ау-
ыдтон рувасы лæппынты.

Хъ. Уыдон дæр сты бурдзалыг, фæлмæн хæмпус къæдзилтæ сын. Сæ хиннæйдзаг æмæ цымыдис бырынчъытæ æппынæдзух радар-радар кæнынц хуынкъæй...

(Æвдисы ныв «Рувас йæ лæппынтимæ».)

Хъ. Мæнæ ахæмтæ сты. Уæд мадæл арс та? Уый та куыд цæры уалдзæджы?

(Хъомылгæнæг хъазæн хуызы сæвæры алы дзуапп дæр.)

С. Мит куы агади, уæд мадæл арс йæ хуыккомæй рацыд. Йемæ та – йæ лæппын, хæмпус, зылынкъах Арсæмæг.

(Цæмæй раст сныв кæной алы сырды дæр, уый тыххæй)

сын сә миниуджытә хъуамә сә цастытыл ауайын кәной: бурдзалыг, даргъхъус, худәг, хинәйдзаг, хәмпус...)

Хь. Мәнә ахәм у арсы ләппын.

(Евдисы ныв «Арс әмә йә ләппын».)

Хь. Стыр бузныг, уызын. Ды тынг зондджын дә, алцы дәр зоныс. Алы фарстән дәр дзуапп радтай. Сабитә, әмә уә уәд йәхи бинонты тыххәй нә фәнды бафәрсын уызыны?

С. Уызын, зәгъ-ма, ды та куыд цәрыс? Куыд сты дә бинонтә?

С. Тынг хорз сты мә бинонтә. Әрбакәсут-ма, мемә кәй әрбакодтон, уымә.

(Хъомылгәнәг әвдисы картонәй лыггонд ләппын уызынты нывтә кәнә иу ныв «Уызыны бинонтә».)

Хь. Мит атади. Сыфтәргы бын ссарән ис хәрзад гыркъотә. Уалдзыгон хуры хъарммә әхсызгонәй мә сындзытә хъарм кәнын. Сывәлләттә, уызын уә фәрсы: «Сымахәй исчи сныв кәндзән мә бинонты?»

С. Әз сныв кәндзынән! Әз дәр әнәмәнг!

Хь. Абон мах ныв кәндзыстәм хъәддаг сырды бинонты. Иу хатт-ма сә ранымайут, хъәддаг сырдытәй кәй зонут, уыдоны.

С. Арс, тәрхъус, уызын, әхсәрсәттәг, рувас, бирагъ, саг.
(Хъомылгәнәг әвдисы, цы нывтә ма нә равдыста, уыдон.)

Хь. Ныр та уал равзарут, цы ныв кәндзыстут, уый: рувасы йә ләппынтимә, арс әмә йә ләппыны әви саджы йә ләппынимә. Әнәмәнг хъуамә исчи ныв кәна уызыны бинонты дәр, науәд фәтәргай уыдзән уызын.

Райдайәм ныв кәнын. Алчи дәр равзәрста, цы ныв кәндзән, уый? Иу хатт ма әркәсәм нә сырдытәм. Дәу фәнды уызыны сныв кәнын. Цәмә гәстә йә базондыстәм уызыны? Уызынән цы у сәйрагдәр?

С. Йә судзинтә.

Хь. Тәрхъусән та?

С. Даргъ хъустæ.

Хъ. Рувасæн та?

С. Йæ бур хæмпус къæдзил.

Хъ. Æмæ йæ цæмæн хъæуы?

С. Фæдисæттæ йæ куы расурынц, уæд дзы йæ фæдтæ амбæрзы.

Хъ. Уæд сагæн та?

С. Бæлæсты 'хсæн æмбæхсынæн сагæн ис стыр къабузджын сыхъатæ.

Хъ. Уæд арсы та цавæр миниуджытæм гæсгæ ис базонæн?

С. Арс у стыр, зылынкъах, нард. Рахаубахаугæнгæ цæуы æмæ богътæ кæны.

(Хъомылæгнæг сабиты хъус æрдары сырдытæ характерон миниуджытæм.)

С. Æз арсы ныв кæндзынæн. Арсы цирчы федтон, уый уым кафыд æмæ велосипедыл цыдис.

Хъ. Арс тынг бирæ уарзы адджинаг. Уарзы мæнæргытæ, хъæддаг мыдыбындзытæн сæ мыд адавы. Гъе, ахæм у арс. Хъæды цæрджыты сныв кæнут æрдузы. Уадз æмæ сæхи хурмæ тавой. Рагуалдзæг нырма афтæ тæвд нæ ваййы, кæмдæрты ма мит дæр фенæн ис.

Сныв кодтат? Ныр та æркæсæм æмæ сбæрæг кæнæм, цымæ алцы дæр раст сныв кодтат? Ницы уæ ферох? Банымайæм, цал къахы сныв кодтат? Къæдзилтæ та? Уæд хъустæ та?

(Сабитæ, цы сырдытæ сныв кодтой, уыдонæн нымайыны сæ цæстытæ, сæ дзæмбытæ, сæ хъустæ. Кæд сæ исты ферох, уæд дарддæр ныв кæныны.)

Хъ. Тынг хорз! Хъæддаг сырдытæ хъæды кæй цæрынц, уымæ гæсгæ ма бæлæстæ дæр сныв кæнут.

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Дидинæфтауæг дыргъдон». **Натурон Фиппайды бындурыл æмæ зæрдывæрдæй ныв кæнын**

Нысан:

– Дарддæр сабиты зонгæ кæнын уалдзæджы сæйраг миниуджытимæ. Бæлæсты хуызты тыххæй зонн-дзинæдтæ уæрæхдæр кæнын.

– Рæзын кæнын сабиты хъусдард, цæстуынгæ зæрдылдард. Сæ бон куыд уа æрдзон формæтæ кæрæдзиимæ абарын, анализ сын скæнын, сæ характер æмæ силуэттæм гæсгæ сын сæ хицæндзинæдтæ ссарын.

– Ахуыр сæ кæнын æрдзы рæсугъддинад æнкъарын, хъомыл сæм кæнын алфамбылай дунейы поэтикон æнкъарынад.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Бæлæстæ ныв кæнынны арæхстдзинæдтæ: бæласы арæзт, йæ силуэт, æрдзон хæххыты пластикæ. Сабиты хъус æрдарын гыццыл нывтæм (*дидинджытæ, сасчытæ*).

2. Хуызиртасынад. Уалдзæджы равг æвдисæг хъæлдзæг, зæрдæхцон, рæвдаугæ хуызтæ.

3. Композици. Сыфыл раст сныв кæнын цалдæр дидинæфтауæг бæласы. Уалдзæджы æууæлтæ равдисын – сасчытæ æмæ мæргътæ, ирд, ног цъæх кæрдæг æмæ а. д. Равдисын уалдзыгон æрдзы сурæт.

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызфыссынад: хаххон – графикон ахуырсты элементтимæ. Хуызфыссынады уаг – дидинæфтауæг бæлæсты схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: бæласы ныв (*хуызыст*). 3–4 алыхуызон бæласы нывтæ: тулдз, бæрз, хæрис, наз. Дидинæфтауæг

уалдзыгон бәласы ныв (*хуызист*).

Дыргъ бәласы дидинәфтауәг къалиу. Дыргъты муляжтә (*чылауи, кәрдо, бал, чъерами, фәткъуы әмә а. д.*)

Райуаринаг: гәххәтт А-4, 12 хуызы фломастертә.

Рагагъоммә куыст

Тезгъойы рәстәг әркәсын дидинәфтауәг дыргъ бәләстәм. Бәләсты дидинджыты рәсугъд тәф банкъарын. Бафиппайын сасчыты.

Бахәссын мидәмә, агъуыстмә дидинәфтауәг къалиу.

Ахуыры нывәст

Хъ. Сывәлләтгә, мах бәләстә ныв кәнын зонәм. Куыд сә хъәуы ныв кәнын? Бәласән цытә ис?

(Хъомылгәнәг сабитәм әвдисы бәласы ныв, сә хъус сын әрдары бәлас цавәр хәйттәй арәзт у, уымә.)

Хъ. Бәласы зәнг – стыр әмә фидар. Уымәй цәуынц къалиутә. Стыр къалиутәй цәуынц къаддәртә, уыдонәй та – бынтон лыстәг къалиутә, уыдоныл – сыфтәртә, гыркьотә, дыргътә.

(Әркәс кәстәр къорды 3-аг темәйы 6-әм ахуыр.)

Хъ. Равдисут-ма, цавәртә вәййынц бәрзонд бәләстә, сә къалиутәй хуры тынтәм сәхи куыд ивазынц, рог дымгә сә куыд баузы, уый.

(Сабитә бәләстау сәхи хәрдмә ивазынц, сләууынц сә къах фындзтыл, се 'нгуылдзтә – «къалиутә» базмәлын кәнынц.)

Хъ. Цавәр бәләсты нәмттә зонут?

С. Бәрз, тулдз, наз, фәткъуы.

Хъ. Әз уәм равдисдзынән цалдәр бәласы нывы, сымах та базонут, цавәртә сты, уый.

(Хъомылгәнәг әвдисы сә бакастмә гәсгә алыхуызон 3–4 бәласы нывы: фидар тулдз, лыстәг бәрз бәлас, хәмпус

наз, донхæрис. Сабитæ бæлæстæ абарынц сæ силуэт æмæ сæ бакастмæ гæсгæ. Сæ цæстуынгæ хъуыдыкæнынад афтæмæй активондæр кæны. Хъомылгæнæг сын æххуыс кæны раст дзуæппытæ дæттынсæн.)

Хъ. Тынг хорз. Раст дзуæппытæ радтаг. Цæмæй хицæн кæнынц ацы бæлæстæ кæрæдзийæ? Куыд базонæм, бæлæстæй тулдз кæнæ наз, фæткъуы бæлас бæрз кæцы у? Алкæцыйæн дæр сæ ис зæнг, къалиутæ, сыфтæ.

С. Бæлæстæ алыхуызæттæ сты. Тулдз – дынджыр, тыхджын, фидар. Фæткъуы бæласыл фæткъуытæ ис. Бæрз бæлас – лыстæг, бæрзонд, урс. Донхæрисæн йæ лыстæг къалиутæ сæхи бынмæ ивазынц – донмæ, зæхмæ, ис ын æнкъард хуыз. Бæлæстæн сæ сыфтæ дæр сты алыхуызон. Назæн та сыфты бæсты ис судзинтæ, сындзытæ.

Хъ. Ныртаккæ у уалдзæг. Бæлæстæ æрыхъал сты сæ зымæгон фынайæ. Æмæ цымæ уый цæмæй бæрæг у?

С. Бæлæсты къалиутыл нæрсынц къуыбыртæ, къуыбыртæй фæзыны гыццыл кæрдæгхуыз сыфтæ. Махæн та нæ хæдзары дуармæ бал бæлас дидинæг акалдта. Уый ваййы уалдзæджы.

Хъ. Бæлæстæ кæцыфæнды афæдзы афон дæр тынг рæсугъд ваййынц. Мах фæззæджы ныв кодтам зæринхуыздарæс бæлæстæ. Бæлæстæ æнæ сыфтæртæй дæр ныв кодтам. Æмæ бæлæстæ æнæ сыфтæй кæд ваййынц?

С. Зымæджы. Бæлæстæн сæ фæззыгон бур сыфтæ æрызгъæлынц, æмæ бæлæстæ бафынæй ваййынц.

Хъ. Абон мах ныв кæндзыстæм дидинæфтауæг дыргъдон. Цавæр бæлæстæ зайы дыргъдоны? Хъæды цавæртæ зайы, ахæмтæ? Бæрз бæлæстæ, тулдзытæ æмæ назтæ?

С. Нæ! Дыргъдоны ныссадзынц, дыргътæ цы бæлæстыл зайы, ахæмтæ – фæткъуы бæлæстæ, бал бæлæстæ, чылаубæлæстæ.

(Сабитæ ранымайынц дыргъ бæлæстæ, хъомылгæнæг та

сам авдисы дыргъты муляжтæ.)

С. Кæрдо, чъерами, алтъами, бал, чылауи.

Хъ. Сымах бæлæсты тыххæй тынг хорз радзырдтат. Æцæгæйдæр тулдз у æппæтæй дынджырдаер, фидардаер, тыхджындаер, раст богалы хуызæн. Уый нæ тæрсы дымгæтæ æмæ тыхджын къæвдатæй. Бæрз бæлас у лыстæг, мæнгæфсон, урс-урсид, хæрзконд, раст чындздзон чызгау. Æмæ уæд фæлурссырх дарæсы, дидинджытæй æмæхгæд цы бæлас у, уый та куыд схонæн ис?

(Равдисын дидинæфтауæг бæласы ныв.)

Хъ. Кæимæ йæ абардзыстæм?

(Æркæс 3-æг темæйы 3-æг ахуырма.)

С. Чындзимæ.

(Сабиты сфæлдыстадон хъуыдыкæнынад рæзы, цы фенон, уый анализ куы кæной æмæ йæ æндæр предметимæ абарын куы зоной, уæд.)

Хъ. Уæдæ ныв кæнæм дыргъдон, бирæ алыхуызон дидинæфтауæг бæлæстæ. Цавæртæ сты, уый ма уæ зæрдыл æрлæууын кæнут.

С. Фæткъуы бæлас, чылауи бæлас, кæрдо бæлас, бал бæлас.

Хъ. Бæлæстæ куыд райдайдзыстут ныв кæнын?

С. Фыццаг ныв кæнæм бæласæн йæ зæнг, уыйфæстæ йæ къалиутæ, уыцы къалиутыл та – лыстæгдæр къалиутæ, уыдоныл та – фæлурс-сырх дидинджытæ.

Хъ. Ныв кæнæм бæлæстæ. Бæлæстыл та – рæсугъд дидинджытæ. Сывæллæттæ, бæлæстæ дидинæг куы фæкалынц, уæд сæ хæрздæфмæ чи æрбатахы дыргъдонмæ?

С. Гæлæбутæ, мыдыбындзытæ, хъæндилтæ.

Хъ. Цæмæн?

С. Цæмæй дидинджыты адджын донæй сæхи бафсадой! Мыдыбындзытæ та йæ нуазгæ нæ фæкæнынц, уыдон æй æрæмбырд кæнынц æмæ дзы мыд скæнынц.

(Æркæс кæстæр къорды 14-æм темæйы 26-æм æмæ 27-æм

ахуыртæм.)

Хь. Уыцы адджын дон хуыйны «нектар». Гæлæбутæ æмæ мыдыбындзытæ цæмæй базонынц, бæлæстæ дидинаг акалдтой, уый? Нæ цæстытæ куы бацъынд кæнæм, уæд цымæ мах дæр базондзыстæм, нæ къорды уаты дидинафтауæг къалиу ис, уый? Бафæлварæм.

(Сабитæ бацъынд кæнынц сæ цæстытæ. Хъомылгæнæг сабиты рæзты рахæссы дидинафтауæг бæласы къалиу.)

С. Дидинджытæн ис тынг хæрздæф.

Хь. Байгом кæнут уæ цæстытæ.

С. Дидинджытæ сæ адджын тæфæй æрбамбырд кæнынц мыдыбындзыты, гæлæбуты æмæ æндæр сасчыты.

Хь. Дидинджыты тынг фæнды, цæмæй сæ мах сныв кæнæм. Ныв кæнæм мыдыбындзыты, рæсугъд гæлæбуты. Сныв сæ кæнут, дыргъдонмæ куыд зилдух кæнынц, афтæмæй.

(Сабитæ ахуыр кæнынц гыццыл детальтæ ныв кæнын: рихитæ, къæхтæ, базыртыл рæсугъд нывтæ.)

Хь. Ма уæ ферох уæд хур сныв кæнын дæр, цæмæй не 'ппæты дæр тава. Цæмæн нæ хъæуы хур?

С. Цæмæй бæлæсты дыргътæ тагъдæр сцæттæ уой.

26-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Æрдз»

Темæ: «Кæсæгтæ». Фиппайды бындурыл ныв кæнын Нысан:

– Сабиты хæстæгдæр базонгæ кæнын цардæгас æрдзы иу хаимæ – доны цы цæрæгойтæ цæры, уыдонимæ. Доны ахадындзинад адæймаджы, цæрæгойты æмæ зайæгойты царды.

– Рæзын кæнын сабиты хъусдард, амонын сын æрдзы объекттæн сæ конд æмæ арæзты хицæндзинæдтæ ир-тасын æмæ абарын зонын.

– Гуырын кæнын сабитæм цымыдисдинад денджызы цæрджытæм.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Сбæрæг кæнын æмæ равдисын кæсаджы арæзт. Тангдæр сын сæ хъус æрдарын бæрæг детальтæм (*къæдзил, хæрв – чешуя, ленкæнæнтæ – плавники*).

2. Хуызиртасынад. Объектæн сæ æрдзон хуыз фиппайын (*кæсæгтæ, сæтæлхъузджытæ, лыстæг дуртæ*). Сабиты хъус æрдарын кæсæгты алыхуызон рæсугъд хуызтæм.

3. Композици. Гæххæтты сыфыл равдисын асæй алыхуызон цалдæр кæсаджы (стыр – сæйраг æмæ гыццылтæ – фоныл), доны мидæг равдисын сæтæлхъузджытæ, гыццыл дуртæ, донгæрдæджытæ.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – кæсæгты схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: глобус. Гыццыл дуртæ, сæтæлхъузджытæ. Аквариум (*кæнæ банкæйы мидæг кæсаг*). Æрдзы нывтæ (*хуызистытæ*) алы афæдзы афонты. Денджызы нывтæ (*хуызистытæ*) суткæйы алы афоны дæр. Терчы нывтæ (*хуызистытæ*) хæхты æмæ горæты. Исты цæрæгойы, кæсаджы æмæ маргъы нывтæ. Рæсугъд кæсæгты нывтæ (*хуызистытæ*).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, гуашь, хъисойтæ (*гыццыл æмæ растæмбис*), палитра, донимæ банка, къухтæсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст

Сабиты хъус æрдарын аквариумы цæрджыты цардмæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, мах бирæ хæттыты ныв кодтам æрдз.

Дзырд «æрдз» куы фæзæгъæм, уæд нæ зæрдыл цы æр-
лæууы?

С. Парк, хъæд, хæхтæ, дыргъдон, цæрагойтæ, мæргътæ,
сасчытæ.

*(Хъомылгæнæг æвдисы диссаджы рæсугъд æрдзы нывтæ
алы афæдзы афонты.)*

Хъ. Адæймаг цæры æрдзы хъæбысы, æрдз та алы афæдзы
афон дæр йæ хуыз айвы, æмæ нын йæ алыхуызон рæсугъд
нывтæй нæ зæрдæтæ рухс кæны. Мах ныв кодтам бæлæстæ,
дыргътæ æмæ дидинджытæ. Æмæ кæм зайынц уыдон?

С. Зæххыл. Дыргъдоны.

Хъ. Ныв кодтам, быргæ æмæ тæхгæ цы сасчытæ кæнынц,
уыдоны дæр. Хъæндилтæн, мыдыбындзтæн æмæ
гæлæбутæн чи сты сæ хуыздæр æмбæлттæ?

С. Дидинджытæ, бæлæстæ.

Хъ. Ныв кодтам мæргъты дæр, уыдон цы ми кæнынц?

С. Арвыл бæрзæндты тæхынц.

Хъ. Сæхицæн ахстæттæ скæнынц цы?

С. Бæлæстыл.

Хъ. Хæргæ та кæнынц цы?

С. Сасктæ, гагадыргътæ, нæмгуытæ.

Хъ. Ныв кодтам хъæддаг сырды дæр, уыдон цæрынц кæм?

С. Хъæды, хохы.

Хъ. Æрдзы алцыдæр кæрæдзиимæ баст у. Мах иу
цавæрдæр цымыдисаг æрдзы хай нæма ныв кодтам æмæ йæ
хъуамæ абон сныв кæнæм. Уæ зæрдыл æрлæууын кæнут,
«космосмæ» куыд «тахтыстæм», уый. Мах уырдыгæй
«кастыстæм» нæ зæххы къоримæ. Цы дзы федтам?

(Æркас 16-æм темæйы 22-аг ахуырма.)

С. Хæхтæ, цæугæдæттæ, зæхх, денджызтæ.

(Хъомылгæнæг æвдисы глобус.)

Хъ. Иу хатт ма æркасæм глобусмæ. Æрвхуызæй æвдыст
цæуынц цæугæдæттæ, фурдтæ, денджызтæ ома – дон.

С. Глобусæн йæ фылдæр хай у æрвхуыз. Уый ууыл дзургæ у, æмæ Зæххыл дон сурæй фылдæр ис.

Хъ. Раст загътат, нæ планетайыл фурдтæ æмæ денджызтæ тынг бирæ бынат ахсынц. Дон куы нæ уыдаид Зæххыл, уæд цард дæр нæ уаид. Цæмæн хъæуы зайæгойты дон? Цæрагойты? Адæймаджы?

(Сабиты дзуæппытæ.)

Хъ. Дон – уый у æнæниздзинад. Сæрдыгон адæм улæфынмæ, фæллад уадзынмæ фæцæуынц денджызы былмæ. Сымахæй дæр æвæццагæн, чидæртæ уыдис денджызы был. Радзурут-ма, цавæр у денджыз?

(Хъомылгæнæг æвдисы денджызы нывтæ.)

С. Денджыз у тынг стыр, арвы онг. У тынг арф. Доны цæуынц наутæ æмæ бæлæгътæ. Денджыз ваййы алыхуызон æмæ тынг рæсугъд. Денджызы ваййы уылæнтæ. Уыдон былгæрæттæм рахæссынц гыццыл дуртæ, сæтæлхъузджытæ. Ис сæ æрæмбырд кæнæн æмæ хъазæн.

Хъ. Махмæ дæр ис гыццыл дуртæ æмæ сæтæлхъузджытæ. Æркæсут сæм.

(Хъомылгæнæг æвдисы сабитæм денджызæй хаст дуртæ æмæ сæтæлхъузджытæ. Сабитæ сæ хъуамæ сæхи къухтæй райсой æмæ сæм лæмбынæг æркæсой.)

Хъ. Махмæ Ирыстоны денджыз нæй, фæлæ нæм ис тыннг рæсугъд цæугæдон. Цавæр у?

С. Терк! Теркæн йæ райдайæн ис хохы.

Хъ. Хæхты Терк у тыхджын, знæт цæугæдон. Гуылфгæнгæ цæуы æмæ йæ бон у стыр дуртæ дæр хæссын. Горæты Терк у сабыр.

(Хъомылгæнæг æвдисы Терчы 2 нывы: горæты æмæ хохы.)

Хъ. Адæймаг донмæ куы кæса, уæд уылæнтыл фендзæн хуры тынты æвзистхуыз цæхæртæ. Æхсызгон ваййы уылæнты уынаер æмæ цæллахъмæ хъусын. Хохаг цæугæдон æмæ æхсæрдзæны сыр-сырмаæ адæймагмæ сæвзæры алыху-

ызон бәллиццаг хъуыдытә. Фәлә әппәты цымыдисагдәр уый у, әмә доны – денджызты, цәугәдәтты әмә цадты кәй ис цымыдисаг дәлдон цард. Сывәлләттә, зонут, доны бын чи цәры, уый? Ранымайут-ма сә.

С. Кәсәгтә, рактә, киттә, кәфхъуындартә, хәфсытә, уәртджынхәфсытә, дельфинтә, акуләтә.

(Сабитә радыгай ранымайың доны цәрджыты.)

Хь. Мах денджызәй дард цәрәм, нә бон арәх нә вәййи цәугәдонмә ацәуын әмә кәсәгты цард фиппайын. Фәлә адамән уәддәр тынг цымыдисаг у, доны бын цавәр цард ис, уый. Уымә гәсгә сәхицән әрхъуыды кодтой чысыл денджызы хай. Базонут-ма йә, цымә цы у?

С. – Аквариум. Уым цәрынц кәсәгтә, вәййи ма дзы алыхуызон сәтәлхъузджытә, дуртә, донгәрдәг әмә сәтәләджытә дәр.

– Мах аквариумы та цәры урс хәфс.

– Мә аквариумы та уәртджынхәфс цардис.

(Әркәсын аквариуммә. Кәд ахәм фадат нә уа, уәд аквариум фенын раздәр, ахуыртәм та әрбахәссын банкәйи мидәг иу кәсаг. Уәд сабитән активондәр кәны се сфәлдыстадон хъуыдыкәнынад.)

Хь. Мах абон фәлвардзыстәм доны цәрджыты ныв кәнын. Райдайәм кәсәгтәй. Ләмбынәгдәр сәм әркәсәм, цавәртә сты? Мах бирә хәттыты ныв кодтам цәрәгойты әмә мәргъты, цалгай кьәхтә, кьәдзилтә әмә сын базыртә ис, уый дәр-иу банымадтам. Хъуыды ма сә кәнүт? Кәсәгтән дәр ис кьәдзилтә, кьәхтә әмә базыртә? Цәрәгойты кьәхтә, кьәдзилтә әмә базыртимә сын сә абарәм.

(Хьомылгәнәг абарынан әвдисы цәрәгойты, мәргъты әмә кәсәгты нывтә. Сабитә сә абарың, сә детальтә, форма әмә сын сә конд анализ кәның.)

С. Кәсәгтән цәрәгойты хуызән кьәхтә нәй, нәй сын

мæргъты хуызæн базыртæ, фæлæ сын ис ленкгæнæнтæ æмæ уыдоны руаджы ленк кæнынц.

Хь. Равдисут-ма, кæсæгтæ куыд ленк кæнынц, уый.

(Сабитæ æвдисыны, кæсæгты змæлд имитаци кæнынц.)

Хь. Куыд рæсугъд зонут ленк кæнын! Æцæг кæсæгты хуызæн! Æмæ кæсагæн къæдзил ис? Æркæсут-ма сæм.

С. Къæдзил ын ис, фæлæ йæ конд æндæрхуызон у.

Хь. Кæсаджы, ленк кæнгæйæ, иуварсæрдæм фæзилын куы бахъæуы, уæд йæ къæдзилæй фæцъыллинг кæны æмæ фæзилы иннæрдæм. Кæсагæн къубал ис?

С. Нæй. Кæсагæн йæ гуыр æмæ йæ сæр иумæ сты.

Хь. Кæсагæн йæ сæр гуыраей хицæн кæны хъусаутæй, уыдон та йын сты улафæнтæ.

Ныв кæнæм. Сныв кæнут стыр рæсугъд кæсаг: ленкгæнæнтæ, къæдзил æмæ йын стыр цæстытæ.

(Сабитæ кæнынц кæсаджы схематикон ныв. Хуызæг сæм æвдисын нæ хъæуы, хъуамæ сæхæдæг сныв кæной.)

Хь. Сабитæ, цъиуты ныв кæнгæйæ сын мах цымыдисæй кастыстæм сæ рæсугъддинадмæ. Цымæ сæм цы ис рæсугъдæй цъиутæм?

С. Цъиутæн ис алыхуызон рæсугъд систфæлыст.

Хь. Æмæ уæд фыс, тæрхъус æмæ рувасмæ та цы ис рæсугъдæй?

С. Ис сын хæмпус, фæлмæн хъуын.

Хь. Кæсæгтæн та ис бумбулитæ кæнæ хъуын?

С. Нæй. Кæсæгтæн ис æрттиваг хæрв *(чешуя)*.

(Хъомылгæнæг æвдисы тынг рæсугъд кæсæгты нывтæ.)

Хь. Сныв кæнут кæсæгтæн алыхуызон рæсугъд хæрв, пайда кæнут рæсугъддæр, ирддæр ахорæнтæй. Цавæр хъисойæ хъуамæ архайæм?

С. Гыццыл, лыстæг.

Хь. Кæд ма уæм бынат баззад, уæд ма дзы æндæр кæсæгты дæр сныв кæнут; равдисут сæтæлхъузджытæ, дуртæ æмæ

донгæрдæг дæр.

Нывыл равдыстам дæлдон дунейы хай. Ныв æрцауындздзыстæм къулыл æмæ уæ нæ кæсæгтæ никуы ферох уыздысты, нæ зæрдыл-иу æрлæудзæн денджыз.

27-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Хорз æмæ фыд»

Темæ: «Хорз æмæ фыд». Аргъаумæ кæнæ царды æцæг цаумæ гæсгæ ныв кæнын

Нысан:

– Раздæрцы аргъаубакастысты, уымæн анализ кæнгæйæ сабиты хъус æрдарын ахæм æмбарындзинæдтæм: «хорз» æмæ «фыд».

– Рæзын кæнын сывæллоны хæдбарад, йæ бон куыд уа йæхи цæстæнгасмæ гæсгæ йæ хъуыдытæ радзурын æмæ сын анализ скæнын.

– Уæрæхдæр кæнын сабиты хъуыдыкæнынад, ахуыр сæ кæнын царды мидæг «хорз» æмæ «фыд» æвзарын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Цы ныв кæнынц, уымæ сæ ахаст равдисын куыд зоной. Аивадон фæлгонц æвдисгæйæ сæ эмоцион æнкъарæнтæ куыд рæзой.

2. Хуызиртасынад. «Хорз» æмæ «фыд» равдисынæн ссарын хъæугæ хуызтæ. Хуызты ахадындынад куыд бамбарой.

3. Композици. Лæвæрд темæйæ хи фæндонмæ гæсгæ сюжет равзарын. Равдисын хи æнкъарæнтæ æмæ царды фæлтæрдзынад.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – аргъауы кæнæ царды æцæг цаутæм гæсгæ хуымæтæг схематикон ныв (антагонион знаггадгæнæг персонажтимæ).

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: аргъæутты темæтæм гæсгæ 5–6-аздыд сабиты нывтæ. Сабиты чингуытæ хуызджын иллюстрацитимæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, хъисойтæ (*рæстæмбис æмæ гыццыл*), палитра, донимæ банкæ, къухтæсарфæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, мах тынг бирæ аргъæуттæ бакастыстæм! Сæ фылдæр сын хорз бахъуыды кодтат. Куыд кæсын, афтæмæй бирæ уарзут аргъæуттæ. Фылдæр кæй уарзут, ахæм аргъæуттæ уын ис? Ранымайут сæ.

(Сабитæ, фылдæр цы аргъæуттæ уарзыны, уыдон ранымайыны.)

Хъ. Цæмæн уарзут аргъæуттæ?

С. Уымæн æмæ аргъæутты алкæддæр хорз фæуæлахиз вæййы фыд æмæ æвзæрыл.

Хъ. О, фæлæ аргъæутты æрмæст зæрдæхæлар архайджытæ нæ вæййы. Арæх сæмбæлæм æвзæр, знæт архайджытыл дæр. Ранымайут сæ.

С. Къулыбадæг ус, бирæгъ, Карабас-Барабас, æнæмæлæт Кашей.

Хъ. Цавæртæ сты?

С. Хатгай уыцыиу персонажиу аргъауывæййы зæрдæхæлар, дыккаджы – знæт, æртыккаджы та – æнæзонд, æдылы.

Уæ зæрдыл æрлæууын кæнут бирæгъы. Цавæр у бирæгъ аргъæутты?

(Сабитæ сæ зæрдыл æрлæууын кæныны, бирæгъы тыххæй цы аргъæуттæ зоныны, уыдон. Абарыны алыхуызон фæлгонцтæ, хатдзæгтæ скæныны.)

С. Аргъау «Сырхгуцъа»-йы бирæгъ у знæт æмæ хинæйдзæг. Авд сыныччы тыххæй аргъауы дæр у знæт. Аргъау «Рувас

æмæ бирæгъ»-ы та у æнæзонд, æдылы. Йæ къæдзилай, ихы цы хуынкъ уыдис, уым кæсаг ахста!

Хь. Фæлæ ис ахæм аргъау, æмæ дзы бирæгъ у зæрдæхæлар. Уæ зæрдыл-ма æрлæууын кæнут аргъау «Паддзахы фырт Иван æмæ цъæх бирæгъ».

С. Ацы аргъауы бирæгъ паддзахы фырт Иванæн баххуыс кодта паддзахы чызджы ссарынæн, бæстырæсугъд Василисæйы фервæзын кæнынæн æмæ ма йын йæхи дæр мæлæтгæй аирвæзын кодта.

Хь. Æмæ цæмæй базонам аргъауы знæт архайджыты?

С. Сæ митæм гæсгæ. Сæхи куыд дарынц, куыд дзурынц, се 'взæр митæм гæсгæ.

Хь. Сывæллæттæ, уæд нывгæнæг та куыд хъуамæ равдиса нывгæнгæйæ знæт кæнæ зæрдæхæлар бирæгъы. Нывы бæрæг нæ вæййы, цы дзуры архайæг, уый. Æнæхъæн аргъауæй æрмæстдæр иу фрагмент фæхъæуы равдисын.

С. Нывгæнæг уый равдисы ахорæнты руаджы: равзары хæларзæрдæ æмæ знæт хуызтæ. Ахорæнтгæй равдисæн ис, архайæг цавæр у, уый. Цавæр цæстгæй йæм кæсы нывгæнæг. *(Æркæс кæстæр къорды 9-æм темæйы 17-æм ахуырмæ.)*

Хь. Цæй æмæ ма иу аргъау равзарæм.

(Хъомылгæнæг йæхæдæгзæгъы, цавæр аргъау æвзардысты, уый. Хуыздæр уаид ирон фысджыты аргъæуттæй. Хъуамæ аргъауы ирдæй зыной архайджыты характертæ. Бакæсын аргъау æмæ йæ равзарын.)

Хь. Æз уын æрцæттæ кодтон алыхуызон гæххæтты гæбæзтæ, алчи дæр дзы равзардзæн, нывгæнгæйæ цавæр архайæг равдисдзæн, уымæ хæстæгдæр цы хуызтæ сты, ахæмтæ.

(Хъомылгæнæг сабиты раз æрæвæры, сæ хуыз, ас æмæ конд фæйнахуызон кæмæн у, ахæм гæххæтты гæбæзтæ. Сабитæ æвзарынц хуызтæ.)

Хь. Хуызтгæй уæлдай ма цы хуызы равдисæн ис, архайæг

дæ зæрдæмæ цæуы æви нæ, уый?

С. Кæд дæ зæрдæмæ цæуы, уæд æй хъæуы арæхстгай, рæсугъд ныв кæнын, знæт æмæ æвзæр архайджыты та хъæуы равдисын цæхгæр, æнæхсæст хæххытæй, тар æмæ тызмæг ахорæнтæй.

Хъ. Райдайæм ныв кæнын. Уæ бон у уæ уарзондæр персонажты сныв кæнын. Кæй фæнды, уый та йæ цардæй цавæрдæр цау сныв кæнæд. Зæгъæм: чидæр уæ фæтæрсын кодта кæнæ уæ зæрдæхудты бацыд. Кæй фæнды, уый та равдисæд хорз æмæ зæрдæхон цау.

(Фыццаг хатт сабитæ сахæдæг æвзарыны темæ, нывгæнгæйæ æвдисыны сæ царды фæлтæрдзинад, се 'нкъарæнтæ. Нæ сын хъæуы æххуыс кæнын кæнæ темæ ивын. Сывæллон хъуамæ йæхæдæг равзара хуызтæ «хорз» æмæ «фыд» равдисынаен.)

28-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «ОБЖ»

Темæ: «Судзы гинойы хæдзар». Аргъаумæ гæсгæ ныв кæнын

Нысан:

- Сабитимæ æрныхас кæнын зынджы тыххæй: йæ миниуджытæ, йæ характер.
- Рæзын кæнын сабиты фæлгæнæн, фантази.
- Ахуыр сæ кæнын зынгимæ арæхстгай архайын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Сабиты ахуыр кæнын аргъаумæ гæсгæ нывтæ кæнын.

2. Хуызиртасынад. Зынджы эстетикон миниуджытæ: экспресси, хуызты тыбар-тыбур. Хуызты руаджы равдисын катый, тæссаг уавæр. Сабиты хъус сын æрдарын сырх хуызмæ.

3. Композици. Сыфыл равдисын иу сюжет æвдисæг цалдæр

НЫВЫ.

Кусан фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: аргъау «Гиноы хæдзар» (*Кошкин дом*) æмæ К. Чуковскийы аргъау «Арвистон» (*Путаница*) хуызджын иллюстрацитимæ. Гæххæттæй лыггонд гæлæбу, сойын цырагъ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, хъисойтæ (*растæмбис æмæ гыццыл*), палитра, донимæ банкæ, къухтæсæрфæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, мах абон бакастыстæм дыууæ аргъауы. Цы сæм ис иумæйаг?

С. Фыццаг аргъауы гæдыйы хæдзар басыгъд. Дыккаджы та – фыдуаг рувасы лæппынтæ бандзæрстой денджызыл, æмæ уый дæр басыгъд.

Хъ. Цыбыр дзырдæй, æрцыд зынгирвæст.

С. Уыцы зынгирвæсты басыгъд гæдыйы хæдзар, æмæ цæрджытæ фæтарстысты.

Хъ. Уый хорз у æви æвзæр?

С. Зынгирвæст тынг æвзæр у! Адæмæн дæр, цæраегойтæ æмæ æрдзæн дæр зиан æмæ фыдбылыз хæссы.

Хъ. Куыд рауайы зынгирвæст?

С. Зынгимæ арæхстгай куынæ архайай, уæд.

Хъ. Адæм рагæй дæр зынгмæ æмхиц уыдысты. Арты разиу сæхи хъарм кæнынмæ æрæмбырд сты. Зынг æхсæвыгон рухс кæны. Хæринаг сфыцæн дæр ыл ис. Зынгæй тæрсынц хъæддаг сырттæ, уымæ гæсгæ фыййæуттæ, хохы фос хизгæйæ, скæнынц æртытæ. Уаты талынг куы уа, уæд сой-

ын цырагъ дæр ссудзын æмбæлы, æмæ уæ уат фæрухсдæр уыздæн. Бæрæгбæтты дæр пайда кæнæм зынгæй. Куыд?

С. Искæмæн йæ гуыраен бон куы ваййы, уæд фынгыл æрæварынц торт сойын цырагътимæ. Ног боны та заз бæласыл ссудзынц цырагътæ.

Хъ. Адæймагæн æхсызгон ваййы артмæ кæсын. Арты 'взæгтæ алыхуызон рæсугъд хуызтæй тыбар-тыбур кæнынц. Бакæсæм уæдæ, цавæр хуызтæ дзы фенæн ис, уымæ.

(Хъомылгæнæг ссудзы сойын цырагъ. Сабитæ лæмбынæг кæсынц, цырагъ куыд судзы, уымæ.)

С. Арты 'взæгтæ сты алыхуызон: сырхытæ, буртæ, фæлурс-æрвхуызтæ, зæринхуызтæ.

Хъ. Арт кæд рæсугъд у, уæддæр тынг арæхстгай архай-ын хъæуы йемæ, науæд дзы адæймаг йæхи басудздæн. Сабитæ хъуамæ зынгæй макуы хъазой; хистæртæй сæ разы куы ничи уа, уæд спичкæтæм дæр ма 'вналой, ма сæ судзой. Хатгай хистæртæн дæр тынг зын ваййы зынгирвæзт ахуыссын кæнын. Зынг рæсугъд æмæ пайда у, фæлæ уымæ – тынг æгоммæгæс! Арт бынтон куы нæ ахуысса, уæд, гæнæн ис, æмæ йæ цæхæртæй æнæхъæн хъæд дæр басудза. Тынг цæрдæг у зынг. Цалдæр минутмæ ахæлиу ваййы æмæ цыбыр рæстæгмæ æнæхъæн хæдзар дæр басудзы!

Сывæллæттæ, чи зоны, арт куыд ахуыссын хъæуы, уый?

С. Зынг тæрсы донæй. Артыл дон куы бакалай, уæд ахуысдæн. Аргъауы карк куыд бакодта, афтæ. Гыщыл зынгыл та бафу кæнæн ис, æмæ уæд ахуысдæн – гæлæбу куыд бакодта, афтæ.

Хъ. Æмæ уæд стыр зынгирвæзт та?

С. Стыр зынгирвæзт ахуыссын кæнынц зынгхуыссынгæнæн машинæтæ.

Нæ уынджы уыди стыр зынгирвæзт, тынг фæздæг кодта. Уырдам æрбацыдис æртæ зынгхуыссынгæнæн машинæйы æмæ бирæ зынгхуыссынгæнджытæ. Уыдон шлангтæй

пырх кодтой дон æмæ йæ ахуыссын кодтой.

Хь. Сабитæ, сымах зонут, зынгирвæзты рæстæг цавæр номырай дзурын хъæуы, уый?

С. Адзурын фæхъæуы 01.

Хь. Сымах тынг зондджын æмæ коммæгæс сывæллæттæ стут, æмæ зынгмæ, спичкæтæм никуы бавналдзыстут æнæ хистæрты бафæрсгæйæ.

Ныр та, цы аргъæуттæ бакастыстæм, уыдон сныв кæнæм. Гæдыйы хæдзар куыд басыгъд æмæ йын æмткæй куыд æххуыс кодтой зынгирвæзт ахуыссын кæнынмæ, уый. Чи йын æххуыс кодта?

С. Карк ведримæ æрбазгъордта. Тæрхъус – сыфимæ.

(Сабитæ, зынгирвæзт чи хуыссын кодта, уыдоны раны-майыны.)

Хь. Кæй фæнды, уый сныв кæнæд, денджыз кæй тыххæй ссыгъд, уыцы æгоммæгæс рувасы лæппынты. Дарддæр та цы уыдис?

С. Денджызæй рахызт кит.

Хь. Киты дæр æмбæлы сныв кæнын. Цавæр у кит?

С. Кит у тынг стыр.

Хь. Чи ахуыссын кодта денджыз?

С. Гæлæбу æрбатахт, йæ базыртæ батылдта æмæ ахуыссын кодта денджыз. Сырдтæ се 'ппæт дæр тынг цин кодтой.

Хь. Уыцы гæлæбу мах цырагъ дæр ахуыссын кодта.

(Хъомылгæнæг сисы гæххæттæй лыггонд гæлæбу æмæ йын йæ базыртæй сойын цырагъ ахуыссын кæны.)

О, фæлæ афтæ æрмæстдæр аргъæутты ваййы. Ахæм гыц-цыл гæлæбуйæн йæ бон нæ бауид æгæрон денджыз ахуыссын кæнын.

Хь. Цæй уæдæ ныр ныв кæнут!

С. – Æз сныв кодтон стыр рæсугъд гæлæбу, йæ базыртæй арт куыд хуыссын кæны, уый.

– Æз та киты сныв кодтон. Кит денджызæй рагæпп кодта,

уымаен æмæ денджыз сырх зынг фестад. Китæн йе рагъ-
ыл ис фонтан, уырдыгæй пырх кæны дон. Уый дæр тынг
фæнды зынг ахуыссын кæнын.

Хь. Мæнæ ам та кæй сныв кодтай?

С. Уый карк у, згъоры доны ведримæ гæдыйы хæдзар ху-
ыссын кæнынмæ.

Гæды баззад æнæ хæдзарæй æмæ тынг кæуы. Бæстæ зынг
æмæ фæздæгæй байдзаг.

Хь. Тынг хорз! Мæнмæ гæсгæ, сымах тынг хорз
бамбæрстат, зынгимæ куыд архайын хъæуы, уый. Хъуамæ
иннæ сывæллæттæ дæр бамбарой æмæ сæ ма рох кæна,
зынгимæ куыд архайын хъæуы, уый. Уый тыххæй мах нæ
нывтæн скæндзыстæм равдыст, æмæ сæ рæвдауæндоны
сывæллæттæ се 'ппæт дæр фендзысты!

29-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Сæрд»

**Темæ: «Сæрдыгон хæхбæсты». Зæрдылдардмæ гæсгæ
ныв кæнын**

Нысан:

- Сæрды сæйраг миниуджытæ сфæлхат кæнын. Сæрд
– улæфты рæстæг.
- Рæзын кæнын сабиты цæстуынгæ зæрдылдард,
ахуыр сæ кæнын æрдзы ивддзинæдтæ фиппайын.
- Фидар сæм кæнын уарзондзинад райгуырæн
бæстæйы æрдзмæ; æрдзы рæсугъддзинад куыд хъахъ-
хъæной æмæ йыл куыд аудой, афтæ сæ хомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтыл ахуыр кæнын.
Сæрыстыр Кавказаг хæхтæ æмæ хæхбæсты адæмы цард
ныв кæнгæйæ спайда кæнын контрасты мадзалай.

2. Хуызиртасынад. Хуызты руаджы равдисын сæрдыгон
æрдзы ирд, райдзаст, рæсугъд нывтæ. Равдисын хурафсæст

тæвд бон.

3. Композици. Сыфыл раст равдисын хæхбæсты пейзаж – хохаг фæндаг, гакъон-макъон цæугæдон, фыййау йæ фысты дзугимæ æмæ а. д.

Кусæн фæрæзтæ: гуашь.

Хуызфыссынад: хуызджын. Хуызфыссынады уаг – хурæфсæст хуызджын хæхбæсты пейзажи схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонгæнæнтæ

Цæстуынгæ: хæхты, цæугæдæтты, æхсæрдзæны, хъæды, дидинагджын фæзы нывтæ (*хуызистытæ*). Хæхбæсты цардæй ист нывтæ (*хуызистытæ*): хохаг хъæу, хохаг фæндаг, хосгæрст, хизæнуат. 5–6-аздыд сабиты нывтæ æмæ нывгæнджыты уацмысты репродукцитæ «хæхты» темæмæ гæсгæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, хъисойтæ (*рæстæмбис æмæ гыццыл*), палитрæ, донимæ банкæ, къухтæсæрфæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, тагъд ралæудзæн сæрд.

Мах æм тынг æнхъæлмæ кæсæм!

Сæрд – улæфты æмæ фæлладуадзыны рæстæг. Æмæ куыд хуыздæр ис баулафæн?

С. Ацæуын хъæуы денджызы былмæ, фылдæр æмбæлы тезгъо кæнын, сыгъдæг уæлдæфæй улæфын.

Хъ. Уæдæ адæмы æнæмæнг цытæ хъæуы, цæмæй се 'нæниздинад фидардæр кæна, сæ тых æмæ хъару ма сæттой?

С. Хур, дон æмæ уæлдæф.

Хъ. Сæрдыгон бæстæ хурæй бафсæды, никæмæн бавгъау кæны йæ хъарм фæлмæн тынтæ хур. Фæлæ дон та, дон? Ис денджызмæ ацæуæн, фæлæ денджыз дард у, не 'ппæтæн

фадат нæ вæййы денджызмæ ацæуын. Цымæ ма æндæр кæм баулæфæн ис?

С. Хорз баулæфæн ис æрдзы хъæбысы – хохы, доны был, хъæды. Мах нæ бинонтимæ арæх æмбырдæй фæцæуæм хохмæ.

(Хъомылгæнæг æвдисы хæхты, хъæдты, æрдузты нывтæ.)

Хъ. Раст загътат, хъæды, хохы ис æппæтæй сыгъдæгдæр уæлдæф. Нæй дзы уæлдæф чъизигæнæг заводтæ, машинæтæ. Уымæ гæсгæ уæлдæф у сыгъдæг, адæймаджы æнæниздзинадæн пайда. Ам адæймаг æнцондæрæй, рогдæрæй улафы æмæ дзы банкъары æхсызгон хæрздæфтæ. Цавæр тæфтæ вæййы хъæды, хохы?

С. Хъæды – нæзы бæлæсты, зокъоты, гагадыргъты тæфтæ. Хæхбæсты та – хосгæрсты тæф, алыхуызон дидинджытæ æмæ кæрдæджыты тæфтæ.

Хъ. Доны тыххæй та цы зæгъдзыстут? Мах загътам, зæгъгæ, доны был дæр баулæфæн ис. Хохы та цымæ ис дон?

С. Хæхты дæр ис цадтæ æмæ цæугæдæттæ. Ис ма дзы суадæттæ; суадоны дон у сыгъдæг æмæ хæрзад.

(Хъомылгæнæг æвдисы хохаг цæугæдонны, цадны, æхсæрдзæны нывтæ.)

Хъ. Суадоны дон у рæсугъд, сыгъдæг æмæ адæймагæн пайда. Хæххон цæугæдон згъоры бæрзондæй – хæхтæй, фынккалгæ абухы, йæ фæндагыл сырсыргæнгæ уайы, цыма нын цавæрдæр диссаджы зарæг зары, уыйау.

С. Мах мæ фыдимæ хохмæ куы ацыдыстæм, уæд дзы немæ раластам хохаг дон. Уый уыдис тынг хæрзад.

Хъ. Ахæм цымыдисаг ныхас кæнæм, æмæ мæн дæр æрфæндыдис хохмæ улафынмæ ацæуын. Сымах та? Ныртæккæ нæ бон нæу хохмæ ацæуын, фæлæ сныв кæнын хъæуы уыцы диссаджы нывтæ. Сныв кæнæм уæдæ! Хæхтæ дардæй гыццылтæ зынынц, фæлæ сæм хæстæгдæр куы бацæуæм, уæд фендзыстæм, уыдон кæй сты ... цавæртæ?

С. Хæхтæ сты тынг бæрзонд, тынг егъау!

Хь. Сныв кæнут рæсугъд хæхтæ; стыр, сæрдыгон ирд æмæ тæвд хур; сатæг хохаг цæугæдон. Хуры рухсмæ хæхты фæхстæ свæййынц алыхуызæттæ. Цавæр хуыз хъæуы бафтауын ахорæнмæ, цæмæй нæ нывтæ рауайой ирд æмæ хурджын?

С. Бур, зæринхуыз.

Хь. Сывæллæттæ, æрдзы цы бирæ быдирон дидинджытæ ис, уыдон та куыд равдисдзыстæм? Уыдон бирæ сты æмæ махæн нæ бон нæу алы дидинæг дæр хицæнæй ныв кæнын, стæй нын уыйбæрц рæстæг дæр нæй!

С. Кæд дидинджытæ æрвхуызтæ сты – уæд уыцы æрдуз æнæхъæнæй дæр æрвхуызæй сахорын хъæуы. Кæд бур къаппа-къуппатаæ сты, уæд та æрдуз уыздæн бур. Æмæ уæд бæрæг уыздæнис, æрдузты цавæр дидинджытæ ис, уый.

Хь. Диссаджы рæсугъд нывтæ кæнут! Алыхуызон ирд хæхтæ æмæ æрдузтæ. Æмбисонды рæсугъд у сæрд хæхты. Хуры рухс æмæ хъарммæ æнæхъæн зæхх цин кæны, дидинæг фестадис!

О, фæлæ махæй ферох ис, ардæм, хохмæ цæуыл æрбацыдыстæм, уыцы транспорт сныв кæнын. Цавæр транспорт у, уый?

С. – Мах хохмæ алкæддæр фæцæуæм машинæйыл.

– Махæн та нæ нана хохаг хъæуы цæры æмæ йæм автобусыл фæцæуæм.

Хь. Лæппутæ алыхуызон машинæтæ ныв кæнын уарзынц, уый зонын. Уымæ гæстæ, кæй фæнды, уый машинæ сныв кæнæд, кæй фæнды, уый та – автобус. Хохмæ фæндаг у тынг дард. Мæнæ бадут рудзынджы цур æмæ æддæмæ кæсут. Чи уарзы рудзынджы цур бадын? Æмæ цытæ фенæн ис рудзынгæй?

(Сабитæн цæмæй сæ цæстуынгæ зардылдард рæза æмæ активондæр кæна, уый тыххæй хъомылгæнæг æвдисы

хæхбæсты цардæй исты нывтæ.)

С. Рудзынгæй фендзыстæм, хæдзæрттæ æмæ бæлæстæ нæ размæ куыд згъорынц; фыййау йæ бирæ фос кæнæ фысты дзуг куыд хизы; зæронд лæджы йæ хæрæгимæ; доны был хъазты.

Хъ. Кæй цы фæнды, уый сныв кæнæд: хохмæ фæндагыл кæнæ хæхбæсты цытæ федта, уыдæттæ. Сымах сныв кæндзыстут райгуыраен бæстæйы æрдз. Цымæ ма йæ хуыды кæнут, æрдз кæм æвдыст цæуа, ахæм ныв куыд хуыйны, уый?

С. Пейзаж. Хæхтæ кæй ныв кодтам, уымæ гæсгæ нæ ныв хуыйны хæххон пейзаж.

Хъ. Мах нæ нывты равдыстам нæ диссаджы хæхты рæсугъддинад. Нæ нывтæ нын чи фена, уый дæр æрфæнддзæни хохмæ ацæуын, хорз баулафын æмæ уыцы диссаджы рæсугъд бынæттæ фенын!

30-æм ахуыр

Иумæйаг темæ: «Сæрд. Экологи»

Темæ: «Ацы дуне мæн цавæрæй фæнды уынын»

Нысан:

- Сабитимæ аныхас кæнын сæрды тыххæй. Адæймаг сæрдыгон æрдзмæ хæстагдæр кæй вæййы, уый тыххæй æрдзурын. Сабиты хъус æрдарын æрдз хъахъхъæныны æмæ экологийы проблемæмæ.
- Рæзын кæнын сабиты хъусдард сæ алфамбылай дунейы цардæгас æрдзмæ.
- Фидар кæнын сабиты удыхъæды аудгæ ахаст райгуыраен бæстæйы æрдзмæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын. Пейзаж æмæ æрдзы цымыдисаг объекттæ (*сасчытæ, царæгойтæ, мæргътæ*) ныв кæныны арæхстдзинадтæ сæм

рæзын кæнын.

2. Хуызиртасынад. Сæрдыгон æрдз равдисынæн равзарын ирд, хъæлдзæг, райдзаст хуызтæ.

3. Композици. Сывæллоны фæндонмæ гæсгæ ныв. Сыфыл сныв кæнын сæрдыгон пейзаж æмæ цардæгас æрдзы объект.

Детальтæ ныв кæнгæйæ равдисын æнæхъæн нывмæ ахаст.

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызфыссынад: хуызджын-графикон, активон ахуырсти-мæ.

Хуызфыссынады уаг – сæрдыгон æрдзы схематикон ныв.

Æрмæджытæ æмæ ифтонггæнæнтæ

Цæстуынгæ: хъæды, дидинагджын фæзы, сасчыты, мæргъты, царæгойты, зæхх æмæ доны цæрджыты нывтæ (*хуызистытæ*).

Гагадыргътæ, æнгузты (*æхсæрты*), зокъоты нывтæ кæнæ муляжтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст

Тезгъойы рæстæг сабиты хъус æрдарын æрдзмæ, лæмбынаг æркæсын æмæ бафиппайын: мæлдзыг кæдæм фæбыры, мыдыбындз мыд куыд æмбырд кæны дидинджытæй æмæ а. д.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сывæллæттæ, амæй размæ ахуырты мах дзырдтам, æрдзы хъæбысы адæм куыд æхсызгонæй баулæфынц, сæ фæллад уадзынмæ кæдæмыты фæцæуынц, уыдæтты тыххæй.

Æрлæууын-ма сæ кæнæм нæ зæрдыл.

С. Сæрдыгон адæм сæ фæллад уадзынмæ фæцæуынц хъæдмæ, хохмæ, цадмæ.

Хъ. Хъæды тезгъо кæнгæйæ цытæ æрæмбырд кæнæн ис?

(Хъомылгаенæг æвдисы зокъотæ, гагадыргътæ, æнгузты æмæ æхсæрты нывтæ кæнæ муляжтæ.)

С. Гагадыргътæ, зокъотæ, æнгузтæ.

Хъ. Уыдон се 'ппæт дæр сты хæрзад æмæ пайда адæймагæн. Æрдз у тынг рæдау, хъæздыг æмæ рæсугъд.

(Хъомылгаенæг æвдисы рæсугъд æрдзы нывтæ.)

Хъ. Адæмы æнæрхъуыды ахастыты тыххæй тынг бирæ зайæгойтæ æмæ цæрагойтæ фесафынц æмæ амæлынц. Хъæдтæ къаддæргæнгæ цæуынц, цæугæдæттæ æмæ денджызтæ чъизи кæнынц. Æмæ цæмæй нæ æрдз рæсугъд æмæ сыгъдæг уа, уый тыххæй йæ хъæуы хъахъхъæнын. Сывæллæттæ, сымахæн та уæ бон куыд у æрдз бахъахъхъæнын?

С. Сывæллæттæ хъуамæ зайæгойтæм аудгæ цæстæй кæсой, ма сæттой бæлæстæ æмæ къутæрты къалиутæ. Цæрагойты æмæ мæргъты ма æфхæрой, фæлæ сын æххуыс кæной.

Хъ. Раст загътат. Гагадыргътæ æмæ æхсæртæ тонгæйæ къалиутæм куынаæ 'ххæссат, уæд сæ сæттын нæ хъæуы, фæлтау-иу дзы цъиутæ æмæ æхсæрсæтджытæн гыццыл фæуадзут.

С. Дидинджытæ дæр нæ хъæуы тонын æмæ зæхмæ æппарын.

Хъ. Раст загътат, быдирон дидинджытæ бирæгæйттæй тонын нæ хъæуы, уæд уыдон бахус ваййынц. Нæ мадæлтæн та цалдæр дидинаджы дæр фаг у зæрдæлхæнынаæн. Ноджы ма цы у уæ бон зæгъын?

С. Æрдз нæ хъæуы чъизи кæнын, бырон кæнын.

Хъ. Уый раст у, адæм арæх фæцæуынц æрдзы рæсугъд бынæттæм баулафынмæ, абадынмæ. Скæнынц арт, фæкæнынц физонджытæ. Куы бахæрынц æмæ сæ фæллад куы суадзынц, уæд хъуамæ æрæмбырд кæной сæ афтид æвгтæ, сæ гæххæттытæ, хъуамæ бафснайой сæ фæстæ. Нæй бырæттæ ныууадзæн: хъæды, быдыры. Нæй сæ донмæ

калаен дæр. Сæрдыгон тынг бирæ адаем фæцæуынц сæ фæллад уадзынмæ, æмæ уыдонæй алчидæр бырон æмæ чъизи куы кæна, уæд хъæдæй рауайдзæн бырондон. Сыха хъуамæ хистæртæн æххуыс кæнат сæ фæстæ æфснайынмæ. Æрдз у не стыр хæдзар, нæ царæгойты хæдзар, хъæуы йæ сыгъдæг дарын.

Арты тыххæй та мын цы зæгъдзыстут? Мах æрæджы ныв кодтам, зынгимæ архайын цы æгоммагæс рувасы лæппынтæ нæ зонынц, уыдоны. Дзырдтам, зынгимæ кæй хъæуы арæхстгай архайын.

С. Фæстæмæ хæдзармæ ацæуыны размæ арт хъæуы бынтон ахуыссын кæнын, цæмæй дзы зынгирвæзт ма рауайа. Мæ фыд арт куы ахуыссын кæны, уæд ма йыл дон дæр æркалы.

Хъ. Тынг хорз, алцыдæр раст радзырдтат. Цытæ дзырдтам, уыдон кæнын хистæрты хæс у, сывæлæттæ та сын хъуамæ æххуыс кæной. Уæд нæ æрдз уыдзæн сыгъдæг æмæ нын йæ рæсугъддинадæй нæ зæрдæтæ рухс кæндзæн. Цымæ хи дарын та куыд хъæуы ахæм бынæтты? Хъæды хъæр куы кæнай, дæхи æвзæр, æнæуаг куы дарай, уæд цы 'рцæудзæн?

С. Уæд хъæддаг царæгойты фæтæрсын кæндзыстæм. Цъиутæ атæхдзысты, сырдатæ та алиддзысты.

Хъ. Раст загътат. Хъæды цæрджытæ бамбæхсдзысты, æмæ уæд никуы базонгæ уыдзыстут цардæгас æрдзы диссаджы дунеимæ. Фæлæ сабыргай куы дзурæм, хъæр куы нæ кæнæм... *(Хъомылгаенæг йæ хъæлæс фæсабырдæр кодта.)* Æмæ нæ алыварс куы акæсæм, уæд фендзыстæм, лыстæг къалиуыл хъæндил куыд фæбыры кæнæ, кæрдæджы астæу зынгæ дæр чи нæ кæны, уыцы цъыр-цъыраг куыд рæсугъд у. Фендзыстæм, куыстуарзаг мæлдзыджытæ кæрæдзийы фæдыл сæ губакмæ куыд ныххал сты.

С. – Æз федтон рæсугъд гæлæбу.

– Æз та – æрттиваг кæрдæгхуызбазыр цъыр-цъыраджы.

– Æз та гыццыл хъæндил æрцахстон. Сæвæрдтон æй гыц-

цыл кьоппы мидаг æмæ йын уырдаг хæринаг лæвæрдтон, ма хъус æм дардтон. Фæстагмæ атахт.

Хъ. Цымыдисаг уын уыдис сæ архайдмæ кæсын æмæ фиппайын?

С. О! Тынг цымыдисаг!

Хъ. Æрдзы хъæбысы нæ алыварс куы акæсæм, уæд ма цытæ фендзыстæм?

С. Парчы фенæн ис æхсæрсæттæджы, уый фæбады бæласы къалиуыл æмæ æхсыны йе 'хсæртæ. Доны был та федтон гыщцыл кæсæгтæ æмæ хъоппæгцæст хæфс, йæ рустæ-иу ныддымста æмæ уасыдис.

(Сабитæй алчи дæр дзуры йæхи фиппаинæгтæ. Сæ цæстуынгæ зæрдылдард активондæр кæны, сæ нывтæ уыдысты эмоцион æмæ цымыдисаг.)

Хъ. Тынг бирæ диссæгтæ фенæн ис, дæхи хорз куы дарай æмæ æрдзмæ куыдфæндыйы цæстæй куы нæ кæсай, уæд. Уæд уын байгом уызæн æнакæрон диссаджы рæсугъд дуне æмæ уæ бафæнддзæн уыцы дуне бахъахъхъæнын.

Уыцы дуне хъуамæ мах сныв кæнæм абон. Уæ бон у равзарын, цымыдисагдæр уæм цы фæкаст, уый: хъæд, дидинагджын фæз, гæлæбуты, хъæндил кæнæ цъыр-цъырадджы, хæфс, сыгъдæг ирд арв, хур.

Сныв кæнут уæхи дæр: кæрдæгыл бæгъæввадæй куыд згъорут, зокъотæ æмæ гагадыргътæ куыд æмбырд кæнут, уæ фыдæлтимæ кæсаг куыд ахсут.

Æрдз уæ цавæрæй фæнды уынын æмæ бахъахъхъæнын, ахæмæй йæ равдисут, снывæй кæнут!

**Скьолоайы агъоммәйы астауужкаг кары
(4 – 5 аздыд) сабиты аивадон курдиаты райрәзт бәрәггәнән**

№	М. Н.	Фломастерте, мелте, хысой-тегй архайыны арәхст-дзинад	Ләтте форматте амә схемати-кон хуызфытытте ис (авинаей)	Прәметтем кесын амә сәе форма, хуызм амә асмә гәстә иртасын зоньын	Хуызәй пайда кәнын. Ләитрә-йыи кусын	Композици. Сыфы бәрны бапәуын. Сәйрат хуызфыт ба-нысан кәнынмә арәхсын	Фрды иумәйат фәлтонпскәнын – пейзажы равзәрл	Ләдәр хуызфыты иу сюжес-тон хаххәй бәну кәнын – сю-жетон композицийы равзәрл							

Учебно-методическое издание

Наталья Григорьевна Осокина

РАЗВИТИЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ

(СРЕДНЯЯ ГРУППА ДОО)

*МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ
(КОНСПЕКТЫ ЗАНЯТИЙ)*

Редактор *Е. М. Кочиева*

Перевод *Т. К. Хохоевой*

Компьютерная верстка *Б. А. Келехсаевой*

Сдано в набор 10.11.09. Подписано в печать 20.07.2011

Усл.п.л. 12,5. Бум. 65 гр.

Гарнитура шрифта “Times”.

Печать цифровая. Формат 60×84 ¹/₁₆.

Тираж 30 экз.

Отпечатано с готовых диапозитивов в издательстве СОГПИ,
362003, г. Владикавказ, ул. К. Маркса, 36

